

ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»

Коваль Яна Сергіївна

**Механізми державного
регулювання антикризовим
управлінням економічною
безпекою банківських установ
України**

Монографія

Київ
2020

УДК 351.82:336.7(477)

К 56

*Рекомендовано до друку Вченою радою Вищого навчального закладу
«Університет економіки та права «КРОК»
(протокол №3 від 20.02.2020 р.)*

Рецензенти:

Живко З.Б. – д.е.н., професор кафедри менеджменту, професор, академік Академії економічних наук, дійсний член Міжнародної Академії Інформатики, Львівський державний університет внутрішніх справ;

Пархоменко-Куцєвіл О.І. – д. н. держ. упр., доцент, завідувач кафедри публічного адміністрування, ПрАТ Вищий навчальний заклад «Між-регіональна академія управління персоналом».

Коваль Я.С.

К 56 Механізми державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України : монографія. Київ : ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК». 2020. 200 с.

ISBN 978-966-170-038-2

Монографія присвячена вирішенню наукового завдання, пов'язаного з розробкою механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України на підставі розробки концептуальних, методичних і прикладних компонентів. В ході роботи досліджено теоретичні основи реалізації механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України. Здійснено діагностику сучасного стану державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ. Розроблено напрями вдосконалення механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України.

Монографія розрахована на широке коло науковців, керівників, фахівців у сфері державного управління та економічної безпеки, викладачів, аспірантів та студентів закладів вищої освіти, що вивчають питання механізмів державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України.

Зміст

Вступ	4
Розділ 1. Теоретичні основи реалізації механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України	11
1.1. Державне регулювання діяльності банківських установ: сутність та етапи становлення	11
1.2. Сутність, види та складові механізму державного регулювання економічної безпеки банківських установ.....	26
1.3. Концептуальний підхід до державного антикризового управління банківськими установами.....	46
Розділ 2. Сучасний стан державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ	71
2.1. Зарубіжний та вітчизняний досвід державного антикризового регулювання діяльності банківських установ	71
2.2. Діагностика стану економічної безпеки банківських установ ...	92
2.3. Оцінювання ефективності заходів Національного банку України щодо антикризового управління банківськими установами.....	116
Розділ 3. Напрями вдосконалення механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України	128
3.1. Вдосконалення механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України	128
3.2. Вдосконалення методичного підходу до оцінювання економічної безпеки банківських установ.....	140
3.3. Заходи щодо вдосконалення механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ на державному рівні.....	162
Висновки	175
Список використаних джерел	178
Додатки	191

Вступ

Важливою умовою стійкого економічного зростання країни є надійність і прогнозованість розвитку банківського сектора економіки. Світова фінансова криза, яка також вплинула на Україну, свідчить про невідповідність вітчизняної грошово-кредитної політики вимогам економічного середовища.

Приведення у відповідність зі світовими стандартами діяльності банківських установ дозволило виявити внутрішні та зовнішні ризиків й загрози, які негативно вплинули на функціонування всієї банківської системи та призвели до зменшення кількості українських банків з 180 на початок 2014 р. до 77 на початок 2019 р.

Негативні зміни, які відбулися у банківській системі України знизили загальний рівень її економічної безпеки та зумовили необхідність розробки дієвого механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України.

Питанням розробки та функціонування механізмів державного регулювання національної економіки в тому числі діяльності банківських установ, присвячено праці багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців, таких як: Андрієнко М. В., Ващенко К. О., Воротін В. Є., Гаман П. І., Гаман Н. О., Геєць В. М., Жаліло Я. А., Мазур О. Ю., Міщенко В. І., Орлюк О. П., Олійник Н. І., Пархоменко-Куцевіл О. І., Примостка Л. О., Радченко О. В., Романенко Є. О., Сімак С. В., Стеченко Д. М., Усаченко Л. М., Чаплай І. В., Швайк Л. А., Шемшученко Г. Ю., Кейнс Дж., Хайек Ф., Шейн С. та інші.

Серед авторів наукових праць, які досліджували проблеми, пов'язані з антикризовим управлінням, слід зазначити таких: Барановський О. І., Вовк В. Я., Дзюблюк О. В., Міщенко А. П., Перехрест Л. М., Костогриз В. Г., Науменкової С. В., Смовженко Т. С., Шапран В. В. та інших.

Основи державного регулювання економічною безпекою на макро та мікро рівнях, закладено такими сучасними науковцями, як: Алькема В. Г., Альберт М., Варналій З. С., Власюк О. С., Живко З. Б., Карпова К. В., Кириченко О. А., Копитко М. І., Мартинюк В. П., Мігус І. П., Франчук В. І., Шемаєва Л. Г. та інші.

Відаючи належне авторам наукових доробків, результати яких сприяли процесу становлення державного управління слід зазначити, що питання створення та функціонування механізму державного регулювання антикризовим управління економічною безпекою банківських установ досліджено недостатньо глибоко та потребує подальшого всебічного вивчення. Вказане свідчить про актуальність обраної теми дослідження, її теоретичну та практичну значущість.

Метою дослідження є розроблення теоретико-методичних і організаційних засад та практичних рекомендацій щодо удосконалення механізмів державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України.

Для досягнення зазначеної мети окреслено такі завдання:

- дослідити сутність та етапи становлення державного регулювання діяльності банківських установ;
- вивчити сутність, види та складові механізмів державного регулювання економічної безпеки банківських установ;
- дослідити концептуальний підхід до державного антикризового управління банківськими установами;
- проаналізувати зарубіжний та вітчизняний досвід функціонування банківських установ;
- здійснити діагностику стану економічної безпеки банківських установ;
- оцінити ефективність заходів Національного банку України щодо антикризового управління банківськими установами;
- розробити механізм державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України;
- вдосконалити методичні підходи до оцінювання результатів діяльності банківських установ;
- запропонувати заходи щодо вдосконалення антикризового управління економічною безпекою банківських установ на державному рівні.

Об'єктом дослідження є процес державного регулювання діяльності банківських установ України.

Предметом дослідження є теоретико-методичні засади щодо удосконалення механізмів державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України.

Дослідження виконано відповідно до науково-дослідницької теми Міжрегіональної академії управління персоналом: «Теоретико-методологічні основи становлення української державності

і соціальна практика: політичні, юридичні, економічні й психологічні проблеми» (номер державної реєстрації 0113U007698), в межах якої надано пропозиції щодо вдосконалення механізмів державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України.

У розділі 1 «Теоретичні основи реалізації механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України» досліджено сутність та етапи становлення державного регулювання діяльності банківських установ, визначено сутність, види та складові механізмів державного регулювання економічної безпеки банківських установ, досліджено концептуальний підхід до державного антикризового управління банківськими установами.

У розділі 2 «Сучасний стан антикризового державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України» проаналізовано зарубіжний та вітчизняний досвід функціонування банківських установ, здійснено діагностику стану економічної безпеки банківських установ, проведено оцінювання ефективності заходів Національного банку України щодо антикризового управління банківськими установами.

У розділі 3 «Напрями вдосконалення механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України» вдосконалено механізм державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України; вдосконалено методичний підхід до оцінювання безпеки банківських установ, запропоновано заходи щодо вдосконалення антикризового управління економічною безпекою банківських установ на державному рівні.

Охарактеризовано особливості моделей державного регулювання банківських установ, таких як: традиційна-секторна модель, модель розподіленого державного регулювання та модель мегарегулятора. Встановлено, що для ефективного розвитку банківської системи України, потрібно розробити модель універсального мегарегулятора, який повинен приймати об'єктивні, раціональні рішення та прогнозувати їх наслідки. Створення такого мегарегулятора повинно відповідати загальним міжнародним нормам, зокрема дотримуватися вимог Базельського комітету, а також перспективним стратегіям розвитку банківського сектору України.

Розглянуто міжнародні вимоги Базельського комітету, основним завданням якого є впровадження високих та єдиних стандартів у сфері банківського регулювання та нагляду. Здійснено порівняльний аналіз основних відмінностей між такими складовими елементами Базеля I, II та III, як: орієнтація банківського нагляду; критерії визначення потреб у капіталі; методичне визначення потреб у капіталі; ризикова вага і залежність суми потреб у капіталі щодо кредитного ризику; розмір визначеного забезпечення; можливість впровадження власних моделей виміру ризиків для розрахунку вимоги до капіталу; умови мотивації удосконалення практики управління ризиками; видатки на адміністративний розрахунок потреб у капіталі.

Вперше розроблено механізм державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України, що, на відміну від існуючих, поєднує в собі управлінську та безпекознавчу складові державного регулювання, сприятиме стабільному функціонуванню та динамічному розвитку банківських установ України.

Під поняття «механізм державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ» запропоновано розуміти сукупність взаємопов'язаних заходів, розроблених державою для діагностики, попередження, нейтралізації та подолання наслідків кризових явищ в діяльності банківських установ та забезпечення їх економічної безпеки та держави в цілому.

Здійснено аналіз стану розвитку банківських установ України протягом 2014-2019 рр. засвідчив, що за останні п'ять років їх кількість скоротилась, що зумовлено як загальними тенденціями в економіці нашої країни, так і наслідками фінансових криз. Результати діяльності банків вказують на те, що їх сукупні доходи зменшилися на 6,53% не дивлячись на одночасне скорочення витрат скоротилися 42,1%. Фінансовий результат діяльності банківських установ України за підсумком 2017 року був негативним та становив -24,36 млрд. грн. (-159,39 млрд. грн. за підсумком 2016 року). Обсяг клієнтського кредитного портфелю збільшився на 3,7% (36,87 млрд. грн.) та станом на 2018 р. склав 1042,80 млрд. грн. Вивчення основних індикаторів фінансової стійкості банківської системи України свідчить про поступовий вихід банківських установ з фінансової кризи та зміцнення їх економічної безпеки.

Удосконалено механізм державного регулювання діяльності банківських установ України, що відрізняється від інших структурою складових, які стали основою для розробки механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України.

Запропоновано зміни до нормативно-правових актів державного регулювання антикризовим управлінням економічної безпеки банківських установ України, що сприятиме попередженню кризових явищ діяльності банківських установ і зміцненню їх економічної безпеки, і держави в цілому, а саме до таких: Конституція України, Постанова «Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України», Закон України «Про банки і банківську діяльність», Закон України «Про Національний банк України», Закон України «Про національну безпеку України», Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг».

Вивчення існуючих методик проведення стрес-тестування засвідчує, що в Україні сьогодні має безліч перешкод для ефективного розвитку системи стрес-тестування банків. По-перше, це відсутність деталізованої методики та алгоритму проведення стрес-тестування в банках. Передбачається, що кожен банк має самостійно розробити власну процедуру проведення стрес-тестування та запровадити свої моделі для аналізу впливу різних факторів на фінансову стійкість з урахуванням індивідуальності банківського портфеля та специфіки своєї діяльності. По-друге, рівень фінансових витрат на впровадження системи стрес-тестування (купівля відповідного програмного забезпечення, навчання персоналу тощо) є занадто високим. По-третє, відсутність досвіду щодо проведення стрес-тестування спричиняє суттєві помилки у висновках, прогнозах і припущеннях. По-четверте, асиметричність інформації спричиняє спотворені висновки і результати стрес-тестування, що надалі може привести впровадження системи просто дообов'язкової форми звітності.

Отримані висновки дозволили удосконалити методичний підхід до проведення стрес-тестування як інструменту оцінки впливу державного регулювання на діяльність банківських установ, який відрізняється від існуючих переліком показників і періодом їх розрахунку, що дозволяє спрогнозувати настання банківської кризи в майбутньому.

Дослідження сучасного методичного інструментарію щодо

оцінювання економічної безпеки банківських установ дозволило запропонувати удосконалений методичний підхід до оцінки економічної безпеки банківських установ шляхом визначення інтегрального показника, який передбачає розрахунок чотирьох груп коефіцієнтів (капітальної стійкості, ділової активності, ліквідності, платоспроможності, ефективності управління), з урахуванням інформації відкритого доступу, що дозволяє оцінити органам державного регулювання та іншим суб'єктам стан економічної безпеки банків. На нашу думку, використання інтегрального показника оцінювання економічної безпеки банківських установ України, а також визначення рівня економічної безпеки його функціонування, виступає одним із вагомих показників для подальшого моделювання їх діяльності, а також визначення в межах системи на основі фактичних та граничних значень показників (індикаторів), що дозволяє моделювати стратегії їхнього розвитку.

Доопрацьована змістовна складова основних категорій (таких, як «державне регулювання», «державне регулювання банківських установ» «механізм державного регулювання», «механізм державного регулювання банківських установ», «антикризове управління», «механізм державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ») яка, на відміну від інших, сформована на основі державного управління і науки про безпеку, що забезпечує цілісний підхід до розробки відповідного механізму.

Класифіковано основні інструменти державного регулювання антикризовим управлінням банківських установ України на основі міжнародного досвіду шляхом врахування спільних (рекапіталізація банків, розширення державних гарантій за вкладами фізичних осіб, підвищення відсоткових ставок, зниження курсу національної валюти, підтримка окремих галузей, зниження податків, надання податкових преференцій, збільшення державних запозичень, підвищення суми гарантій за вкладами населення) та відмінних рис (надання стабілізаційних кредитів, реструктуризація банківської системи, надання державних гарантій за проблемними активами банків, зниження відсоткових ставок, підвищення відсоткових ставок, зниження курсу національної валюти, підтримка малого та середнього бізнесу, створення спеціальних бюджетних фондів, сто відсоткові гарантії за вкладами населення, націоналізація пенсійних фондів, запровадження програм підтримки та адаптації безробітних) в реалізації антикризової полі-

тики урядів інших країн, що стало основою для розробки заходів щодо вдосконалення антикризового управління економічною безпекою банківських установ України.

Здійснено діагностику стану економічної безпеки банківських установ України, результати якої дозволили встановити основні фактори, що викликають негативні наслідки їх діяльності, і запропонувати заходи щодо вдосконалення антикризового управління економічною безпекою таких установ на державному рівні.

Систематизовано напрями вдосконалення механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України шляхом систематизації основних заходів, які об'єднано за основними напрямками, зокрема такими як: за періодом реалізації; за суб'єктами, які їх реалізують; за механізмами реалізації; за видами банківської діяльності.

Викладені в монографії наукові положення, висновки та методичні рекомендації доведені до рівня практичних методик і пропозицій, які можуть бути використані у сфері державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України.

Розділ 1

Теоретичні основи реалізації механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України

1.1. Державне регулювання діяльності банківських установ: сутність та етапи становлення

Банківський сектор є одним із головних у структурі національного господарства України, основним джерелом інвестування фінансових ресурсів в економіку країни. Його завданням є забезпечення внутрішньогалузевого, міжгалузевого, внутрішньо-регіонального та міжрегіонального перерозподілу тимчасово вільних коштів суб'єктів ринку.

Державне регулювання ринку фінансових послуг, серед яких головою виступає банківська система, здійснювалося на всіх етапах його розвитку, причому, незважаючи на зміну пануючих економічних теорій, методи цього регулювання залишалися постійними.

Сучасні реалії ринку (інтернаціоналізація, трансформація глобального банківського сектору, розширення меж діяльності, активізація інвестиційної діяльності, лібералізація руху іноземного капіталу, диверсифікація лідерських позицій банківської діяльності, концентрація міжнародного банківського капіталу) ставлять перед банківськими установами вимоги щодо стійкості, конкурентоспроможності, спроможності інтегруватися в світовий простір. Інтеграція у світовий фінансовий простір вимагає вдосконалення системи законодавчого регулювання банківської діяльності [1].

Поруч із ринковим регулюванням у механізмі регулювання будь-якої національної економіки є така складова як державне регулювання, яка, по-перше, здійснюється державою та її спеціальними органами, а, по-друге, вона реалізується суто адміністративними, або адміністративно-економічними, чи адміністративно-правовими методами.

Історико-теоретичні дослідження становлення та розвитку

державного регулювання діяльності банківських установ в Україні мають важливе значення, оскільки дають змогу побачити перспективи його подальшого розвитку, уникнути тих помилок та недоліків, які були в минулому, а головне використати в сучасній практиці керівництва кращі форми й методи роботи попереднього періоду. У зв'язку з цим у процесі обґрунтування періодизації державного регулювання банківських установ слід урахувати ряд чинників: по-перше, загальні закономірності розвитку суспільства й держави, сутнісні риси історичних форм держави, її завдання і функції, а по-друге, домінування на різних етап розвитку банківських установ [2].

Поняття «державне регулювання» широко використовувався в законодавстві радянського періоду й ототожнювався з виконавчо-розпорядчою діяльністю. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року, відмовилась від прямого використання терміну «державне регулювання» і застосувала термін «виконавча влада». Пояснюється це конституційним проголошенням принципу поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову (ст. 6 Конституції України), що у свою чергу, призвело до певних складнощів у розумінні цих категорій [3].

Проте, термін «державне регулювання» в західній економічній літературі має два значення. У широкому розумінні слова він ототожнюється з державним втручанням в економіку взагалі, у вузькому – з адміністративно-правовою регламентацією функціонування бізнесу.

Наразі відсутній єдиний підхід до трактування зазначеного поняття (Додаток А, табл. А.1). вивчення існуючих підходів дозволило їх систематизувати (рис. 1.1) та запропонувати авторське визначення.

Вважаємо за доцільне запропонувати авторське визначення. Так під «державним регулюванням» пропонуємо розуміти заходи цілеспрямованого впливу держави на розвиток суспільного способу виробництва для виконання стратегічних цілей.

Визначаючи свою точку зору, ми виходимо з того, що:

– основною передумовою державного регулювання економіки є системний підхід, оскільки будь-яка система характеризується певною субординованою структурою, яка передбачає певні форми відносин між частинами і цілим. Держава сприяє встановленню взаємозв'язку між елементами системи шляхом державного регулювання;

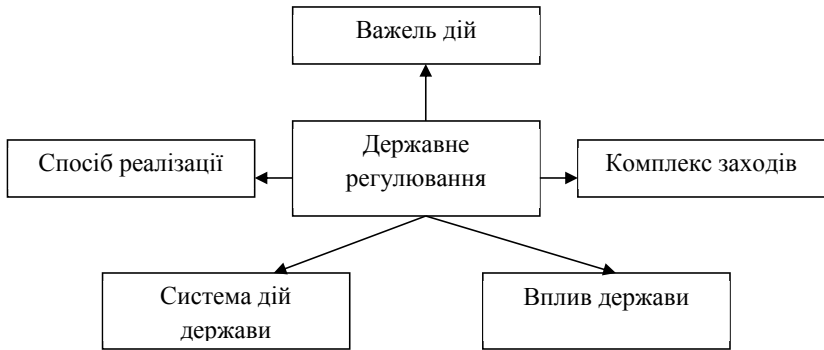

Рис. 1.1. Систематизація підходів до трактування поняття «державне регулювання»

Джерело: складено автором на основі [4-17]

– держава завжди виконувала певні економічні функції, законодавчо встановлюючи «загальні правила гри», тобто систему нормативних актів, котрі регулюють діяльність суб'єктів ринку, у тому числі таких інститутів, як комерційні банки, біржі, акціонерні товариства тощо. Держава виконує фіскальну (стягнення податків), мотиваційну (різноманітна допомога), інноваційну (розробка нових технологій, наукові пошуки), соціальну (виплата пенсій) та інші функції.

Деякі науковці у своїх працях ототожнюють поняття «державне регулювання» [18] та «державне управління» [19]. На наш погляд вони не є тотожними оскільки при державному управлінні здійснюється вплив безпосередньо на об'єкт, а при державному регулюванні – на середовище, в якому діє об'єкт. Проте, поняття мають і схожі риси, що підтверджено в табл. 1.1.

Таким чином, основна відмінність між державним управлінням і державним регулюванням полягає у способі організації відносин між державою та іншими суб'єктами, а в основі вибору регулювання чи управління лежить повноваження суб'єкта щодо об'єкта та використання різноманітних форм впливу.

Безперечно, зміст та інтенсивність функцій держави залежить від конкретно-історичного положення країни: під час ведення війни держава концентрує увагу на мобілізації всіх економічних, людських та інших ресурсів.

**Порівняльна характеристика понять «державне управління»
та «державне регулювання»**

№	Критерії	Державне управління	Державне регулювання
1	сутність	форма реалізації виконавчої влади	
2	суб'єкт	здійснюється органами виконавчої влади, публічні органи, що мають виконавчі функції	
3	повноваження суб'єкта	суб'єкт має повноваження з перевірки законної діяльності, що є об'єктом управління, а також втручання в діяльність та її припинення	суб'єкт має можливість проводити перевірку тільки на предмет законності діяльності об'єкту, діяльність якого регулюється
4	об'єкт впливу	об'єктом виступають суспільні відносини, що реалізують відповідні інституції	об'єктом є середовище, що оточує суб'єкт-інституцію
5	форма впливу	наявність у суб'єктів управління підлеглих їм об'єктів та безпосередній вплив на їх діяльність	опосередкований вплив переважно на організаційно невідпорядковані об'єкти

Джерело: складено автором на основі [20-22]

В умовах поглиблення міжнародної банківської конкуренції та помітного впливу на вітчизняні банки наслідків світової фінансової кризи, державне регулювання банківської діяльності вимагає нових підходів до розробки та застосування державними органами заходів та інструментів впливу на банківську діяльність з метою забезпечення стабільності банківської системи і зростання вітчизняної економіки. На даному етапі розвитку вітчизняного банківництва особливої уваги науковців і практиків потребує дослідження умов та чинників державного регулювання банківської діяльності — системи, яка виконує функції формування банківського законодавства і здійснення банківського нагляду [23].

Необхідність державного регулювання економіки на різних етапах розвитку суспільства набувала неоднозначного спрямування. Сучасне державне регулювання не передбачає тотального поглинання економічної сфери, як було при командно-адміністративній системі господарювання. Економічна політика держави тією чи іншою мірою здійснюється для підтримки соціально-економічної стабільності як на державному, так і на регіональному рівнях.

Кудряшов В. довів, що ефективність державного регулювання залежить не тільки від дієвості заходів, що застосовуються державними службами, але й від активності більшості населення. Тому, у своїх працях про суспільство і державу в нових умовах приділив чимало уваги центральним та місцевим органам влади й управління, армії, суду і церкві, довівши, що забезпечити ефективне регулювання здатні тільки ті органи, що будуть найбільш повно враховувати всі особливості попередньої еволюції. Поеднавши з аналізом теоретичних положень та правових норм з практичним досвідом вів зазначив, що суспільство і держава існують в умовах недостатньої структурованості, визначеності і регламентованості діяльності людей та їхніх організацій у відповідності з вимогами норм моралі та положенням норм письмового права [24].

Вивчення наукових праць зарубіжних та вітчизняних науковців показало, що наразі відсутній єдиний підхід до трактування поняття «державне регулювання діяльності банківських установ» (Додаток А, табл. А2).

За результатами дослідження існуючі підходи були згруповані (рис. 1.2) та дозволили запропонувати власне визначення поняття, таким чином державне регулювання діяльності банківських установ – заходи впливу держави на розвиток діяльності банківських установ для виконання стратегічних цілей.

На сучасному етапі розбудови вітчизняної банківської системи України вкрай актуальним є питання використання нових підходів до вдосконалення державного регулювання банківської діяльності.

Рис. 1.2. Систематизація підходів до трактування поняття «державне регулювання діяльності банківських установ»

Джерело: складено автором на основі [25-36]

З метою дослідження проблем розвитку державного регулювання банківської системи України було сформовано періодизацію її формування та функціонування, досліджено особливості розвитку її структурних елементів. Основні характеристики етапів становлення та розвитку вітчизняної банківської системи наведено в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Основні характеристики етапів становлення та розвитку державного регулювання банківських установ України

№	Період	Основні риси етапів становлення та розвитку вітчизняної банківської системи
1	I пол. IV ст. до н.е.	Основний законодавчий акт, що регулював банківську діяльність – декрет – про регулювання обміну золотих і срібних монет на теренах Ольвії.
2	IX – сер. XIV ст.	Форми та методи регулювання банківських операцій були зафіксовані у тогочасному законодавстві, зокрема Руській Правді Ярослава Мудрого.
3	сер. XVII – сер. XVIII ст.	Кредитні відносини перебувають у кризовому стані. Відповідно, механізм регулювання не вдосконалювався і не набував розвитку.
4	XIX – поч. XX ст.	Зародження банківського законодавства регулювання у Російській імперії, до складу якої входили й українські землі. Монопольним правом регулювання фінансових потоків володів царський уряд.
5	1919–1987	Націоналізація банківської системи, жорстоке адміністративне регулювання, яке в результаті виявилось неспроможним задовольнити потреби трансформаційних перетворень у банківській системі.
6	1988–1990 рр.	Створено прототип системи українських комерційних банків у складі банківської системи СРСР.
7	1991 – I півріччя 1992 р.	Перереєстрація українських комерційних банків і початок формування банківської системи України як незалежної держави.
8	II півріччя 1992 р. – 1993	Формування банківської системи України на етапі становлення економічного та політичного суверенітету.

9	1994–1996 рр.	Розвиток банківської системи на першому етапі реалізації курсу економічних реформ монетарними методами.
10	1997–1999 рр.	Реформування банківської системи в умовах поглиблення фінансово-економічної кризи, поступового переходу до поєднання монетарних методів управління економікою із заходами щодо її структурного реформування.
11	2000 – I півріччя 2008 р.	Розвиток банківської системи в умовах реструктуризації економіки, падіння доходності банківських операцій, укрупнення та консолідація капіталу банків.
12	II півріччя 2008 р. – сьогоднішня	Розвиток банківської системи під впливом світової фінансово-економічної кризи в умовах девальвації національної валюти, скорочення виробництва, експорту, дефіциту платіжного балансу та державного бюджету. Посткризове відновлення господарства. Закриття банків, вихід з ринку банків зі 100 % іноземним капіталом.

Джерело: складено автором на основі [37-39]

Необхідно проаналізувати більш детально структуровані етапи становлення та розвитку банківської системи України. Спершу банківська система характеризується створенням фундаментальної бази системи українських комерційних банків у складі банківської системи СРСР. Становлення банків відбувалось шляхом створення установ ринкового типу поряд з існуванням державних банків колишнього СРСР. Контори, управління та відділення всесоюзних банків, що належали державі, виконували на даному етапі переважно адміністративно-контрольні функції (Держбанк СРСР) та були зосереджені на фінансово-кредитному обслуговуванні державних підприємств і організацій (Промбудбанк, Агробромбанк, Житлосоцбанк, Ощадбанк, Зовнішекономбанк).

До особливих рис зазначеного періоду формування банківської системи України належать:

- залежність українських державних банків від всесоюзної фінансової бюрократії;
- початок утворення кооперативних банків як суто українських банківських установ.

На початку наступного було прийнято Закон України «Про банки і банківську діяльність», відповідно до положень якого закріплювалося створення автономної дворівневої банківської системи та Національного банку України як центрального банку держави. До особливих рис другого етапу формування банківської системи України належать: перереєстрація та реорганізація банків; формування банківських установ в умовах нестабільної економічної ситуації.

Наступний етап характеризується процесами акціонування державних банків і реформуванням системи планування банківської діяльності, основні ознаки якої полягали: здійснення планування на основі досягнутих показників минулого року; використання прогнозування напрямів розвитку ринку банківських продуктів, спричинене передбачуванним розвитком ринків реальних товарів; формування планів на довгострокову перспективу; формування планів з урахуванням впливу зовнішніх факторів з причини відкритості банку як системи; спрямованість плану як на поточну, так і на майбутню прибутковість. До особливих рис третього етапу розвитку банківської системи України належать:

- утворення нових комерційних банків за використання приватного капіталу;
- створення значної кількості невеликих банків, орієнтованих на отримання надприбутків на тлі гіперінфляційних процесів в економіці [40].

Далі відбувається уповільнення інфляційних процесів, активізацією регулюючих інструментів Національним банком України. До особливих рис четвертого етапу розвитку банківської системи України належать:

- зниження рівня банківського менеджменту;
- банкрутство банків;
- скорочення розміру активів банків;
- стагнація банківської діяльності;
- розбіжність у концентрації банківського капіталу.

Наступний крок характеризувався наявністю внутрішньої банківської кризи та фінансової кризи, пов'язаної із знеціненням національної валюти стосовно інших валют, відтоком портфельних інвестицій нерезидентів, кризою на ринку внутрішніх державних запозичень. До особливих рис даного етапу розвитку банківської системи України належать:

- функціонування банків в умовах трансформаційного спаду виробництва;

- отримання більшістю банків збитків з причини проведення урядом конверсії короткострокових облігацій внутрішньої державної позики і заморожування частини активів;

- обмеження можливості отримання прибутків від здійснення валютних операцій у зв'язку із запровадженням Національним банком України режиму обов'язкового продажу експортерами 50 % своєї валютної виручки [41].

Передостанній етап розвитку банківської системи України характеризувався активізацією глобалізаційних процесів, запровадженням новітніх методів регулювання банківської діяльності, адаптацією банківського законодавства до стандартів і вимог Європейського Союзу. До особливих рис шостого етапу розвитку банківської системи України належать:

- організаційне зміцнення банківської системи;
- поява та активізація діяльності на ринку банківських послуг банків з іноземним капіталом;

- зростання коштів на рахунках фізичних та юридичних осіб;
- розширення ресурсної бази банківської системи;
- підвищення рівня монетизації економіки;
- розширення сфери банківських послуг;
- забезпечення стабільності банківського сектору [42].

На початку останнього етапу розвиток банківської системи України відбувався на тлі розгортання та дії світової фінансово-економічної кризи, що супроводжувалася скороченням обсягів промислового виробництва, рівня ВВП, зменшення ресурсного потенціалу банків, зростання інфляції, зменшення довіри до банківського сектору, коливанням валютного курсу. До особливих рис розвитку банківської системи України в період дії світової фінансово-економічної кризи належать:

- орієнтація системи менеджменту банків на зменшення частки проблемних кредитів;

- впровадження заходів Національним банком України щодо підтримки банківської стабільності та захисту прав вкладників;

- значне зменшення обсягів депозитів населення [43].

Отже, до початку сучасного, посткризового етапу функціонування банківська система України як ключова частина грошово-кредитної системи країни не стала ефективним механізмом створення сприятливого середовища для мобілізації та вільного пере-

ливання капіталів, нагромадження коштів щодо структурної перебудови економіки, розвитку суб'єктів господарювання.

Для того щоб краще розкрити сутність і специфіку державного регулювання банківськими установами доцільно сформулювати їх особливості та ознаки. Функція кожного виду регулювання визначається згідно з об'єктом (суспільство, держава тощо). Тим самим функції державного регулювання, крім родових однак функції управління, набувають ще й тих специфічних рис, які дозволяють відмежувати їх від функцій інших видів регулювання.

Перш за все, головною відмінністю функцій державного регулювання є те, що вони мають державно-владний, політичний характер. Вони здійснюються від імені та в інтересах держави, на підставі застосування державно-владних повноважень, якими органи державного регулювання відображають зміст державного регулювання.

Напрями впливу державного банківського регулювання: створення законодавчих та інших спеціальних умов, котрі б дали можливість банками реалізувати свої економічні інтереси (організаційно-правовий напрям); встановлення законодавчих нормативів та нагляд за їх дотриманням з метою забезпечення ліквідності банківської діяльності (напрямок опосередкованого економічного впливу).

Трансформація цілей та режимів державного регулювання банківської сфери відбувається паралельно із трансформацією інституційного забезпечення державного регулювання банківської діяльності, що передбачає існування відповідних економічних інститутів, які на основі чинної в державі нормативно-правової бази та організаційної структури управління застосовують певний інструментарій для ефективного регулювання банківської системи [44].

Головним завданням управлінського впливу центрального банку країни на функціонування діючого банку є регулювання його діяльності та нагляд за цією діяльністю. Центральний банк країни цікавиться діяльністю окремого банку, оскільки невиконання останнім законів та прийнятих центральним банком нормативних актів може негативно вплинути на стабільність банківської системи в цілому і порушити інтереси вкладників і кредиторів банку.

Державне регулювання банківського сектора треба розглядати як комплекс заходів нейтралізації перелічених ринкових недоско-

налостей та як процес фінансового забезпечення функціонування та розвитку цілісної економічної системи через планування індикативних показників, контроль за їх дотриманням, фінансування стратегічно важливих для держави суб'єктів господарювання, реалізацію державних цільових програм, управління об'єктами державної власності [45].

Однією з проблем будь-якого регулювання економічної сфери є те, що механізм регулювання досить складно змінювати. Практично завжди високим є ризик того, що після зміни регламентуючих правил відбудуться негативні наслідки для економічної системи країни. Такий ризик характерний і для регулювання банківської діяльності, тому не всі політики чи керівники державних органів регулювання мають сили кардинально змінювати систему регулювання.

Державне регулювання діяльності банків реалізується на двох рівнях. Загальне регулювання здійснює Верховна Рада України у формі законів та постанов. Спеціальне регулювання діяльності банків від імені держави здійснює Нацбанк. Формою регулювання в цьому випадку виступають його нормативні та індивідуальні акти. Метою державного регулювання діяльності банків є безпереймне і надійне функціонування банківської системи, яке б забезпечувало сталий розвиток економіки (рис. 1.3).

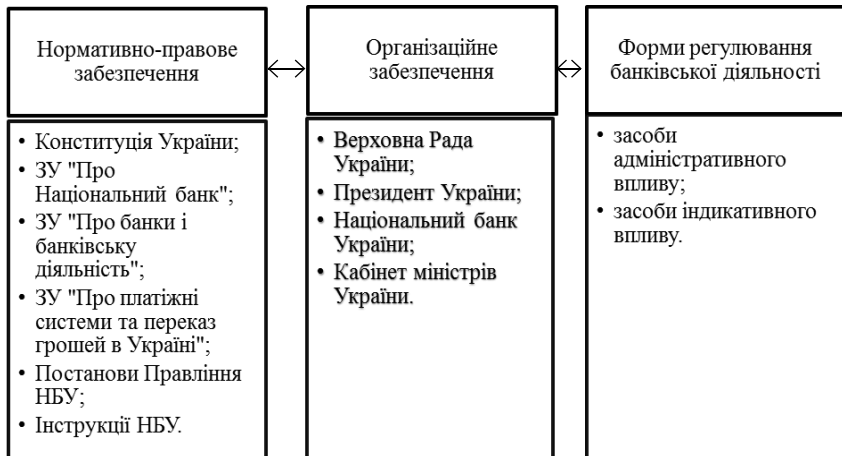

Рис. 1.3. Структура здійснення державного регулювання банківських установ України

Джерело: складено автором на основі [46-48]

Як бачимо з рис. 1.3, суттєве значення для ефективності банківського регулювання має нормотворча функція Національного банку України. Нормативно-правові акти Національного банку (інструкції, положення, правила) видаються і затверджуються у формі постанов Правління Національного банку України. Вони не можуть суперечити законам та іншим законодавчим актам України і не мають зворотної сили, крім випадків, коли вони, згідно із законом, пом'якшують або скасовують відповідальність.

Перш за все, головною відмінністю функцій державного регулювання є те, що вони мають державно-владний, політичний характер. Вони здійснюються від імені та в інтересах держави, на підставі застосування державно-владних повноважень, якими органи державного регулювання відображають зміст державного регулювання.

Напрями впливу державного банківського регулювання: створення законодавчих та інших спеціальних умов, котрі б дали можливість банками реалізувати свої економічні інтереси (організаційно-правовий напрям); встановлення законодавчих нормативів та нагляд за їх дотриманням з метою забезпечення ліквідності банківської діяльності (напрямок опосередкованого економічного впливу) [49].

Трансформація цілей та режимів державного регулювання банківської сфери відбувається паралельно із трансформацією інституційного забезпечення державного регулювання банківської діяльності, що передбачає існування відповідних економічних інститутів, які на основі чинної в державі нормативно-правової бази та організаційної структури управління застосовують певний інструментарій для ефективного регулювання банківської системи.

Глобальні чинники визначають необхідність державним органам влади приймати безпосередню участь у регіональних і міжнародних організаціях. Поява різноманітних регіональних угруповань з наднаціональною системою регулювання (Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Європейський банк реконструкції і розвитку, Світова організація торгівлі) зумовлює потребу в перегляді інституційного забезпечення національної системи, тому доцільно розглянути види державного регулювання банківської діяльності (рис. 1.4).

Так, загальні норми впливають на кредитний ринок взагалі, а за допомогою селективних норм визначаються коефіцієнти ризику за окремими операціями банку. Функціональні норми, на відміну від інституційних, мають визначене цифрове значення і можуть мати загальний чи селективний характер.

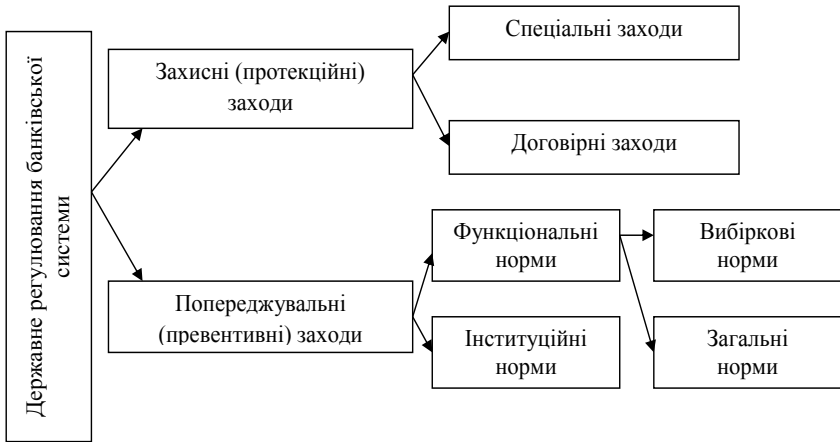

Рис. 1.4. Види державного регулювання банківських установ України
Джерело: складено автором на основі [50-53]

Інституційні норми виражаються у відносних величинах, що регулюють, переважно, організаційні питання, операційну діяльність, визначення цілей кредитування, порядок проведення ревізій тощо. Фактично, превентивні заходи реалізуються через затвердження обов'язкових для виконання норм, які поділяються на функціональні та інституційні. Дані норми регулюють ризики за операціями банківських установ.

Деякі науковці та практики вважають, що поняття «банківський нагляд» [54] та «державне регулювання діяльністю банківських установ» [55] є тотожними на наш погляд, останнє поняття є більш ширшим оскільки банківський нагляд включає контроль за діяльністю банків – моніторинг і заходи впливу (виконавча функція) і нормотворчу діяльність органу банківського нагляду (частково нормотворча функція). Зрозуміло, що орган банківського нагляду не може приймати закони – це прерогатива парламенту, проте може оперативнo реагувати на зміни у банківській системі ухваленням підзаконних нормативно-правових актів (постанови, розпорядження, листи тощо).

Разом із тим державне регулювання банківської системи є поняття значно ширшим, ніж просто регулювання діяльності комерційних банків. А тому його механізм повинен включати певні суб'єкти, які розмежовуються за напрямками застосування (табл. 1.3).

Суб'єкти державного регулювання банківських установ України

Механізм	Органи
Банківське регулювання	Президент України, Верховна Рада України, Національний банк України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України, Асоціація українських банків.
Банківський нагляд	Національний банк України, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб.
Банківський контроль	Міністерство фінансів України, Міністерство фінансів України, Міністерство внутрішніх справ України, Служба безпеки України, Контрольно-ревізійна служба, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, Національний банк України, суди загальної юрисдикції, Прокуратура України.

Джерело: складено автором на основі [56-58]

Банківське регулювання – одна із функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства [59].

Банківський нагляд – система заходів щодо контролю та активних впорядкованих дій національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких національний банк України здійснює наглядову діяльність, законодавства України і встановлених нормативів з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку [60].

Банківський контроль – контроль банків за діяльністю своїх клієнтів у процесі виконання ними своїх функцій та операцій. Він поділяється на попередній і наступний. Попередній – передуюче надання позики і полягає в оцінці кредитоспроможності потенційного позичальника, перевірки на місці наявності певного майнового забезпечення. Наступний – це нагляд за дотриманням позичальником умов кредитної угоди. Банківський контроль також означає контроль Національного банку за діяльністю комерційних та інших банків [61].

На нашу думку, найбільш ефективна така структура державного регулювання, по перше, чітко розмежування банківського регу-

лювання, нагляду та контролю, по друге, консолідацію діяльності державних органів влади в системі загального механізму з розподілом чітких зон відповідальності. Крім того, для ефективного здійснення регуляторних цілей механізм державного регулювання повинен використовувати оптимальний перелік інструментарію за обов'язкової умови його економічності та оперативності.

У вітчизняній літературі також інколи ототожнюють поняття «державне регулювання банківської діяльності» і «державне регулювання діяльності комерційних банків». Однак тут йдеться про різні, а не однакові об'єкти регулювання: перший – загальний, другий – конкретний. Між тим в останній час деякі банківські послуги (операції) почали виконувати і надавати небанківські фінансові (і нефінансові, наприклад, пошта) установи. За цих умов поняття «банківська діяльність» є ширшим, ніж поняття «діяльність комерційних банків».

З погляду змісту заходів та інструментів регулювання банківської діяльності можна виділити: обмеження, стимулювання, покарання (санкції), вмовляння і втручання.

Швець Н. Р., наприклад, вважає, що головним у державному регулюванні є встановлення обмежень: «державне регулювання банківської діяльності — це встановлення державних обмежень для забезпечення стабільного і безпечного функціонування банків та створення умов для досягнення банківською системою макро-економічної ефективності» [62].

Ми поділяємо такий підхід і хочемо зробити такі уточнення. Обмеження може бути адміністративним або ж економічним (індикативним). Адміністративне — це запровадження у банківській діяльності заборон, вимог та обов'язків. Наприклад, вимоги до реєстрації та ліцензування банків. Адміністративне регулювання, як правило, є прямим, хоча непряма дія не виключена.

Економічні обмеження — це запровадження обов'язкових економічних нормативів та норм, різних перешкод, які впливають на обсяги доходів банку. До таких обмежень можна зачислити, наприклад, встановлення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій. Економічні обмеження мають зазвичай стимулювальний характер. За допомогою стимулювання доходів і витрат держава прагне спрямувати банк у потрібному напрямку розвитку. Йдеться про застосування податкових пільг, дотацій, пільгових цін на певні продукти тощо [63].

Економічне регулювання за своїм характером є непрямим

втручанням у банківську діяльність. За такого виду регулювання державний регулятор не втручається у процес прийняття менеджментом конкретного банку рішення, однак за невиконання приписів буде карати. Покарання або санкції за порушення вимог регулятора можуть бути як адміністративними, так і економічними, прямими і непрямими.

Отже, на сучасному етапі державне регулювання не передбачає повного поглинання економічної сфери. Проте трансформація основних завдань та режимів державного регулювання банківської сфери відбувається паралельно із трансформацією інституційного забезпечення державного регулювання банківської діяльності, що передбачає існування відповідних економічних інститутів, які на основі чинної в державі нормативно-правової бази та організаційної структури застосовують інструментарій для ефективного регулювання банківської системи.

1.2. Сутність, види та складові механізму державного регулювання економічної безпеки банківських установ

Роль державного регулювання економіки, в тому числі регулювання банківської діяльності, зокрема, в останні роки значно зростає. При цьому об'єктивними є процеси трансформації державного регулювання діяльності банків під впливом чинників глобалізації, що вимагає від органів державного регулювання банківської сфери постановки нових завдань і перегляду процесів, що відбуваються у національній і світовій економіці. Трансформація системи державного регулювання банківської діяльності повинна дозволити їй бути керованою, ефективною та гнучкою, щоб адекватно й швидко реагувати на зміни економічного середовища як в межах держави, так і з врахуванням змін у світовій економіці. Не відкидаючи важливість саморегулювання банківської сфери, доцільно послаблювати державний вплив на регулювання діяльності банків лише у випадку високої ефективності саморегулювання діяльності банків.

Для більш детального дослідження даного питання необхідно розглянути такі основні поняття, як: «механізми державного регулювання» та «механізми державного регулювання банківських установ».

Сугоняка М. В. розглядає механізми державного регулюван-

ня, як спосіб організації економічних відносин між державою і підприємствами, населенням, іншими країнами та міжнародними інституціями з метою стабілізації соціально-економічної ситуації в країні та створення передумов для економічного зростання [64].

За визначенням Андрієнко М. В. механізми державного регулювання – сукупність і логічний взаємозв'язок соціальних елементів, процесів та закономірностей, через які суб'єкт державного регулювання «схоплює» потреби, інтереси і цілі суспільства в управляючих впливах, закріплює їх у своїх рішеннях та діях і практично втілює їх в життя, зважаючи на державну владу [65].

На думку Олефір А. О. механізми державного регулювання необхідно розглядати складна система державних органів, організованих відповідно до визначених принципів для здійснення завдань державного регулювання, є своєрідним «інструментом» реалізації виконавчої влади держави [66].

Обґрунтованою є думка Бакуменко В. Д. який стверджує, що механізм державного регулювання – це практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких органи державної влади впливають на суспільство, виробництво, будь-яку соціальну систему з метою досягнення поставлених цілей [67].

Визначення Белай С. В. є найбільш ширшим оскільки воно включає ряд заходів, важелів, стимулів для покращення діяльності органів державної влади [68].

Тридід О. М. стверджує, що механізми державного регулювання банківських установ – це вимоги щодо підтримки необхідного рівня капіталу банків, показників ліквідності, максимальних розмірів ризиків у діяльності банку, а також надаючи органам банківського нагляду повноваження щодо застосування заходів впливу до банків, діяльність яких є надто ризиковою [69].

У контексті розгляду існуючих підходів до визначення терміну «механізми державного регулювання банківських установ» заслуговує на підтримку твердження Коротич О. Б. про те, що механізми державного регулювання банківських установ – це механізми ефективною і постійною взаємодії з державними органами, відповідальними за регулювання та контролювання банківської системи [70].

Вовк В. Я. та Тридід В. Я. стверджують, що механізми державного регулювання банківських установ є своєрідною формою реалізації державним апаратом країни державної влади у банківському секторі з метою забезпечення виконання поставлених загальнодержавних цілей та завдань [71].

За визначенням Юрій С. І. та Луцишин О. О. механізми державного регулювання банківських установ – сукупність економіко-правових форм, методів та інструментів, які використовує держава у процесі регулювання, та за допомогою яких здійснює вплив на суб'єктів грошово-кредитного ринку, з метою забезпечення стабільного функціонування як банківської діяльності і захисту інтересів вкладників, так і економіки в цілому [72].

Останнє визначення є найбільш комплексним, оскільки воно включає не тільки поставлені загальнодержавні цілі та завдання, а й є сукупністю економіко-правових форм, методів та інструментів, які використовує держава у процесі регулювання.

Проте, в цілому кожне із зазначених визначень є досить обмеженим і враховує лише окремі напрями реалізації механізмів державного регулювання та механізмів державного регулювання банківських установ, які повинні враховувати широкий спектр факторів.

Різноманіття авторських підходів до дослідження механізмів державного регулювання банківських установ узагальнено на рис. 1.5.

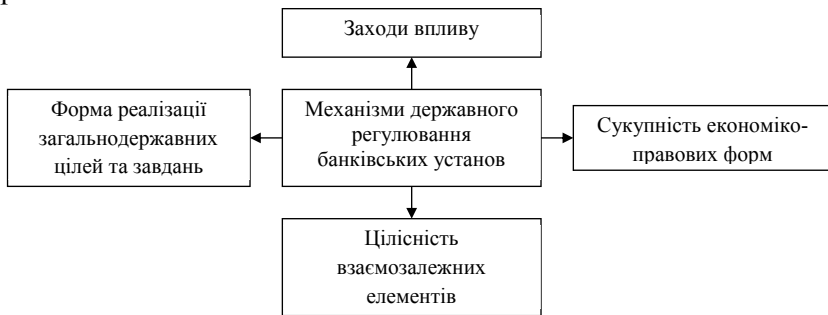

Рис. 1.5. Основні сучасні підходи до трактування поняття «механізми державного регулювання банківських установ»

Джерело: складено автором на основі [64-72]

У зв'язку з цим, пропонуємо під поняттям механізм державного регулювання слід розуміти сукупність взаємопов'язаних заходів, розроблених державою для впливу на суспільство, та будь-яку соціальну систему з метою досягнення поставлених стратегічних цілей.

Та під поняттям, механізм державного регулювання банківських установ – сукупність взаємопов'язаних заходів пов'язаних заходів, розроблених державою для впливу на банківський сектор

з метою забезпечення виконання поставлених загальнодержавних цілей та завдань.

Механізм державного регулювання діяльності банків реалізується на двох рівнях: загальному та спеціальному. Загальне регулювання здійснює Верховна Рада України у формі законів та постанов. Спеціальне регулювання діяльності банків від імені держави здійснює Національний банк України.

Слід зазначити, що Національний банк України, використовуючи нормативні та коригуючі методи регулювання банківської діяльності, за період розгортання кризи в банківській системі застосує адекватні заходи щодо подолання дестабілізуючих процесів, пов'язаних з кризовими явищами, а саме:

- встановлені підвищені коефіцієнти резервування під кредитні операції банків;
- запроваджені більш жорсткі критерії визначення кредитоспроможності позичальників;
- банки зобов'язані надавати споживачу інформацію про умови кредитування та сукупну вартість кредиту;
- змінений норматив адекватності регулятивного капіталу, враховується валютний ризик та ризик довгострокової ліквідності;
- розмір мінімального регулятивного капіталу збільшений до 120 млн. грн.;
- посилені вимоги до регулятивного капіталу при отриманні банківської ліцензії та письмових дозволів Національного банку України;
- запроваджений новий норматив співвідношення регулятивного капіталу і сукупних активів (не менше 9 %);
- підготовлені методичні рекомендації щодо вдосконалення корпоративного управління в банках;
- запроваджені методичні рекомендації щодо планування в банках України заходів на випадок виникнення непередбачуваних обставин;
- здійснено діагностичне обстеження банківського сектору, за результатами якого встановлені вимоги щодо рекапіталізації банківської системи;
- спрощено процедуру реєстрації статутного капіталу;
- пом'якшені вимоги до розрахунку регулятивного капіталу;
- посилені вимоги до формування банками обов'язкових резервів;
- обмежене кредитування в іноземній валюті;

- вжито заходів щодо підтримки ліквідності банків, капіталізованих за участі держави;
- урегульовані питання реструктуризації заборгованості за кредитами позичальників – фізичних осіб;
- змінений порядок урахування коштів, залучених на умовах субординованого боргу;
- тимчасовим адміністраторам надане право зменшувати вартість статутного капіталу банку в разі перевищення обсягу зареєстрованого статутного капіталу над обсягом регулятивного капіталу [73].

Зазначені зміни передбачають адміністративне регулювання банківської діяльності відповідно до сучасних потреб банківської системи. Враховуючи те, що причини виникнення криз окремих банків і в цілому банківських систем різні, інструменти антикризового управління також доцільно розглядати окремо на мікрорівні і макрорівні.

Державне регулювання банківських установ виступає елементом загального механізму соціально-економічного розвитку держави та здійснюється спеціально вповноваженими на це державними органами та недержавними саморегульованими організаціями.

У цьому контексті нами сформульовані засади формування механізму державного регулювання банківської системи на підставі розкриття таких понять як «банківське регулювання», «банківський нагляд» і «банківський контроль», котрими повинна оперуватися банківська система (табл. 1.4).

Банківське регулювання повинно ґрунтуватися, перш за все, з позиції не одержання банком максимального прибутку при мінімумі ризику, а з позиції створення умов для забезпечення стійкого розвитку та зростання найбільш життєздатної та економічно доцільної частини банківського сектора економіки.

Тобто одним із головних критеріїв дієвості банківського регулювання повинно стати досягнення банківською системою стійкості котра представляє собою багатогранне явище, що вимірюється за допомогою кількісних та якісних показників, та розглядається:

- у нерозривності зі стійкістю національної економіки в цілому фінансових ринків зокрема;
- у взаємозв'язку стійкості банківської системи й окремих банків, що її утворюють;
- з точки зору ступеня задоволення банківською системою потреб користувачів банківських і супутніх їх послуг;

- порівняно зі стійкістю окремих зарубіжних банківських систем і світового ринку банківських послуг в цілому.

Таблиця 1.4

Засади формування механізму державного регулювання банківських установ

Державне регулювання банківських установ економіки	
Поняття	Характеристика
Банківське регулювання	створення системи норм з метою забезпечення стабільного, безпечного і прозорого функціонування та розвитку банківської системи; проведення прогнозованої та ефективної грошово-кредитної і валютної політики, спрямованої на підтримання інноваційно-інвестиційної моделі суспільного відтворення; забезпечення конкурентоспроможності та інноваційності як окремих банків, так і національної банківської системи в цілому; регламентація банківської діяльності.
Банківський нагляд	оцінка дотримання НБУ, банками II рівня, іншими особами, які співпрацюють з банками, законодавства України та встановлених нормативів; організація системи захисту інтересів кредиторів і вкладників; перевірка успішності виявлення банківських ризиків банками та управління з метою уникнення фінансових проблем у майбутньому, недопущення банківських криз; аналіз системи гарантій надійності депозитів і підтримання стабільності на грошово-кредитних ринках.
Банківський контроль	виявлення відхилень від прийнятих стандартів та порушень принципів законності, ефективності та економії коштів НБУ та банками II рівня у т.ч. проведення ревізій щодо виконання державних коштів, спрямованих на рекапіталізацію і рефінансування проблемних банків; притягнення винних до відповідальності; отримання компенсації за завдані збитки вкладникам, банкам, державі; вжиття заходів щодо запобігання різним порушенням у майбутньому чи скорочення їх.

Джерело: складено автором на основі [74-76]

Разом з тим, Національний банк України здійснює банківський нагляд на індивідуальній та консолідованій основі та застосовує заходи впливу за порушення вимог законодавства щодо банківської діяльності, у тому числі тих, що спричинили або можуть спричинити у майбутньому суттєве зниження рівня економічної безпеки банку або його клієнтів чи партнерів.

Національний банк України здійснює банківський нагляд у формі інспекційних перевірок та безвиїзного нагляду.

Необхідно зазначити, що основними завданнями банківського нагляду за станом економічної безпеки банківських установ України є наступні:

- контроль за дотриманням банками нормативів економічної і фінансової діяльності (підтримка рівня фінансової безпеки);
- затвердження форм звітності про стан та результати діяльності банків та регулювання процедури їх передання до органів нагляду (підтримка рівня інформаційної, фінансової, юридичної безпеки);
- систематичні перевірки рівня збереження та використання корпоративних банківських ресурсів (підтримка рівня фізичної, фінансової, кадрової безпеки);
- контроль за рівнем організації збереження банківської таємниці, конфіденційної інформації та інформації з обмеженим доступом (підтримка рівня інформаційної, кадрової безпеки);
- моніторинг використання банками специфічного програмного забезпечення (підтримка рівня техніко-технологічної, інформаційної безпеки) [77].

Основними принципами організації сучасного банківського нагляду у сфері економічної безпеки нині є:

- багаторівневість системи нагляду за банками;
- постійне вдосконалення нормативного та методичного забезпечення наглядових процесів;
- удосконалення наукового, матеріально-технічного та кадрового забезпечення банківського нагляду;
- постійне підвищення кваліфікації спеціалістів банківського нагляду;
- посилення публічності та прозорості фінансового стану банків, широке використання механізмів ринкової самодисципліни;
- використання досвіду інших країн, запровадження міжнародних стандартів і кращої практики банківського нагляду.

Банківський контроль в визначається як діяльність банків, спрямована на попередження, фіксацію й усунення недоліків і порушень, а також надання правової допомоги в питаннях фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій і громадян у процесі здійснення банківських операцій та користування банківськими послугами [78].

Діяльність банків підлягає контролю з боку багатьох органів (Рахункова палата, Державна податкова адміністрація, Державна

фіскальна служба (планується перейменувати в Державну аудиторську службу), правоохоронні органи, Національний банк України, державні позабюджетні фонди (такі як Пенсійний фонд), антимонопольний комітет, на перспективу й Антикорупційне бюро тощо).

Кожний із зазначених органів і організацій ставить під час перевірки певні цілі, які можуть суттєво відрізнятись і навіть вступати в суперечність. З усіх перерахованих суб'єктів контролю тільки Національний банк України та аудиторські фірми у процесі перевірок фінансово-кредитних організацій керуються метою забезпечення стабільності банківської системи, тобто сприяють досягненню однієї з головних цілей банківського регулювання.

У світовій та вітчизняній практиці виокремились такі основні форми контролю – державний, відомчий та незалежний. Нагляд за діяльністю банків передбачає цілісний і безперервний контроль за здійсненням банками своєї діяльності відповідно до діючого законодавства та інструкцій; він являє собою моніторинг процесів, які відбуваються в банківських установах. У вітчизняному законодавстві (ст. 1 Закону «Про Національний банк України») поняття банківського нагляду визначається як складова системи контролю [79].

Доцільно виділити види механізмів державного регулювання банківського сектору економіки (рис. 1.6).

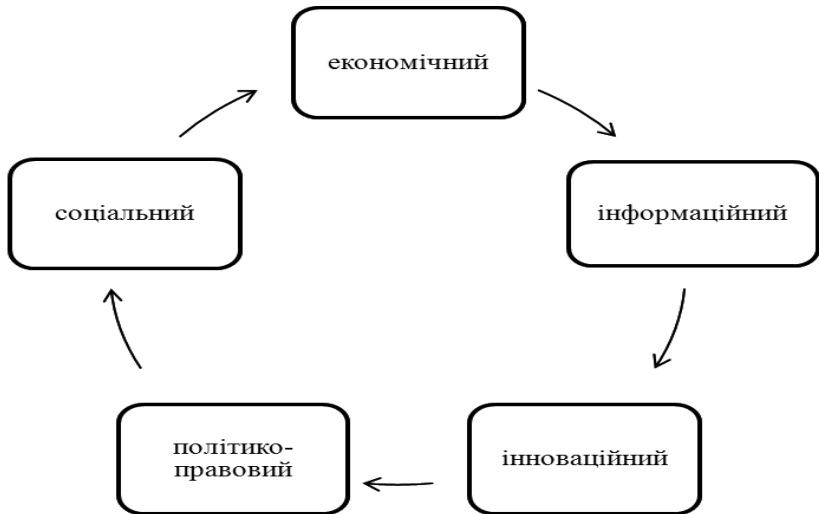

Рис. 1.6. Види механізмів державного регулювання банківських установ
Джерело: складено автором на основі [80]

Задля реалізації поставлених завдань державного регулювання необхідно розглянути функції державного регулювання у банківській діяльності (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Функції механізму державного регулювання діяльності банківських установ України

№	Функції механізму державного регулювання діяльності банківських установ	Характеристика функцій механізму державного регулювання діяльності банківських установ
1	Організаційна	для досягнення економічної стабільності необхідно створити ряд певних правил, якими банківські інститути будуть керуватися, реалізуючи свою політику.
2	Захисна	виводиться з організаційної і означає, що правила, які встановлюються у банківській діяльності, повинні забезпечувати захист вкладників.
3	Стабілізаційна	використання різноманітних запобіжних заходів щодо усунення дестабілізаційних елементів у діяльності банківських установ.
4	Координаційна	функція, що забезпечує узгодження дій у просторі і часі між відповідними службами, відділами, департаментами НБУ, що здійснюють регулювання діяльності банків, банківською системою в цілому та зовнішнім середовищем для найбільш швидшого та ефективного досягнення стабільності банківської системи.
5	Аналітична	передбачає збір інформації, аналіз та оцінку результатів діяльності банківських установ і макроекономічних показників країни, які мають безпосередній вплив на банківський сектор. Це дає можливість вчасно реагувати на дестабілізуючі фактори розвитку банківської системи та вживати відповідних запобіжних заходів.
6	Методологічна	полягає у розробленні системи понять, методів, принципів, норм, методик, способів і засобів організації діяльності, необхідних при здійсненні банківського регулювання.
7	Інформаційна	передбачає отримання та надання офіційних відомостей про стан банківської системи для потреб внутрішнього та зовнішнього користування.

Джерело: складено автором на основі [81-85]

Вагомою складовою організаційної структури державного управління є наявність суб'єкта та об'єкта управління, між ними повинні встановлюватися чіткі організаційні відносини. Адже керуючий вплив суб'єкта управління відповідно до покладених на нього функцій і повноважень, здійснює відносно певного об'єкта управління (рис. 1.7).

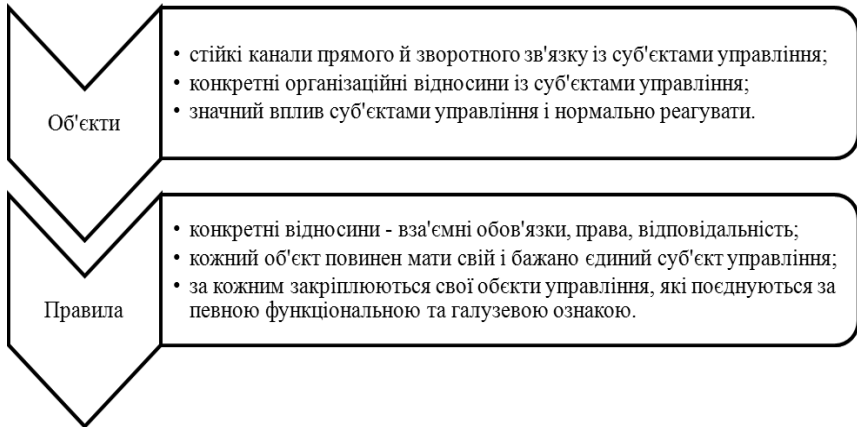

Рис. 1.7. Об'єкти механізмів державного регулювання банківських установ України

Джерело: складено автором на основі [86]

Доведено, що трансформаційні перетворення в Україні ускладнюють процес забезпечення ефективного та стабільного функціонування банківської системи і потребують відповідних механізмів регулювання.

Досягнення мети та реалізація поставлених завдань державного регулювання економіки вимагає певних дій, використання різних способів впливу, що досягається за допомогою використання різноманітних методів державного регулювання. У сфері державного регулювання економіки застосовують правові, адміністративні, економічні, а також специфічні методи, які до того ж класифікуються на прямі та непрямі [87].

З позиції процесу у державному регулюванні банківської діяльності можна виділити три основні етапи: розробки концепції, застосування концепції, контроль за виконанням концепції банківської регулятивної діяльності (табл. 1.6).

**Етапи впровадження механізму державного
регулювання банківських установ**

№	Назва етапу державного регулювання банківської діяльності	Короткий опис стадій державного регулювання банківської діяльності
1	Етап розробки концепції	проводиться робота над розробкою та удосконаленням нормативно-законодавчої бази з питань банківської регулятивної політики. Нормативно-правові акти розробляють суб'єкти, які мають право на законодавчу, нормотворчу ініціативу.
2	Етап застосування концепції	застосовуються нормативно-правові акти у реалізації банківської регулятивної діяльності. Реалізують цей етап державні органи, які мають виконавчі повноваження і функції.
3	Етап контролю застосування законодавства	передбачає проведення системного аналізу та експертизи реалізації регулятивної політики і розробка висновків, рекомендацій для її оптимізації. У результаті цей етап контролю перетворюється у етап концепції, адже тут реалізується функція банківського нагляду.

Джерело: складено автором на основі [88-90]

Враховуючи вищезазначене, механізм державного регулювання економіки необхідно розглядати як систему, яка становить компонентну структуру. Її складовими є цілі, завдання, принципи, функції, суб'єкти й об'єкти, методи та форми державного регулювання економіки, які у своїй взаємодії та взаємозв'язку обумовлюють економічну політику країни, реалізація якої сприятиме досягненню стратегічної мети та виконанню регулюючої функції держави у сфері державного управління. Відповідно до представленого механізму, розкривається сутність державного регулювання економіки, яка проявляється у забезпеченні відносин між суб'єктами державного регулювання та об'єктами, які утворюють цілісну систему з асиметричним впливом її елементів (рис. 1.8).

Таким чином, до основних елементів механізму державного регулювання діяльності банківських установ України:

- основні завдання державного регулювання діяльністю банківських установ України;
- об'єкти та суб'єкти організації державного регулювання діяльністю банківських установ України;

- сукупність факторів, які забезпечують функціонування механізму державного регулювання діяльності банківських установ України;
- основні напрями забезпечення механізму державного регулювання діяльності банківських установ України;
- заходи державного регулювання, які варто розділити на дві компонентних складові, такі як: антикризове управління та забезпечення економічної безпеки.

Механізм державного регулювання діяльності банківських установ сукупність взаємопов'язаних заходів, розроблених державою для впливу на банківський сектор з метою забезпечення виконання поставлених загальнодержавних цілей та завдань	
Завдання: <u>Стратегічні</u> – забезпечення стабільного розвитку банківської системи; <u>Тактичні</u> – забезпечення стабільної діяльності банків.	
Об'єкт: банківські установи	Суб'єкт: органи державної влади
Принципи: комплексності, системності, адаптивності, правомірності, нормативності	Функції: організаційна, захисна, стабілізаційна, координаційна, аналітична, методологічна, інформаційна
Фактори: економічні, ресурсні, політико-правові, соціальні, інноваційні	
Напрями забезпечення: - дотримання нормативно-правових актів у банківській діяльності; - виконання банківських нормативів.	

Рис. 1.8. Складові механізму державного регулювання діяльності банківських установ України

Джерело: складено автором

Для реалізації механізму державного регулювання діяльності банківських установ України необхідно виконати такі завдання:

- стратегічні – оцінка кожного із складників з урахуванням вагомості її впливу показників на кінцевий рівень;
- тактичні – оцінка коефіцієнтів на першому етапі.

До основних об'єктів механізму державного регулювання діяльності банківських установ України пропонуємо назвати органи державної влади.

Серед основних суб'єктів механізму державного регулювання

діяльності банківських установ України пропонуємо віднести державу, адміністративно-територіальні одиниці, громади та банки.

До основних функцій механізму державного регулювання діяльності банківських установ України: пропонуємо віднести наступні:

- організаційна – організація процесу управління діяльністю банківських установ;

- захисна – гарантування внутрішньої безпеки банківських установ;

- стабілізаційна – підтримання достатнього рівня економічної безпеки банківських установ;

- координаційна – вибір цілей та збалансованість державного регулювання діяльністю банківських установ України;

- аналітична – визначення державними органами цілей діяльності банківських установ;

- методологічна – принципи й логіка управління соціально-економічним розвитком діяльності банківських установ;

- інформаційна – збір та обробка даних діяльності банківських установ з метою їх детального вивчення.

До основних принципів механізму державного регулювання діяльності банківських установ України пропонуємо віднести наступні:

- економічно-організаційні – ефективне функціонування інструментів управління та використання економічних законів для досягнення цілей;

- комплексності – всебічне дослідження причин взаємозалежності між державним регулюванням і діяльністю банківських установ;

- системності – сукупність економічних елементів, що знаходяться у взаємозв'язку і взаємозалежності один від одного;

- адаптивності – здатність банківських установ швидко пристосовуватися до нових умов на ринку.

До напрямів забезпечення механізми державного регулювання діяльності банківських установ України слід віднести: стабільне функціонування банківської діяльності, захист інтересів вкладників, виконання загальнодержавних цілей, здійснює стабілізацію соціально-економічної ситуації.

В результаті, доцільно сформулювати заходи державного регулювання які включають наступні групи: антикризове управління, забезпечення економічної безпеки, антикризове управління економічною безпекою банківських установ.

Самі по собі механізми державного регулювання діяльності банківських установ України можуть доповнюватися різноманітними недержавними, незалежними, добровільними, некомерційними організаціями, які створюються як за сприянням держави та мають допомагати державним регулятивним органам не допускати помилок, вносити свої пропозиції щодо сприяння розвитку галузі, так і за власною ініціативою самих суб'єктів господарювання. Недержавні саморегульовані організації складають важливе доповнення і до механізму державного регулювання банківського сектора. У банківському секторі такими органами є декілька саморегульованих організацій.

Необхідність державного регулювання банківських установ зумовлена не лише створенням відповідного механізму державного регулювання банківських установ, а й виконанням суспільно-корисних та соціально-економічних функцій.

Діяльність банківських установ у цілому та системи їхньої економічної безпеки зокрема в усьому світі підлягає державному регулюванню, причому інтенсивність такого регулювання є значно більшою, ніж стосовно будь-яких інших установ, підприємств чи організацій.

Деякі науковці визначають економічну безпеку банку як конкурентні переваги, міру гармонізації інтересів, комплекс заходів, сукупність методів, сукупність чинників тощо. Крім того, економічну безпеку банку можна розглядати з позиції перспективної економічної стійкості; поточної дієздатності системи; економічної спроможності системи та її здатності до автопоезису (саморозвитку, самовідтворення). Проте, на нашу думку, в основі визначення економічної безпеки банківської організації має бути покладено механізми здійснення нею активних і пасивних операцій, оскільки саме у процесі їх реалізації використовуються або отримуються усі доступні банкам ресурси матеріального та нематеріального походження, одержується прибуток чи збиток, здобуваються або втрачаються конкурентні переваги; їх результативність визначає ефективність роботи банку, його поточний фінансово-господарський стан та перспективи подальшого розвитку [91].

Стрельбицика Л. М. визначила безпеку банківської системи як сукупність умов, що унеможливають погіршення фінансового стану комерційних банків, порушення встановленого порядку функціонування банківської системи, сприяють збереженню її ліквідності, відтворенню капіталу та виконанню фідучіарних обов'язків. Принципово новим є трактування вченим економічної

безпеки банківської системи як інструменту узгодження індивідуальних, групових і національних інтересів [92].

На нашу думку, дане визначення не є абсолютно коректним, оскільки розкриває мету економічної безпеки банку через недопущення погіршення його фінансового стану, не враховуючи необхідність гарантувати перспективи його подальшого розвитку. Справді, навряд чи можна вважати економічно безпечною систему, що перебуває у статичному стані в сучасних умовах динамічних господарських процесів. Економічно безпечний стан суб'єкта господарювання (у даному випадку банку) або системи, яка поєднує суб'єктів господарської діяльності у процесі їх взаємодії між собою та з іншими учасниками економічних відносин (наприклад, банків, їхніх клієнтів, контрагентів, конкурентів, регулюючих органів тощо), повинен не лише давати змогу для розширення меж діяльності суб'єкта без будь-яких втрат для рівня захищеності його корпоративних ресурсів (матеріальних, фінансових, трудових, інформаційних, тощо), але й сприяти такому розширенню, виступаючи каталізатором якісної еволюції бізнес-структури.

При розкритті сутності економічної безпеки банківських установ, на нашу думку, необхідно врахувати також те, що вона повинна бути представлена як динамічна характеристика єдиної, цілісної системи.

Успішна діяльність банківських установ залежить від правильно обраної стратегії управління і розвитку, методичних підходів до визначення рівня економічної безпеки банківських установ (рис. 1.9).

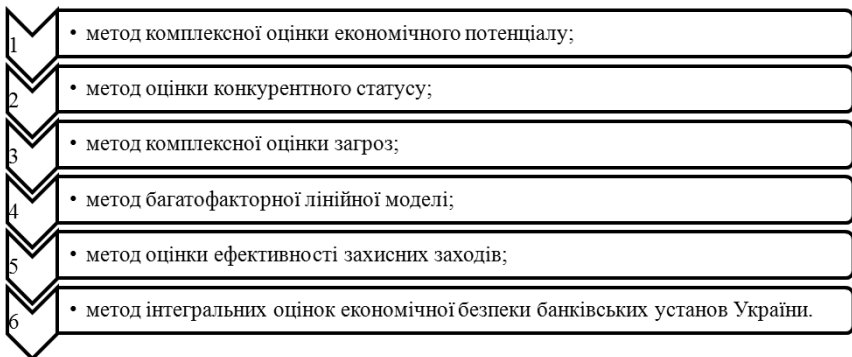

Рис. 1.9. Методичні підходи до визначення рівня економічної безпеки банківських установ України

Джерело: складено автором на основі [93]

Метод комплексної оцінки економічного потенціалу дозволяє детально розробити та науково обґрунтувати систему показників щодо оцінювання економічного потенціалу дозволяє з максимальною точністю описувати економічний потенціал і приймати на цій основі раціональні управлінські рішення. Складність і різноманіття характеристик різних аспектів економічного потенціалу зумовлює наявність безлічі показників. При цьому проблема їх використання полягає в тому, що жоден з них не може виконувати роль універсального показника, за яким однозначно можна було б судити про рівень економічного потенціалу банківської установи.

Визначення складу показників оцінювання є важливою проблемою методичного забезпечення оцінки економічного потенціалу. Об'єктивність методу оцінки величини економічного потенціалу може бути забезпечена лише при правильному виборі системи показників, що дозволяють в комплексі характеризувати потенціал за кількісними та якісними ознаками. Перелік таких показників повинен гарантувати необхідну і достатню інформацію про стан економічного потенціалу і окремих його елементів з метою прийняття своєчасних і об'єктивних рішень з приводу подальшого розвитку складових потенціалу і вдосконалення їх структури [94].

Комплексні показники оцінювання мають різну природу та алгоритми побудови. В загальному вигляді розв'язання цієї задачі можливе в три етапи:

- на першому етапі реалізується задача факторного аналізу простору властивостей, тобто оцінюється, перевіряється та формується набір параметрів, які поділяються на відносно однорідні групи (наприклад ті, що характеризують організаційно-технічний, економічний рівень, забезпеченість ресурсами і інше). Множина показників нижчого рівня поділяється на групи однорідних за обраними критеріями. Важливо, щоб ці показники, з точки зору обраних критеріїв, можна було порівняти. Окрім того, показники не повинні дублювати один одного або бути дуже корельованими;

- на другому етапі реалізується задача побудови типології груп показників;

- на третьому етапі реалізується задача типології динамічних схем [95].

Таким чином, метод комплексної оцінки економічного потенціалу в натуральному виразі припускає визначення кількості економічних ресурсів, якими володіє банківська установа, і кількість

послуг та продуктів, які можуть бути виконані при як найповнішому і ефективнішому використанні цих ресурсів.

Група методів комплексної оцінки загроз передбачає оцінку ризиків банківських установ та виявлення загроз, не пов'язуючи цей аналіз із встановленням рівня економічної безпеки банківських установ. Оцінка передбачає здійснювання прогнозування можливих загроз на основі висновків, зроблених експертами. Окрім цього, можливий вплив одного спеціаліста на решту членів групи, якщо застосовують метод колективних експертних оцінок [96].

Основною умовою використання даного методу є відносно стабільний розвиток банківських установ, оскільки висновки про значення граничних показників у майбутніх періодах роблять на основі вивчення їх динаміки у попередніх періодах. Цей метод є неактуальним, оскільки теперішня ситуація на характеризується нестабільністю та істотним коливанням показників.

Група методів комплексної оцінки загроз передбачає оцінку та виявлення загроз, не пов'язуючи цей аналіз із встановленням рівня економічної безпеки самих банківських установ. Комплексність та системність в підходах до оцінки фінансово-економічної безпеки та звуження кількості показників-індикаторів є, безперечно, позитивним в даному методичному підході, але застосування експертного опитування для побудови моделі оцінювання фінансово-економічної безпеки торговельного підприємства носить суб'єктивний характер і не дасть точного очікуваного результату [97].

Основними недоліками цього методу є недостатня кваліфікація спеціалістів та суб'єктивізм у прийнятті рішень та можливий не повною мірою обґрунтований вибір та визначення показників для кожної із функціональних складових.

Метод оцінки конкурентного статусу шляхом оцінювання конкурентного статусу банківських установ за багатокритеріальним підходом по кожному його продукту зазвичай розраховують комплексний показник конкурентного статусу [98].

Можливі два підходи до його розрахунку:

- 1-й підхід полягає в тому, що конкурентний статус банківських установ оцінюється за загальною системою внутрішніх факторів. Оцінка даного показника здійснюється в балах, шляхом розрахунку сумарних зважених оцінок впливу всіх внутрішніх факторів на конкурентний статус банківської установи. Бальна

оцінка факторів характеризується інтенсивність впливу чинника на конкурентний статус. Отримані результати дозволяють оцінити конкурентну позицію банківських установ. Абсолютний конкурентний статус визначається шляхом порівняння оцінок даних установ з основними конкурентами. Методика оцінювання наступна: вибирають перелік факторів, які визначають конкурентний статус; здійснюють порівняння бальних оцінок даних факторів досліджуваної банківської установи з оцінками найсильніших конкурентів; показник абсолютного конкурентного статусу розраховується як сума різниць між цими оцінками. При цьому можна застосовувати як прості, так і зважені оцінки факторів конкурентного статусу банківської установи.

- 2-й підхід ґрунтується на більш детальній і диференційованій системі оцінювання конкурентного статусу банківської установи, як рентабельності стратегічних інвестицій, відкоректованій на відносний рівень оптимальності стратегії та на відповідність потенціалу банківської установи оптимальної стратегії [99].

Метод багатфакторної лінійної моделі значно обмежують методичну сутність поняття економічної безпеки, адже зводяться лише до оцінки ризиків. Невідомі параметри багатфакторної регресії обчислюються за допомогою методу найменших квадратів, суть якого полягає в мінімізації суми квадратів помилок. Вплив кожного фактора (кожної незалежної змінної) на залежну змінну характеризується частковими коефіцієнтами регресії (параметрами). Частковий коефіцієнт регресії показує, на скільки одиниць зміниться значення залежної змінної при збільшенні значення відповідного фактора на одиницю при умові, що значення всіх інших факторів залишатимуться постійними [100].

Метод оцінки ефективності захисних заходів потребують великої кількості статистичних даних, що значно знижує достовірність і об'єктивність аналізу за відсутності необхідної інформаційної бази; до того ж потребує доробки механізм визначення окремих складових економічної безпеки банківських установ.

Даний метод передбачає визначення рівня економічної безпеки за допомогою оцінювання ефективності використання ресурсів банківської установи. При застосуванні цього підходу оцінювання рівня економічної безпеки ототожнюється із аналізом стану його фінансово-господарської діяльності. Програмно-цільовий підхід базується на інтегруванні показників, які визначають рівень економічної безпеки. Значну увагу при використанні цього підходу

необхідно приділити відбору показників та визначенню методів їх інтегрування [101].

Згідно з вимогами нормативних актів Національного банку України основною інформацією для фінансового аналізу банківських установ є база даних, отримана із фінансової звітності, яка дозволяє реально оцінити показники ліквідності, платоспроможності та дохідності банків і на цій основі визначити фінансовий стан, який відображає всі напрямки банківської діяльності.

Метод інтегральних оцінок економічної безпеки України відповідно до цього підходу передбачається визначення інтегрального показника, що містить у собі оцінки економічної безпеки за кожною складовою з урахуванням їх вагомості. У результаті проведення інтегральних оцінок економічної безпеки показників, що характеризують складові економічної безпеки, в результаті отримують інформацію про кожен з них у порівнюваному вигляді. Однак під час формування інтегрального показника слід урахувати, що кількість показників для різних складових економічної безпеки є не однаковою, що може справити суттєвий вплив на об'єктивність отриманих результатів. Це обумовлює необхідність обов'язкового усереднення значень показників складових до їх кількості [102].

Проте на сучасному етапі функціонування даної методики не використовують у сфері банківських установ, тому нами надані пропозиції щодо використання інтегрального показника оцінювання безпеки в банківських установах України які розглянуті в пп. 3.2.

На основі методичних підходів систематизовано принципи формування системи показників-індикаторів кризового стану та загрози банкрутства:

- адекватність системи показників задачам діагностичного дослідження, тобто можливість за їх допомогою забезпечити виявлення та оцінку глибини розвитку кризи та її окремих фаз;
- діагностика передумов для її поглиблення або послаблення;
- наявність інформаційного забезпечення для розрахунку значень показників;
- проведення динамічного та порівняльного аналізу;
- чітке визначення алгоритмів розрахунку показників-індикаторів кризи;
- накопичення статистичної бази стосовно рівня та динаміки зміни показників, що з часом стане інформаційною передумовою

розробки спеціальних моделей діагностики кризи та загрози банкрутства [103].

Для комплексного уявлення про будову сучасної системи економічної безпеки банківської установи необхідно визначити її елементи та встановити зв'язки між ними. Окремі складові економічної безпеки банків нині перебувають у сфері наукових інтересів багатьох вчених-дослідників та спеціалістів-практиків (табл. 1.7).

Таблиця 1.7

Складові системи економічної безпеки банківської установи

№	Науковці та запропоновані ними складові економічної безпеки банків				
1	Бас М. А.	Яременко С.М.	Зубок М.І.	Козюк В.В.	Фалюга А.В.
2	фінансова	фінансова	фінансова	фінансова	фінансова
3	інформаційна	інформаційна	інформаційна	інформаційна	інформаційна
4	техніко-технологічна	техніко-технологічна	не виділяє	не виділяє	техніко-технологічна
5	інтелектуально-кадрова	не виділяє	кадрова	кадрова	кадрова
6	силова	не виділяє	не виділяє	силова	не виділяє
7	юридична	не виділяє	не виділяє	не виділяє	не виділяє
8	політико-правова	правова	не виділяє	політико-правова	правова
9	ринкова	не виділяє	не виділяє	ринкова	не виділяє
10	інтерфейсна	не виділяє	не виділяє	не виділяє	не виділяє
11	не виділяє	організаційна	безпека матеріальних ресурсів	не виділяє	не виділяє

Джерело: складено автором на основі [106-110]

Барановський О. І. пропонує досліджувати структуру економічної безпеки банку не в розрізі її функціональних складових, а у поєднанні трьох складових оцінки її рівня: підсистеми економічної незалежності, підсистеми стійкості та стабільності банківської системи та підсистеми оцінки здатності до саморозвитку та прогресу [104].

Сідак В. С. на відміну від решти вчених, відокремив економічну безпеку банку від фінансової, інформаційної, кадрової та інших видів безпеки установи [105].

Сало І. В. пропонує здійснювати заходи щодо забезпечення економічної безпеки банківських установ у розрізі окремих видів банківських операцій. Таким чином, складовими системи економічної безпеки, на їхню думку, є безпека кредитних операцій, безпека операцій із цінними паперами, безпека валютних операцій, безпека розрахунково-касових операцій [111].

Цієї ж позиції дотримуються Богдан Т. П. стверджуючи, що економічна безпека як основа безпеки функціонування банків має бути зосереджена на головних напрямках банківської діяльності, насамперед тих, де сконцентровані фінанси банків – матеріальному й фінансовому. Велику увагу наукова спільнота відводить і проблемі забезпечення інформаційної складової економічної безпеки банків, їх фінансовій безпеці [112].

Вважаємо, що система економічної безпеки банківських установ повинна бути представлена як сукупність підсистем, пов'язаних із кредитними, валютними, розрахунковими, інвестиційними операціями, а також операціями, пов'язаними зі збором, обробкою, зберіганням, використанням та попередженням пошкодження, підробки та викрадення інформації як із застосуванням техніко-технологічних ресурсів, так і без них.

Крім того, під час побудови сучасної системи економічної безпеки банку необхідно враховувати фактори, що можуть чинити негативний вплив на рівень економічної безпеки, який дана система може забезпечити організації, та вектори державного впливу на систему економічної безпеки банківської установи.

Проте наразі не створено механізм державного регулювання діяльності банківських установ, що підтверджує актуальність дослідження та зумовлює необхідність розробки такого дієвого механізму.

1.3. Концептуальний підхід до державного антикризового управління банківськими установами

Антикризове управління можна вважати багатофункціональною та багатоаспектною системою, яка включає в себе велику кількість різноманітних елементів, що перебувають у певних відношеннях, пов'язані між собою і утворюють єдине ціле. Загалом, антикризове управління спрямовується на оптимізацію фінансових показників функціонування банківського сектору, подолання диспропорцій розподілу фінансових ресурсів, оцінку та враху-

вання операційних ризиків банків, а також на оптимізацію розрахунків з кредиторами та позичальниками в реальному секторі економіки.

Вивчення та узагальнення досліджень вітчизняних науковців показало, що найчастіше антикризове управління розглядається, по-перше, як комплекс профілактичних заходів, що має всеосяжний характер і спрямований на запобігання та усунення несприятливих для бізнесу явищ з використанням наявних ресурсів і потенціалу виживання, по-друге, як реалізація спеціальних процедур виведення суб'єктів господарювання з кризи, зокрема таких як санація, реструктуризація, банкрутство, ліквідація.

Основним елементом системного управління на макрорівні є державне регулювання економіки, одним з найважливіших завдань якого стає ліквідація збоїв функціонування ринкового механізму на мікрорівні, тобто створення умов для подолання кризових явищ в діяльності суб'єктів господарювання. Вирішується це завдання шляхом вироблення та реалізації заходів державного антикризового регулювання [113].

Щодо мікрорівня, то більшість авторів визначає антикризове управління суб'єктів господарювання як набір управлінських дій, що здійснюються відповідно до певної методики, що включає низку управлінських дій та кроків, спрямованих на запобігання, управління та боротьбу з кризами. Антикризове управління є механізмом, успішна реалізація якого в межах будь-якого суб'єкта господарювання може гарантувати йому стабільне беззбиткове існування [114].

Виходячи з цього, державне антикризове управління може розглядатися як система заходів з діагностики, попередження, нейтралізації та подолання кризових явищ та їх причин на всіх рівнях економіки. Адже основною метою державного антикризового управління є збільшення ефективності використання ресурсів, максимізація прибутку, ритмічне функціонування організації за рахунок своєчасного уникнення, попередження та усунення. Формування концепції державного антикризового управління повинне включати послідовне проходження п'яти етапів (рис. 1.10).

В свою чергу, як складова загальної стратегії організації, державне антикризове управління має включати найважливіші економічні напрями управлінської діяльності: стратегічне і тактичне планування, інвестування, організаційний і фінансовий менеджмент, економічний аналіз, обліково-аналітичне забезпечення,

об'єднаних в єдину систему на основі можливості їх використання в процесі діагностики, попередження, нейтралізації та подолання кризи.

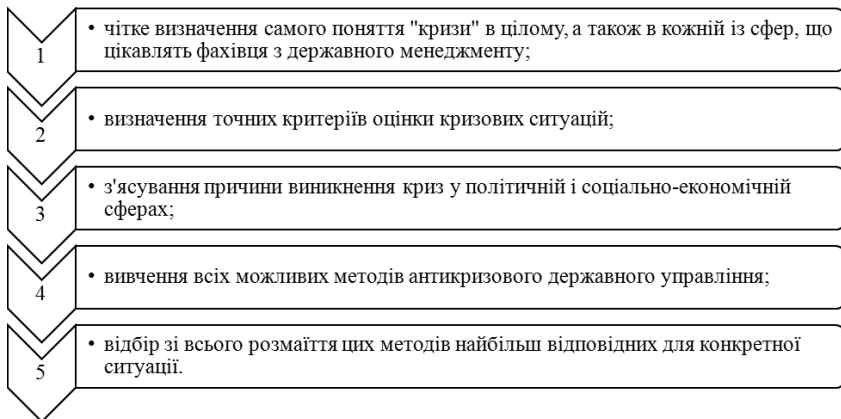

Рис. 1.10. Послідовні етапи формування концепції державного антикризового управління

Джерело: складено автором на основі [115-117]

Кожний з цих етапів надзвичайно важливий: не визначившись з поняттям кризи, неможливо приступити до розробки його критеріїв; не знаючи причин виникнення кризи, не можна здійснювати вірні дії для її подолання й усунення її негативних наслідків; для того, щоб вчасно розпізнати ознаки кризи, потрібно мати у своєму розпорядженні чітку систему критеріїв її оцінки; успішно боротися з кризою можна тільки володіючи перевіреними і ефективними методами антикризового управління.

Механізмом реалізації функцій державного антикризового управління організацією є система антикризового менеджменту, яка складається з елементів. Система антикризового менеджменту обов'язково має включати три елементи:

- прогнозування, передбачення кризи (діагностика);
- профілактика кризи (антикризові заходи); виведення підприємства з кризи (реорганізація) [118].

Крім того, важливим етапом, є рівні менеджменту організації державного антикризового управління (рис. 1.11).

В Україні деякі питання державне антикризового управління відображено в низці нормативно-правових актів, зокрема регламентовано проблеми реформування стратегічного планування

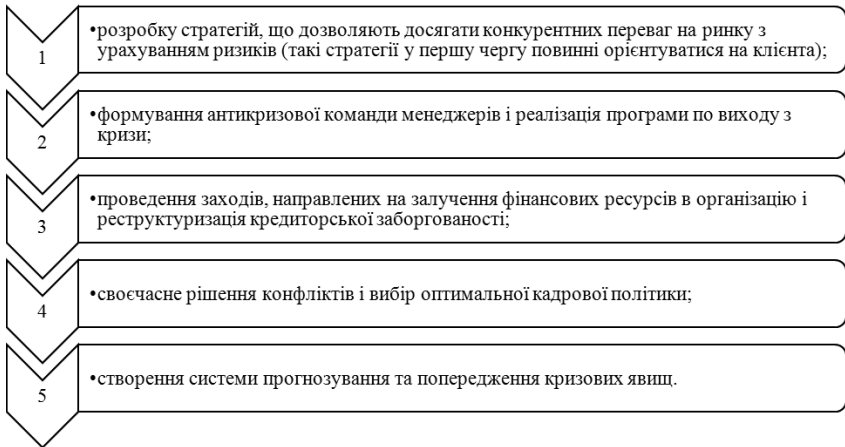

Рис. 1.11. Рівні менеджменту організації державного антикризового управління

Джерело: складено автором на основі [119-123]

і прогнозування, фінансової політики планування у бюджетному процесі. Але нормативно-правова база щодо антикризового управління з'явилась порівняно недавно і не мала практичного підґрунтя. Вивчення наукових праць дозволило згрупувати підходи до трактування поняття «антикризове управління» за такими ознаками (рис. 1.12).

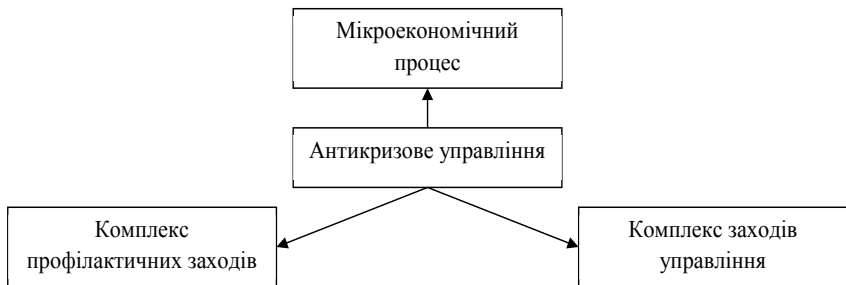

Рис. 1.12. Групування підходів до трактування поняття «антикризове управління»

Джерело: складено автором на основі [124-129]

Одним із підходів до розкриття сутності антикризового управління є процесний підхід, який передбачає виділення та опис окремих функцій, що мають бути реалізовані у процесі антикризового управління.

Розглянемо зміст антикризового управління, який подається науковцями. Зокрема, антикризове управління – це:

- мікроекономічний процес, що являє собою сукупність форм та методів реалізації антикризових процедур стосовно конкретного суб'єкта господарювання-боржника, тобто відображає виробничі відносини з приводу оздоровлення або ліквідації економічного агента [130].

- сукупність заходів управлінського впливу, спрямованих на ліквідацію наслідків кризи, яка наступила, та створення умов для уникнення кризи в майбутньому [131].

- розробка найменш ризикових управлінських рішень, які б дозволили досягти поставленої мети та результату з мінімумом додаткових коштів та при мінімальних негативних наслідках комплекс профілактичних заходів, спрямованих на попередження фінансової кризи: системний аналіз сильних та слабких сторін підприємства, оцінка ймовірності банкрутства. По-друге, – це система управління фінансами, спрямована на виведення суб'єкта господарювання з кризи, у тому числі шляхом проведення санації чи реструктуризації суб'єкта господарювання [132].

Дослідження антикризового управління як процесу дозволило запропонувати власне визначення поняття під яким необхідно розуміти комплекс заходів щодо діагностики, попередження, нейтралізації та подолання наслідків кризових явищ в економіку.

Суб'єктами державного антикризового управління в умовах ринкової економіки є, по-перше, безпосередньо банківські установи, які самостійно реалізують заходи антикризового управління на макрорівні, по-друге, міністерства та відомства, а також Національний банк України, які координують діяльність та розвиток банківського сектору, в тому числі й регулюють антикризові заходи на макрорівні.

Крім того, антикризове управління – це процес запобігання або подолання кризи, де об'єднані дві складові: запобігання, якщо не настала криза і подолання її у післякризовий період. Варто виділити основні принципи державного антикризового управління (табл. 1.8).

Корнєєв В. О. виділяє чотири основні функції: планування, організація, мотивація та контроль, які пов'язані між собою процесами прийняття рішень і комунікації, об'єднуючи функції встановлення мети та планування, оскільки обидві функції реалізуються на попередньому етапі процесі антикризового управління [133].

Принципи державного антикризового управління банківських установ України

Назва	Характеристика
Принцип постійної готовності	реагування відповідно теорії антикризового управління, що досягається в результаті застосування методів діагностики.
Принцип превентивності дій	краще запобігти кризі, ніж нейтралізувати її негативні наслідки, що забезпечується ранньою діагностикою передкризового стану та своєчасним використанням можливостей успішної боротьби з кризою.
Терміновість реагування	реагування на окремі кризові явища в діяльності органу влади.
Диференціація індикаторів	індикатори фіксують різні аспекти діяльності, характер яких з позиції генерування загрози банкрутства неоднозначний. У зв'язку із цим у процесі антикризового управління необхідно відповідним чином групувати індикатори кризових явищ за рівнем їх небезпеки для стабільного розвитку органу влади.
Адекватність реагування	реагування органів влади на реальні загрози його рівноваги за допомогою окремих механізмів нейтралізації його ліквідації.
Повна реалізація внутрішніх можливостей	вихід із кризового стану особливо на ранніх стадіях його діагностики, коли вона повинна розраховувати виключно на внутрішні можливості.

Джерело: складено автором на основі [133-136]

Таким чином, одним із основних завдань державного антикризового управління є використання ефективних заходів, які залучають різні складові банківського процесу. Адже, успішне антикризове управління банківськими установами можливе лише можливе за умови передбачення і попередження складних проблем, а також постійного творчого пошуку. Під час кризи особливу увагу слід звернути на питання організації ресурсів.

Згідно з тлумаченням Кочеткова В. М. можна диференціювати антикризове управління залежно від стадії (глибини) кризи на підвиди (рис. 1.13) [137].

Передкризове управління здійснюється для своєчасного виявлення і розв'язання проблем з метою запобігання кризі. Метою управління в умовах кризи є стабілізація нестійких станів і збереження керованості об'єкта управління, а управління процесу-

ми виходу з кризи здійснюється для мінімізації втрат і втрачених можливостей під час виведення об'єкта зі стану кризи.

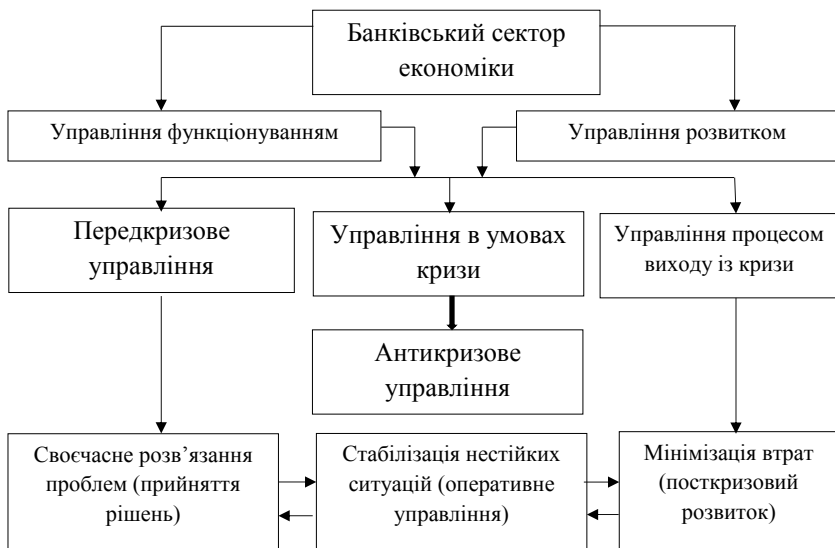

Рис. 1.13. Складові антикризового управління банківських установ України
Джерело: складено автором на основі [138]

За наявності ознак кризи чи її відсутності, антикризове управління поділяється на активне та пасивне. Активне – це управління при зміні зовнішнього та внутрішнього середовища, яке зорієнтоване на використання існуючих оздоровчих заходів або розробку нових. Пасивне – управління процесами з урахуванням появи можливих небезпек у майбутньому [139].

Для підтримання надійності банків та підвищення рівня фінансової безпеки банківської системи насамперед необхідно виявити фактори, які мають негативний вплив на банківський сектор. Тому необхідно виділити основні моменти, на який варто звертати увагу при розробці державного антикризового управління (табл. 1.9).

Державне антикризове управління може містити в собі різноманітні функції і взаємопов'язаних операцій для досягнення стабілізації банківської установи та стимулювання її ефективної діяльності. Крім того, однією з найважливіших функцій антикризового управлінського апарату є розробка планів управління кризовими ситуаціями.

Крім того, негативні тенденції, що намітились в банківській системі України представляють серйозну загрозу банківській без-

пеці, що зумовлює переростання нестабільності банківської діяльності у загальну кризу банківської системи.

Таблиця 1.9

**Основні складові, які враховуються
при розробці державного антикризового управління
банківських установ України**

Складова	Характеристика
Оцінка якості кредитного портфелю	оскільки це є одним з головних показників того, з яким масштабом проблем може стикнутися найближчим часом той чи той банк.
Клієнтська база	на даному етапі необхідно оцінити наскільки віддані клієнти банку, кількість клієнтів, число банкоматів.
Імідж банку	оцінюється як суб'єктивне уявлення про якість послуг, надійність і спроможність виконувати власні зобов'язання.
Акціонери банку	наприклад держави, або іноземної групи.
Професіоналізм менеджменту	базується на оцінці бізнес-моделі банку, жорсткості контролю виданих кредитів і структурі портфелю за типами позичальників.
Готовність рятувати свою установу	аналіз фінансового стану материнських структур, важливість банківського сектору для їхнього бізнесу.
Загальна фінансова стійкість	оцінюється з урахуванням якості кредитного портфелю та можливостями материнських структур підтримувати банк, при чому основними критеріями тут можуть бути капіталізація, адекватність капіталу, поточна ліквідність і графік погашення зобов'язань тощо.

Джерело: складено автором на основі [140]

Крім цього, кожен банк у процесі діяльності керується внутрішньо банківськими методичними рекомендаціями та інструктивними вказівками, що стосуються питань управління діяльністю банку. Щодо організаційного забезпечення антикризового управління, то дана проблема не висвітлена науковцями, та достатньо регульованою з боку державних органів в Україні.

В банках України є прийнятним способом реалізації антикризового менеджменту є:

- надання повноважень антикризового менеджера працівнику банку;

- створення посади антикризового менеджера та передачу даних функції найманому менеджеру;
- передача функцій щодо реалізації антикризового управління вже існуючим департаментам чи відділам;
- створення нового департаменту в банку – комітет антикризового управління.

Крім того, останній спосіб є найбільш ефективним, оскільки функції, повноваження та компетенції даного відділу будуть концентровані та чітко розподілені серед працівників відділу.

Отже, дослідивши загальні функції та повноваження керівних органів банку, можемо визначити організаційне забезпечення антикризового управління ліквідністю банку на певних рівнях управління (рис. 1.14).

Рис. 1.14. Організаційна структура антикризового управління банківських установ України

Джерело: складено автором на основі [141]

Дана організаційна структура передбачає управління на трьох рівнях: стратегічний, тактичний та оперативний. На стратегічному рівні управління здійснюється зборами акціонерів, Спостережною радою та Правлінням банку. Вони не є безпосередніми органами управління, але вони управляють цими органами, ви-

значаючи ключові стратегічні питання даного аспекту. А саме: склад органів управління, напрямки їх діяльності, їх мету, ціль, завдання, межі відповідальності, підпорядкованість, та інше. А це означає, що вони визначають як буде формуватися управлінське рішення щодо антикризового менеджменту.

На тактичному рівні антикризове управління здійснюється комітетом антикризового управління та службою внутрішнього аудиту, КУАП та департаментом з ризик-менеджменту (ДРМ).

При цьому на КУАП покладені такі функції:

- визначення оптимальної структури активів і пасивів, аналіз якості структури балансу банку;
- розробка планових обсягів по залученню ресурсів та їх розміщенню в активні операції;
- затвердження лімітів за розривами ліквідності за строками;
- визначення потреби банку в ліквідних коштах;
- надання рекомендації бек- і фронт- офісам щодо здійснення активних і пасивних операцій банку [142].

Призначення державного регулювання полягає у забезпеченні надійного процесу виявлення, оцінки, контролю та моніторингу всіх ризиків діяльності на всіх рівнях організації, в тому числі з урахуванням взаємного впливу різних категорій ризиків, а також вирішувати питання конфлікту завдань між необхідністю отримання доходу та мінімізації ризиків.

Основною вимогою до даного підрозділу є повна незалежність (структурна та фінансова) від підрозділів банку, що безпосередньо приймають ризики (фронт-офісів) та підрозділів, які реєструють факт прийняття ризику та контролюють його величину (бек-офісів).

На комітет антикризового управління покладаються функції саме здійснення менеджменту, тобто визначення стану кризи в банку, реалізація інструментів управління та забезпечення повернення установи до нормального процесу функціонування.

В даному комітеті варто створити наступні позиції: виконавчий директор; радник з правових питань; менеджер по корпоративному управлінню та фінансовому плануванню управління та бізнесу; менеджер по зв'язку з громадськістю; менеджер бізнес-планування та розвитку [143].

Служба внутрішнього аудиту здійснює нагляд за виконанням системи внутрішнього контролю й виносить судження про її достатність і ефективність оцінює адекватність такої системи управління.

На оперативному рівні управління забезпечується бек- і фронт-

офісами. Кваліфікація та професійні навички працівників даних підрозділів впливає на обсяги та якість залучених та розміщених коштів, що забезпечує стійкість банку, та нормалізацію його фінансового стану.

Для забезпечення умов стабільності функціонування банківської системи та фінансової стійкості банків необхідно розробити чітку концепцію антикризового управління банками, пріоритетним завданням якої має стати реформа нормативно-правового регулювання. Це зумовлено тим, що основою для створення ефективною системи антикризового управління фінансовою стійкістю банків слугують нормативні акти, які використовуються під час прийняття стратегічних і тактичних рішень суб'єктами фінансових відносин [144].

Правовим нормам антикризового управління має бути притаманна властивість «ефекту передбачення», оскільки від якості норм і правил регулювання залежить рівень (випереджаючий, запізнений чи деструктивний) впливу на розвиток діяльності банку.

Таким чином, фінансова криза виявила недоліки в існуючих системах управління, а пошук виходу із ситуації, що склалася на світовому та вітчизняному фінансових ринках, визначив основні напрями дій, пов'язаних із зниженням ризиків банків і вдосконаленням норм і методів антикризового управління

Слід зазначити, що антикризові заходи тісно пов'язані з вибором інструментів підтримки фінансової стійкості та встановленням взаємовідносин між регуляторними органами різних рівнів при прийнятті рішень.

Розглядаючи питання функціонування антикризового управління фінансовою стійкістю банків, необхідно виокремити критерії, за якими в подальшому можна оцінити їх ефективність (рис. 1.15).

Таким чином, можна виділити стратегічний, тактичний та оперативний рівні організаційного забезпечення антикризового управління, в якому кожен суб'єкт є керівною системою управління та має виконувати чітко регламентовані функції.

Тільки за таких умов банк може провести ефективне антикризове управління та максимально безболісно вийти з кризового стану. Щодо інформаційного забезпечення, то банк здійснює антикризове управління на основі внутрішньої та зовнішньої інформації, основою для якої є методичні рекомендації Національного банку України щодо діяльності банку.

Рис. 1.15. Критерії оцінювання системи антикризового управління фінансовою стійкістю банківських установ на макро- і мікро- рівнях
Джерело: складено автором на основі [145]

В Україні проводиться лояльна політика до банків шляхом застосування, по-перше, індикативних і, по-друге, адміністративних методів регулювання. Процес управління, таким чином, являє собою суму всіх його функцій, тобто видів цілеспрямованої діяльності щодо керованого об'єкта (рис. 1.16).

В першу чергу, система антикризового регулювання повинна будувати на діагностиці ситуації в банківській сфері. Діагностика стійкості банківської системи – це аналіз та оцінка ситуації в національній банківській системі, а також виявлення позитивних чи

негативних чинників, які спричиняють зміни в банківській системі в майбутньому (табл. 1.10).

Рис. 1.16. Напрями реалізації антикризового управління
Джерело: складено автором на основі [146-147]

Стабільність банківської системи у загальному значенні слід розуміти як здатність протистояти перешкодам у її функціонуванні для того, щоб вона могла здійснювати роль фінансового посередника в економіці.

На нашу думку, діагностика стійкості банківської системи повинна здійснюватися під час проведення моніторингу стійкості банківської системи. Крім того, діюча система моніторингу фінансової стабільності банківської системи, має бути зосереджена на її основних домінантах, а саме: системі комплексного аналізу фінансової стійкості банків та системі аналізу та оцінки ризиків банківської діяльності.

**Діагностика в антикризовому регулюванні
банківських установ України**

Діагностика	Характеристика
Об'єкт	банківська система та її елементи.
Мета	своєчасне розпізнавання і природа кризи, подолання її небажаних наслідків, локалізація кризи, використання елементів дослідження як заходів превентивної санації. Відновлення платоспроможності.
Послідовність етапів діагностики	визначення стійкості банківської системи на поточний час та на прогнозовану перспективу; оцінка ефективності виконання функцій банківською системою в економіці; визначення чинників, що спричиняють дестабілізацію банківської системи на поточний час, середньо- та довгострокову перспективу; розробка методики інституційних норм як базових показників.

Джерело: складено автором на основі [148]

Моніторинг є обов'язковим елементом в тому числі і системи управління ризиками та повинен здійснюватися з метою забезпечення своєчасності відстеження рівнів та розмірів ризиків. В організаційному плані ця система охоплює: підрозділи банку, що проводять спостереження; сформовану інформаційно-аналітичну базу; методичні положення обробки зібраної інформації, методів оцінки валютних ризиків, прогнозу, механізму оперативного прийняття рішень стосовно оптимального впливу на ймовірні ризики для їх мінімізації або уникнення, відповідно до обраної валютної політики банку, що сприятиме покращенню фінансових результатів банківської установи [149].

Теоретичний аналіз наукових публікацій дозволив виявити, що регулярність у моніторингових дослідженнях становить основу системи. На трактуванні моніторингу як безперервного стеження (нагляді за процесом чи об'єктами) та аналізі ґрунтуються і енциклопедичні визначення цього поняття.

Проблема застосування моніторингу у банківській діяльності полягає у недостатності методологічної бази для створення ефективних моніторингових систем [150].

Моніторинг стійкості та надійності банківського сектору – це аналіз стану національного банківського сектору та оцінка впливу на нього глобального банківського середовища, а також виявлення

позитивних чи негативних чинників, які створюють зміни в банківському секторі в майбутньому.

Основними завданнями фінансового моніторингу виступають:

- збір і накопичення інформації, яка віддзеркалює основні показники економічного розвитку країни у контексті динамічного розвитку банківської системи;
- збір і накопичення інформації, яка віддзеркалює діяльність банківської системи;
- аналіз і прогноз показників фінансової стійкості національної банківської системи;
- оцінка системних ризиків банківської системи;
- оцінка ефективності заходів, які здійснюються у рамках державного регулювання банківської системи;
- виявлення і оцінка ступеня впливу основних чинників, які визначають стійкість банківської системи.

Система комплексного аналізу фінансової стійкості сучасного банку в Україні включає аналіз активів, зобов'язань, капіталу, доходів, витрат, прибутковості, ліквідності та платоспроможності, а також оцінку внутрішніх та зовнішніх факторів, що забезпечують фінансову стійкість банку [151].

Для одержання об'єктивних результатів, які сприяють підвищенню ефективності функціонування банку, у процесі комплексного аналізу фінансової стійкості доцільно виділити основні етапи його проведення:

- Етап 1. Уточнюють об'єкти, мету і завдання аналізу, складають план аналітичної роботи;
- Етап 2. Розробляють систему різних показників, за допомогою яких характеризується об'єкт аналізу;
- Етап 3. Збирають і підготовляють до аналізу необхідну інформацію (перевіряється її точність, приводиться в порівнянний вигляд та ін.);
- Етап 4. Фактичні результати порівнюють з показниками плану звітного періоду, фактичними даними минулих років (періодів), основними показниками банків-конкурентів тощо;
- Етап 5. Зібрану інформацію детально аналізують різними методами економічного аналізу фінансової стійкості;
- Етап 6. Виявляють відхилення фактично отриманих результатів від планових або нормативних, а також причини цих відхилень і можливості їх усунення;
- Етап 7. На підставі результатів аналізу пропонують рекомендації.

дації щодо вдосконалення управління активно-пасивними операціями.

Правила внутрішнього фінансового моніторингу банку та програми здійснення фінансового моніторингу розробляються з урахуванням принципу збереження банківської таємниці та мають містити порядок обігу та забезпечення конфіденційності інформації щодо фінансових операцій, які підлягають фінансовому моніторингу [152].

Питання банківської таємниці вже протягом кількох років широко обговорюється в наукових колах і досі залишається невирішеним. Під збереженням банківської таємниці з точки зору фінансового моніторингу мається на увазі необхідність забезпечення конфіденційності інформації про факт передавання відомостей про фінансову операцію клієнта уповноваженому органу, про внутрішні документи банку з питань здійснення фінансового моніторингу, про рахунки і внески клієнтів банку, про клієнтів і їх операції, а також інших відомостей згідно з законодавством.

Водночас формалізація фінансової стійкості банку істотно залежить від розвинутості системи аналізу та оцінки ризиків банківської діяльності. В Україні сучасна система аналізу та оцінки ризиків банківської діяльності передбачає використання Національним банком України системи економічних нормативів діяльності банків, рейтингової системи CAMELS та «Системи оцінки ризиків» [153].

Система економічних нормативів використовується з метою аналізу діяльності банків та своєчасного виконання ними зобов'язань перед вкладниками, а також запобігання неправильному розподілу ресурсів і втраті капіталу через ризики, притаманні банківській діяльності. «Інструкцією про порядок регулювання діяльності банків в Україні» визначено економічні нормативи, що є обов'язковими до виконання всіма банками України, а саме: нормативи капіталу, нормативи ліквідності, нормативи кредитного ризику, нормативи інвестування.

Рейтингова система CAMELS полягає у визначенні загального стану банку на підставі єдиних критеріїв, які охоплюють діяльність банку за всіма напрямками. Основою рейтингової системи CAMELS є оцінка ризиків та визначення рейтингових оцінок за основними компонентами рейтингової системи (достатність капіталу, якість активів, менеджмент, надходження, ліквідність та чутливість до ринкового ризику) [154].

Комплексна рейтингова оцінка за рейтинговою системою

CAMELS визначається для кожного банку відповідно до рейтингових оцінок за кожним із компонентів. Порядок визначення рейтингових оцінок за рейтинговою системою CAMELS визначає «Положення про порядок визначення рейтингових оцінок за рейтинговою системою CAMELS».

Метою використання представлених систем оцінки ризиків є забезпечення якісного нагляду, спрямованого на визначення суттєвих існуючих або потенційних проблем в окремих банках та в банківській системі в цілому, а також на забезпечення процесів належного усунення таких проблем, що робить їх ефективним інструментом забезпечення економічної безпеки вітчизняних банківських установ превентивної дії. Цей підхід має забезпечити відповідність операцій банків стандартам надійної та безпечної банківської діяльності та гарантувати їх здійснення в інтересах усіх зацікавлених сторін – Національного банку України, керівництва банку, клієнтів та акціонерів.

Таким чином, для ефективного проведення моніторингу необхідно дотримуватися наступних принципів:

1. Принцип наукового обґрунтування та актуалізації методик, що застосовуються в процесі моніторингу, тобто постійне вдосконалення методичної бази моніторингу.

2. Моніторинг стійкості банківської системи повинен проводитись як на рівні банківської системи в цілому, так і на регіональному рівні, враховуючи специфіку регіонів України.

3. Моніторинг повинен базуватися на принципі неперервності, тобто збір інформації повинен проводитися постійно, а не періодично.

4. Принцип співставності вихідних даних і результуючих показників моніторингу. Це означає, що вихідні дані, що складають інформаційну базу моніторингу, повинні бути співставні на різних проміжках часу.

5. Принцип доступності висновків і результатів моніторингу свідчить про необхідність розгляду і обговорення документально зафіксованих висновків моніторингу всіма зацікавленими користувачами інформації про банківську систему. У свою чергу, фінансовий моніторинг банківської системи виступає частиною наглядових функцій центрального банку. Основна його мета – забезпечення органів державного регулювання і банківської системи інформацією, що відображає результати діяльності банківського сектора та вплив чинників, які визначають стійкість банківської системи [155].

Враховуючи вище зазначене, система антикризового управління має властивості, які забезпечують особливий механізм управління: гнучкість і адаптивність, здатність до диверсифікації та своєчасного ситуаційного реагування, а також можливість ефективного використання потенціалу банківського сектору та неформальні методи управління. У першу чергу система антикризового управління повинна базуватися на своєчасному моніторингу змін у банківському секторі економіки (рис. 1.17).

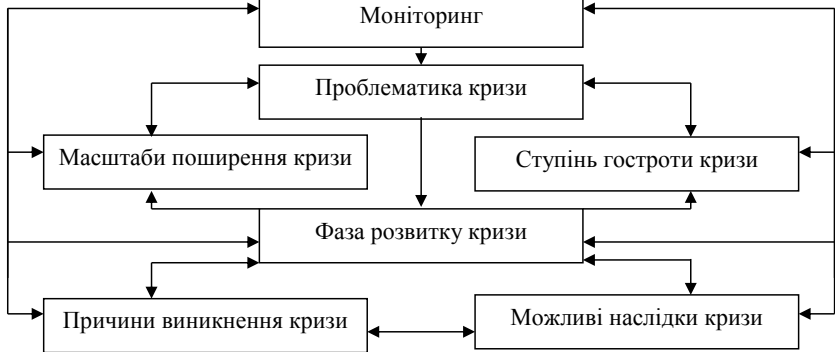

Рис. 1.17. Моніторинг в системі державного антикризового управління в банківських установах України

Джерело: складено автором на основі [156]

В цілому, державне антикризове регулювання, як правило, повинно мати системний характер, що дозволить уникнути упередженості та суб'єктивізму. Тому набуває актуальності проблема виміру стійкості банківського сектору, оскільки від адекватної оцінки наявного рівня залежить повнота, результативність і своєчасність прийняття державних рішень стосовно нейтралізації дії негативних чинників на стійкість банківського сектору.

Проте, реалізація заходів антикризового управління банківською діяльністю, на відміну від інших видів бізнесу, має реалізуватися не лише в окремій банківській установі, але й на рівні всієї банківської системи. На сьогодні функцію забезпечення стабільності банківської системи та запобігання банкрутству банківських установ виконує Національний банк України, який має стандартний з погляду міжнародної практики набір механізмів впливу на менеджмент та власників банку, на яких відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» покладено обов'язки по здійсненню заходів щодо запобігання банкрутства.

Державна політика щодо реструктуризації банківської системи повинна мати на меті формування стійкої банківської системи України. Тому, залежно від виду банківської кризи необхідно здійснити вибір важелів державного антикризового регулювання в банківському секторі (табл. 1.11).

Таблиця 1.11

**Важелі державного антикризового регулювання
в банківських установах України**

Важелі	Період застосування	Заходи, які застосовуються
<i>Ринкові</i>		
Фінансові	Виникнення кризи	1) Прямі методи: надання кредитів ЦБ; зниження норм обов'язкового резервування; реструктурування короткострокових кредитів банку; регулювання облікової ставки; надання гарантій уряду за депозитними вкладками; використання облігаційних інструментів. 2) Непрямі методи: реструктуризація податкових зобов'язань; перегляд системи оподаткування банків; викуп прострочених зобов'язань підприємств перед банками; конвертація депозитів державних підприємств в капітал банку.
Операційні	Криза на рівні банківської установи	Закриття або скорочення неприбуткових філіалів; відмова від паралельних напрямків бізнесу; посилення конкурентних переваг.
Структурні	Кризи на рівні фінансового сектора	Ліквідація, злиття, реорганізація банку; управління «поганими» активами.
<i>Не ринкові</i>		
Заходи надзвичайного характеру		Призупинення повернення депозитів з метою зупинки «набігів» вкладників, може відбуватися у формі «заморожування» депозитів та введення банківських канікул.
Обмеження банківської конкуренції та кола діяльності		Регулювання відсоткових ставок і валютних операцій, пряме кредитування пріоритетних секторів, зміцнення державного банківського сектору.

Джерело: складено автором на основі [157]

Фінансові важелі використовують для вирішення першочергових проблем, і вони, в основному, виявляються у фінансовій підтримці банків, операційні важелі акцентують увагу на регулюванні та ефективності банку, а структурні – націлені на вирішення проблем на рівні банківського сектора на підставі впровадження принципів конкуренції та надійності.

Проте, досвід багатьох країн свідчить, що штучне подовження існування нестійкості та банків, що погано підлягають регулюванню, посилюють потенційні проблеми та збитки в майбутньому.

На нашу думку, важелі не в повному обсязі включають напрями державного антикризового регулювання банківським сектором, ураховуючи лише регулювання в умовах кризи, та частково охоплюючи управління процесами виходу з кризи. До переліку слід додати важелі, які будуть спрямовані на передкризове регулювання, яке здійснюється для своєчасного виявлення і зняття проблем, щоб запобігти кризі, а також регулювання процесами виходу з кризи, яке здійснюють і для мінімізації можливості її повторення в майбутньому.

Разом із тим, використання фінансових, операційних та структурних важелів в умовах кризи несе в собі додаткові ризики. При наявності кризи зазвичай важко визначитися з неліквідними і неплатоспроможними банками. Відповідно до проведеного Міжнародним валютним фондом дослідження оптимальна політика центрального банку повинна зводитися до надання коштів при погіршенні макроекономічної ситуації, допомога повинна надаватися систематично усім банківським установам без виключення та мають використовуватися методи реалізації регулярної дії.

Досягти поставлених цілей можна при гнучкому підході до процесу управління. Ресурси мають розподілятися відповідно до антикризових пріоритетів (рис. 1.18).

Забезпечення стабільного розвитку й державного антикризового управління банківською системою країни значною мірою обумовлене ефективністю та цілеспрямованістю здійснення Національним банком України грошово-кредитної політики, а також послідовністю і доцільністю застосування тих чи інших інструментів грошово-кредитного регулювання.

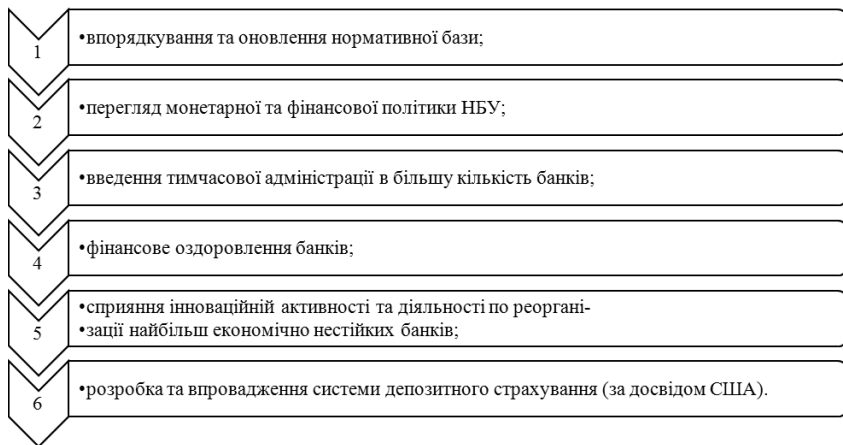

Рис. 1.18. Заходи державного антикризового управління на рівні банківських установ України

Джерело: складено автором на основі [158]

Зокрема відомо, що зниження мінімальних обов'язкових резервів сприяє підвищенню ліквідності банків, збільшенню частки працюючих активів, що позитивно відображається на якості активів та рівні прибутковості. Крім цього, зниження норм обов'язкового резервування за строковими депозитами позитивно відображається на збільшенні частки стабільних банківських зобов'язань і, відповідно, приводить до підвищення якості пасивів банку. Під час підвищення ставок обов'язкового резервування знижується рівень сукупної банківської ліквідності, зростає попит на ресурси центробанку, що призводить до підвищення витрат банків [159].

Також збільшується частка високоліквідних активів, яку зберігають у Національному банку України, зменшується частка працюючих активів, що призводить до зменшення банківської прибутковості. Вплив облікової ставки полягає у тому, що її збільшення обмежує ресурсні можливості банків, зменшує обсяги активних операцій банку та негативно позначається на отриманні прибутку. Зменшення облікової ставки приводить до зростання обсягу активних операцій, підвищення рівня прибутковості.

У таких умовах, окрім цього, виникає необхідність підтримувати здатність комерційних банків до виконання своїх зобов'язань за пасивом, зокрема, забезпечуючи достатній обсяг власного капіталу. Ще одним не менш важливим напрямком у забезпеченні державного антикризового управління банківською системою є

вдосконалення державного регулювання і нагляду за діяльністю банківської системи [160].

Таким чином, доцільно запропонувати власне визначення поняття антикризове управління в банківському секторі під яким слід розуміти комплекс заходів, що надають можливість банківським установам нейтралізувати дію дестабілізуючих чинників та повернути їх у відповідний стан рівноваги, за умови змін в межах основних параметрів стійкості і стабільності.

Метою антикризового управління банківською діяльністю на макрорівні є досягнення фінансової стабільності банківської системи. На макрорівні управлінські рішення спрямовуються на вирішення завдань:

- а) підтримка стабільності банківської системи України;
- б) забезпечення надійності системи гарантування вкладів фізичних осіб.

Механізми участі держави в запобіганні банкрутству банківських установ слід диверсифікувати залежно від рівня проблемності ситуації та сценарію розвитку подій: криза одного банку, що не несе загрози банківській системі; криза групи банків, яка загрожує стабільності системи в регіональному масштабі чи в масштабах країни в цілому.

Реалізовані державними органами заходи є недостатніми для зменшення наслідків фінансової кризи. Державне антикризове управління в банківському секторі слід розуміти як комплекс заходів, що дають системі можливість нейтралізувати дію дестабілізуючих чинників та повернути її в стан рівноваги, за умови коливань функціонування банківської системи в межах основних параметрів її стійкості і стабільності.

Тому, технологія державного антикризового регулювання банківською діяльністю повинна будуватися в основному, на законодавчо-нормативній діяльності та фінансовій підтримці банківського сектору у разі вкрай негативного впливу на діяльність банків, що негативно позначається на економіці країни в цілому та порушує інтереси вкладників та кредиторів (табл. 1.12).

Таким чином, основним завданням державного антикризового регулювання в банківській системі є недопущення появи кризових ситуацій, тобто здійснення постійної оцінки та контролю за сильними і слабкими сторонами банківської системи країни з метою підвищення фінансової стабільності та зниження ймовірності її краху, а в крайньому випадку – завчасна діагностика ризиків та

вироблення системи заходів відвернення чи ефективної та швидкої локалізації й усунення негативних наслідків.

Таблиця 1.12

**Технології державного антикризового регулювання
банківською діяльністю**

Технологія	Характеристика
Регулювання фінансовими процесами, захист стратегічних та економічних інтересів держави. Пов'язаних із стабільним функціонуванням банківського сектору та його оздоровлення	створення спеціальних фондів; системна банківська реструктуризація шляхом проведення державної рекапіталізації та урядової підтримки акціонерів банку; націоналізація банків; надання фінансових стимулів банкам, що беруть участь у процесах злиття і поглинання; надання кредитів міністерства фінансів або уряду платоспроможним банкам.
Захист інтересів вкладників та кредиторів банківських установ	збільшення розміру державних гарантій на банківські вклади; гарантування міжбанківських кредитів, позичок для малого та середнього бізнесу; надання гарантій уряду банківським установам; перегляд системи оподаткування банків; викуп прострочених зобов'язань підприємств перед банками.
Удосконалення законодавчого регулювання банківської діяльності	прийняття антикризових нормативно-правових актів, антикризових програм уряду; законодавчі зміни щодо захисту прав споживачів банківських послуг; розробка та впровадження державних програм щодо реструктуризації проблемних кредитів; прийняття нових законів або удосконалення існуючих, які деталізують процес банкрутства банків.

Джерело: складено автором на основі [161]

Отже, дослідження банківських крих і державного антикризового регулювання протягом останніх років набуває все більшої актуальності. Більшість криз мають однакову природу та передумови виникнення та полягають у значній дестабілізації всього банківського сектору або його частини. тому, державне антикризове регулювання можна визначити як комплекс системних регулюючих дій (нормативно-правового та організаційно економічного характеру) органів державної влади, спрямованих на попередження, подолання кризи, усунення її негативних наслідків у банківській

діяльності з метою забезпечення стабільного функціонування банківської системи та економіки країни в цілому.

Основним завданням якого є забезпечення фінансової стабільності, платоспроможності банків, дотримання ними всіх вимог та виконання всіх зобов'язань шляхом постійного безперервного моніторингу, контролю, упередження наявних та потенційних ризиків, подолання кризових явищ та мінімізації їх негативних наслідків.

Найважливіше місце в цьому процесі належить важелям антикризового регулювання яка відображає специфіку їх технологій, яка повинна будуватися на: регулюванні фінансовими процесами, захисті стратегічних та економічних інтересів держави, пов'язаних із стабільним функціонуванням банківського сектору та його оздоровленням; захисті інтересів вкладників та кредиторів банківських установ.

Таким чином, антикризове регулювання в банківських установах повинно бути щоденним, безперервним, триваючим протягом всього періоду їх функціонування, дієвим регулюючим процесом, де суб'єктом виступають органи державного регулювання, а об'єктом – банки та банківська система. Комплексний підхід до проблеми антикризового регулювання банківською системою, якісна взаємодія всіх рівнів дозволить отримати довготривалий ефект.

За результатами дослідження, проведеного у першому розділі було вивчено стан та етапи становлення державного регулювання діяльності банківських установ, визначено види та складові механізмів державного регулювання економічної безпеки банківських установ, концептуальний підхід до державного антикризового управління банківськими установами:

1. На основі вивчення наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених були систематизовані основні підходи до трактування поняття «державне регулювання» та з'ясовано, що воно розглядається як «важель дій», «комплекс заходів», «вплив держави», «система дій держави», «спосіб реалізації». Вивчення переваг і недоліків позицій науковців дозволило запропонувати авторське визначення, в якому поняттям «державне регулювання» розуміються заходи цілеспрямованого впливу держави на розвиток суспільного способу виробництва для виконання стратегічних цілей.

2. Узагальнення ключових підходів до трактування поняття «державне регулювання діяльності банківських установ» дозво-

лило виокремити найбільш вагомі з них, а саме, такі як: «система заходів», «форма державного регулювання», «система норм та правил», «комплекс заходів». А також запропонувати авторське визначення «державного регулювання діяльністю банківських установ» як заходи впливу держави на розвиток діяльності банківських установ для виконання стратегічних цілей.

3. Проведений історичний аналіз становлення та розвитку банківської системи України дозволив виокремити 12 етапів, які характеризують еволюцію використання важелів та інструментів державного регулювання діяльністю банківських установ та з'ясувати найбільш ефективні з них.

4. Вивчення сутності та основних елементів механізму державного регулювання діяльності банківських установ сприяло їх удосконаленню шляхом розробки авторського визначення. Так, під поняттям механізм державного регулювання діяльністю банківських установ пропонується розуміти сукупність взаємопов'язаних заходів пов'язаних заходів, розроблених державою для впливу на банківський сектор з метою забезпечення виконання поставлених загальнодержавних цілей та завдань.

5. За результатами дослідження концептуального підходу до державного антикризового управління банківськими установами було систематизовано основні його складові, зокрема: оцінка якості кредитного портфелю, збільшення клієнтської бази, покращення іміджу банку, забезпечення добробуту акціонерів банку, підвищення рівня професіоналізму менеджменту, забезпечення фінансової стійкості банку. Встановлено, що, на жаль, в існуючому підході не враховано безпекознавчу складову, ігнорування якою призведе до виникнення ризиків та загроз в державному регулюванні діяльністю банківських установ.

Розділ 2

Сучасний стан державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ

2.1. Зарубіжний та вітчизняний досвід державного антикризового регулювання діяльністю банківських установ

Світова практика реорганізації банків протягом останніх десятиріч є важливим інструментом перетворень у банківському секторі. Вона сприяє активізації процесів консолідації банків, розвитку структури банківського сектору в напрямі оптимального поєднання великих банків з розгалуженою мережею філій, універсальних і спеціалізованих банків; створенню умов для розширення спектру банківських послуг та розвитку нових сегментів ринку банківських послуг. Саме тому світовий досвід реорганізації банків необхідно застосовувати і в Україні, насамперед для того, щоб зробити банківську систему України більш ефективною та вивести її на глобальний ринок банківських послуг.

Кожна країна має свою діючу систему правових актів, що регламентує різні аспекти банківської діяльності, роботу небанківських кредитно-фінансових установ, фондових бірж тощо. Ці особливості розвитку та становлення національного банківського і фінансового законодавства, форм та методів здійснення контролю за роботою банків сприяють особливості історичного розвитку та вплив різних політико-економічних чинників.

Зарубіжний досвід державного регулювання діяльністю банківських установ свідчить про наявність спільних рис для всіх країн, якими є: орган, який виконує роль регулятора, функції і об'єкти регулювання. Ці компоненти розглядаються як основні класифікаційні ознаки, за якими групують національні системи фінансового регулювання та нагляду. Класичним прикладом є групування національних систем фінансового регулювання та нагляду за ознакою «секторального охоплення», тобто з фокусуванням на об'єктах регулювання. Як відомо фінансова система практично кожної країни включає банківський сектор фондовий секторі сек-

тор страхування, які поширюються з різними ступенем концентрації функції національних органів регулювання та нагляду.

Доцільно розглянути систему становлення державного регулювання банківських установ, яке пов'язане з появою центральних банків. Першим центральним банком у світі прийнято вважати «Ріксбанк» або Sveriges Rikes Standers Bank (Швеція) в 1668 р. Шведський банк в історії відомий тим, що він є першою установою, що володіла монопольним правом емісії банкнот. Насправді першим центральним банком був в XVII столітті Банк Англії цей банк був створений у зв'язку з банкрутством Карла II, що в 1672 р. наказав казначейству призупинити виплату грошей, узятих у борг. Тоді й була розроблена схема створення Банку Англії в 1694 р. де кредитори вступили в угоду з урядом і заснували акціонерний банк, що одержав право випуску банкнот, які обмінювалися за першою вимогою на метал. Тим самим був створений перший Центральний банк світі в результаті створення якого монополізація права випуску банкнот і цінних паперів у руках цієї установи виникла необхідність створення інституту регулювання й нагляду діяльності комерційних банків. Таке регулювання набуло вигляду королівських розпоряджень, указів, директив, законів, урядових постанов і рішень [170].

У континентальній Європі в другій половині XVIII сторіччя державні банки, як правило, створювалися з метою фінансування воєн. Прикладом може бути Берлінський королівський Банк, створений в 1765 р. з метою фінансування воєн Пруссії. Доцільно розглянути деякі факти розвитку банківської системи у Росії (тоді Україна перебувала в складі Російської імперії), спочатку всі російські комерційні банки належали державній казні. Установа Монетної контори (1729 р.), Позикового (1754 р.), Мідного (друга половина XVIII сторіччя), Артилерійського банків привело до утворення кредитної системи в імперії пізніше в 1769 р. у Москві й Петербурзі відкриваються Асигнаційні банки з метою випуску асигнаційних карбованців, в 1778 р. на їхній основі засновується Асигнаційний банк.

Таким чином, в XVIII–XIX століттях створення центральних банків було пов'язане з необхідністю одержавлення процесів емісії банкнот, обслуговування потреб держави: різночасність доходів і витрат держав породила необхідність кредитування їхніх витрат. Банківське регулювання при цьому було покликано вирівнювати грошові потоки держав за доходами і витратами.

За указом Наполеона Бонапарта в 1800 р. створений Банк Франції (Banque de France), а в другій половині XIX століття організовані Бундесбанк (1875 р.) і центральний банк Італії (1893 р. – Banca d'Italia), приблизно в той же час були утворені перші банки США, метою яких був випуск банкнот під зобов'язання уряду [171].

Із середини XIX сторіччя банки стали широко залучати кошти недержавних суб'єктів зокрема таких, як: фізичні та юридичні особи. Разом із тим, поступово почала складатися система депозитів, що в свою чергу сприяла виникненню недержавних комерційних банків та необхідність їхнього відокремлення від державних банків стала вимогою часу, яка викликала протиріччя між комерційними банками і центральним банком. Банки, які випускали банкноти, мали переваги перед банками, що не займалися такою діяльністю. В 1860 р. імператор Олександр II підписав Указ про установа Державного банку Російської імперії.

Державний банк видав кредити акціонерним банкам, що викликало необхідність регулювання діяльності комерційних банків із боку державного банку. Подальший розвиток банківської системи Росії пов'язаний з реформами другої половини XIX ст. під час яких приватної власності на землю (селяни купували землі, що належали казні та дворянам) породила необхідність кредитування. Приватна земля могла б стати об'єктом застави. З 1871 р. у Росії почали утворюватися акціонерні земельні банки, перший з яких був утворений в Україні в 1871 р. – Харківський земельний банк [172].

В 1872 р. були засновані інші аналогічні банки: Полтавський, Кримський, Бессарабсько-Таврійський, Київський земельні банки. Поява регулярних активних операцій створила ґрунт для міжбанківського кредитування й підсилила потребу в державному регулюванні. Відтоді функції центральних і комерційних банків почали диференціюватися. Центральні банки припинили кредитування за активними операціями і відігравали роль органу, що контролює діяльність комерційних банків. Так, починаючи із другої половини XIX ст., кількість Центральних банків стала стрімко зростати з 18 на початок XX ст., то в 1950 р. – 59, в 1990 р. – 161 банків. Ця прогресія відповідає кількості держав і суверенних національних утворень у світі. Дослідження економістів показують, що історично функції Центрального банку змінювалися: від активних операцій з фінансування урядів до регулювання й нагляду діяльності комерційних банків [173].

Банківські кризи в Англії 1857 і 1866 рр. зробили очевидним те, що Банк Англії повинен усе в більшій мірі концентруватися на реалізації функцій регулювання діяльністю комерційних банків. У США банківську кризу неліквідності 1907 р. прискорив процес утворення Федеральної резервної системи (ФРС) і визначення нормативу між активами й пасивами банків. Проте перші системні заходи щодо резервування частини депозитів, внесків і запровадження тим самим культури нормативного регулювання з'явилися після кризи 1929–1933 рр. стало очевидно, що необхідно створити систему резервування коштів (внесків) і визначення ліквідності комерційних банків.

Аналогічні зміни відбулися в Росії й Україні, адже поповнення ресурсів комерційних банків відбулося за рахунок внесків населення. Державний банк або не видавав кредити, або давав їх за рахунок коштів казни на підставі указів імператора однак уже в 1897 р. Державний банк став емісійною установою, що підсилило усвідомлення про закріплення функцій нормативного регулювання діяльністю комерційних банків. Однак на відміну від європейських Центральних банків він не був прозорою організацією та допускав безконтрольну емісію грошей. Особливо ця функція Державного банку була особливо очевидною в періоди Першої світової війни й роботи Тимчасового уряду [174].

Після подій жовтня 1917 р. Державний банк був перетворений у Народний банк РСФСР, із правами кредитування економіки, проте незабаром стало зрозуміло, що функції державного регулювання комерційними банками несумісні з функціями кредитування, й 19 січня 1920 р. Народний банк припинив існування.

В Україні банківська система розвивалася в межах Російської імперії. Крім відзначених вище комерційних банків у XIX столітті в Києві існувала також Державна контора банку Російської імперії, але після революції 1917 р. з'явилася можливість створення національної банківської системи й введення регулювання й нагляду. У грудні 1917 р. було проголошене створення Державного банку України за допомогою прийняття відповідного Закону Центральною Радою, хоча Державний банк уживав активних заходів щодо формування банківської політики й відповідного регулювання в періоди Центральної Ради, Гетьманства й Директорії, він не встиг розгорнути серйозну діяльність у зв'язку з початком громадянської війни (1918–1920 р.).

Банк був спершу переведений на захід країни, а потім і зо-

всім евакуйований у Польщу. Основні закони й рішення щодо грошово-кредитної політики, введення гривні, організації банківського обігу незалежної країни залишилися нереалізованими. За цей час Державний банк України так і не розпочав державне регулювання діяльності комерційних банків, не були ухвалені рішення й законодавчі акти щодо економічних нормативів, не були створені органи нагляду.

У Росії 12 жовтня 1921 р. Державний банк був відновлений після створення СРСР, цей банк почав регулювати увесь грошовий обіг республік, що об'єдналися, крім того створена Всеукраїнська контора Державного банку в м. Харкові. Держбанк УРСР як структурна одиниця Держбанку СРСР утворений лише в 1955 р. В 1920 р. прийнята міжнародна фінансова конвенція, за якою всі країни світу зобов'язані були організувати свої центральні (національні) банки. Загалом, друга половина XIX і початок XX століття ознаменували розвиток таких функцій регулювання й контролю банківської діяльності як встановлення резервних вимог до комерційних банків, а також обігу цінних паперів [175].

У Росії, також як в Україні, зі скасуванням ринкової економіки встановилася система державних Центральних і комерційних банків, де, навпаки, усі банки разом виконують і комерційні, і державні функції.

Після «Великої депресії» розвиток банківської системи відбувався по-різному в капіталістичних країнах і в СРСР. Капіталістична банківська система в другій половині XX ст., у результаті скасування золотого стандарту, стала ширше практикувати політичні регулювання грошової маси за рахунок активізації ролі процентної ставки (емісійні функції Центрального банку стали менш пріоритетними) і це незважаючи на те, що більш ніж 30 років (а саме із середини 1930-х до середини 1960-х рр.) кейнсіанство задавало тон у макроекономічній політиці держав. Створення універсальної системи державного регулювання стало необхідністю, де була сформована й впроваджена сучасна система економічних нормативів державного регулювання діяльності банків, яка породила адекватну систему нагляду, при цьому відносини між Центральним і комерційним банками мають суто ієрархічний характер [176].

Серед країн, в яких державне регулювання віднесено виключно до компетенції Центрального банку, можна назвати Іспанію, Італію, Нідерланди, Португалію, до іншої групи де державне ре-

гулювання здійснюється Центральним банком спільно з іншими органами влади, належать Бельгія (спільно з Міністерством фінансів з нагляду за кредитними організаціями); Греція (спільно з Валютним комітетом); Франція (спільно з Банківською комісією).

На радянському просторі все йшло інакше функції Центрального і комерційного банку часто змішувалися. Так, Держбанк СРСР часто виступав ініціатором активних операцій, а комерційні банки виступали ініціатором тих або інших емісійних акцій, при чому однаково й Держбанк СРСР і комерційні банки були власністю держави.

До 1987 р. банківська система України складалася з Держбанку УРСР (філія Держбанку СРСР) і п'яти державних комерційних банків: Ощадбанк, Промбудбанк, Агробанк, Жилсоцбанк і Зовнішторгбанк. Таким чином, в Україні незалежного Центрального банку не було, і в нього не було функцій, також не було і комерційних банків [177].

В 1987 р. ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР прийняли спільну постанову № 821 про створення дворівневої банківської системи, що включає Державний (Центральний) банк і низку державних спеціалізованих банків, що стало початком формування нових структур – комерційних банків. В 1988 р., після прийняття Закону «Про кооперацію», почали створюватися перші кооперативні пайові банки.

Після формування системи комерційних банків почалося після прийняття в 1991 р. Законів України «Про Національний банк України» і «Про банки й банківську діяльність». У березні 1991 р. був створений Національний банк України, на якого було покладено початок процесів формування дворівневої банківської системи України. В 1992 р. Національний банк України вперше став здійснювати емісійну діяльність, вийшла із зони російського рубля, увела в обіг карбованці й стала членом Міжнародного валютного фонду [178].

В 1996 р. уведена національна валюта – гривня. В 1999 р. прийнятий Закон України «Про Національний банк України», відповідно до якого банківське регулювання – одна з функцій Національного банку України, що полягає в створенні «норм, що регулюють діяльність банків, що визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду».

Забезпечення ефективного державного регулювання на ринку фінансових послуг можливе не тільки за допомогою об'єднання

органів фінансового регулювання під єдиним керівництвом, тобто створення мегарегулятора, й через створення (виділення) спеціалізованих регуляторів і їх кооперацій. Наглядові органи повинні мати ефективну систему швидкого обміну інформацією один з одним для оцінювання сукупного ризику і вчасного вжиття відповідних заходів у разі виникнення проблем у будь-якого інституту, що входить до складу фінансового конгломерата, а також для виявлення та усунення недоліків регуляторної діяльності. Таким чином це завдання є один з основоположних завдань, що стоять пере організацією моделі банківського нагляду.

Проте необхідно зазначити, що у світовій практиці не існує мегарегулятора – тобто немає ні певних норм регулювання, ні стандартів побудови інституційної структури. Характер взаємодії між єдиним наглядовим органом і центральним банком також не має однозначного трактування й оцінки. У більшості країн підходи до вирішення взаємодії даних органів управління мають свою специфіку. Наприклад, у Великій Британії Управління фінансових послуг створене як мегарегулятор в 1997 р., поетапно об'єднало 11 різних наглядових структур. Управління фінансових послуг з 2000 р. є незалежним неурядовим органом, що взаємодіє з Банком Англії і Міністерством фінансів (Казначейством) у рамках Комітету з фінансової стабільності, захисту інтересів споживачів і недопущення злочинності у фінансовій сфері. Управління підзвітне уряду і парламенту, має великі права приймати рішення, які є обов'язковими до виконання всіма під наглядовими інститутами, на яких лежить велика частка витрат щодо його утримання.

У Німеччині створення мегарегулятора, навпаки, супроводжувалося посиленням ролі центрального банку в наглядовому процесі. Мегарегулятор – Федеральне відомство з нагляду за наданням фінансових послуг, який виник в результаті злиття в 2002 р. трьох галузевих наглядових відомств: за кредитною системою, системою страхування і фондовим ринком.

В Ірландії мегарегулятор створений на основі наглядового блоку центрального банку. Проте не зважаючи на це, він має незалежний статус і свою Раду Директорів, що призначається міністерством фінансів країни [179].

У світовій практиці навіть у разі створення мегарегулятора, Центральні банки продовжують прямо або опосередковано брати участь у наглядовому процесі. Це пов'язано тим, що будь-які проблеми в банківському секторі розв'язуються через звернення

до центрального банку, зокрема як до кредитора останньої інстанції. Таким чином, між Центральним банком і відособленим банківським регулятором складаються достатньо тісні відносини. Тому питання про збереження функцій банківського нагляду за центральним банком або закріплення їх за відособленим від нього органом управління залежить від балансу політичних сил у країні, традиційного розподілу повноважень і регулятивної культури.

Разом із тим, однією з найважливіших задач держави є забезпечення такого співвідношення монополії та конкуренції, яке не призводить до руйнівних наслідків в економіці. Складовими системи державного регулювання економічних відносин є підсистеми фінансово-валютного, бюджетного, кредитного, податкового та цінового регулювання, головна мета функціонування яких — підтримання балансу попиту та пропозиції, споживання та накопичення товарної та грошової маси.

Антикризове державне регулювання в країнах з розвинутою економікою виражається в різних формах, базується на принципі, що першочергові заходи щодо мінімізації впливу кризи покладаються на самі банківські установи, які відповідають за свою безпеку та стабільність. У випадку, коли банки вже не можуть запобігти розвитку кризових явищ, відповідальні органи державної влади здійснюють антикризові заходи (Додаток Б, рис. Б.1).

На основі аналізу державного антикризового регулювання банківського сектору різних країн світу можна виділити головні антикризові заходи, які найчастіше застосовуються у світовій практиці:

- створення спеціальних фондів; зниження центральними банками облікової ставки;
- розширення переліку активів, що приймаються центральними банками як застава за кредит;
- зниження нормативів мінімальних резервних вимог для комерційних банків;
- збільшення розміру державних гарантій на банківські вклади; запровадження тимчасових адміністрацій і кураторів центробанків у банківських установах;
- гарантування міжбанківських кредитів, позичок для малого та середнього бізнесу, підтримки компаній, які не в змозі залучити необхідне фінансування через проблеми в банківському секторі;
- запровадження нових програм кредитування;
- націоналізація компаній;

- субсидування банкам відсоткових ставок за кредитами, наданими населенню для придбання нових товарів;
- відокремлення «поганих» банківських активів від «хороших» шляхом створення спеціальних установ; підвищення фінансової дисципліни тощо (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Державне антикризове регулювання
банківського сектору країн ЄС**

№ п/п	Основні напрямки державного антикризового регулювання	Країна
1	Надання державних гарантій за депозитами	Німеччина, Великобританія
2	Гарантування міжбанківських кредитів	Греція, Великобританія, Франція
3	Підвищення фінансової дисципліни	країни Балтії
4	Створення спеціальних фондів	Німеччина, Іспанія
5	Зниження облікової ставки	країни ЄС
6	Націоналізація банків	Португалія
7	100% гарантування вкладів населення	Австрія

Джерело: складено автором

В даний час антикризові аспекти державного управління економікою в різних країнах виражаються в різних формах. Досвід країн Європейського Союзу в цілому підтверджує, що регіональна політика в цих країнах практично спрямована на створення умов, що дозволяють регіонам повністю реалізувати наявні у них можливості стимулювання і збільшення їх внеску в розвиток національної економіки. Все більшого поширення отримує спільне фінансування слаборозвинених районів для їх розвитку.

Нинішній набір інструментів Європейського центрального банку, який він використовує для рефінансування комерційних банків, загалом охоплює так звані постійно діючі кредитні і депозитні механізми, які дають змогу впливати на ліквідність банківських установ країн ЄС (рис. 2.1).

У США, наприклад, антикризове регулювання проявляється у вдосконаленні законодавства в галузі зайнятості, збільшенні робочих місць, особливо для молоді, розробці регіональних структурних програм та ін. У США законодавчо закріплена антициклічна політика з питань зайнятості.

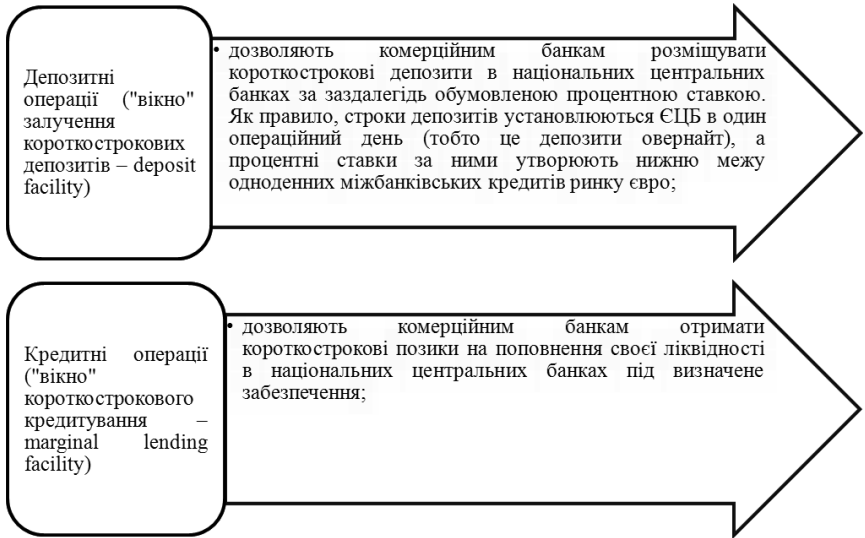

Рис. 2.1. Інструменти Європейського центрального банку для рефінансування банків

Джерело: складено автором на основі [180]

В рамках її проведення передбачаються прискорене фінансування державою будівельних робіт, збільшення зайнятості в держсекторі, збільшення розмірів і тривалості страхових виплат по безробіттю, професійне навчання в приватному і державному секторах як міра загального оздоровлення економіки і як доповнення до страхування по безробіттю. Ця політика включає також реалізацію програм забезпечення молоді робочими місцями і програм розвитку, націлених на створення робочих місць в галузях, що мають важливе значення для штатів, населених пунктів (включаючи сільські райони), і для країни в цілому. Важливим напрямком удосконалення антикризового державного управління в США є всебічна науково обґрунтована координація зусиль різних державних відомств з розробки та проведення економічної політики.

Організація системи міжбюджетних відносин США є прикладом децентралізованої моделі федералізму. Для усунення існуючих горизонтальних диспропорцій використовують головним чином цільові бюджетні гранти, що виділяються безпосередньо нужденним категоріям населення відповідно до затверджених ЦРП.

Канада є прикладом країни, в якій велика увага приділяється зменшенню відмінностей між провінціями. По суті, в Канаді

не використовуються нормативи витрат. Основним інструментом регіонального розвитку в Канаді служать – Цільові програми, в рамках яких соціальної спрямованості, федеральний уряд Канади, в якості державної підтримки, компенсує 50% витрат провінцій на соціальні цільові програми. Витрати регіонів повинні будуватися з урахуванням першочергових потреб цієї підтримки.

Досвід Японії цікавий присутністю досить жорсткої вертикальної системою взаємовідносин між центральною владою і місцевим управлінням, включаючи економічну сферу. Складність цієї системи полягає в тому, що в ній співіснують різноспрямовані формальні і неформальні, горизонтальні і вертикальні зв'язки (наприклад, через національні асоціації голів місцевої влади, які були створені для зміцнення горизонтальних зв'язків, але одночасно стали провідниками урядової політики).

Доцільно виділити спільні та відмінні риси в заходах реалізації антикризової політики урядів світових держав (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Відмінні та відмінні риси реалізації
антикризової політики урядів міжнародних держав**

№	Інструменти реалізації антикризової політики	Країни, уряди яких застосовують відповідні заходи та інструменти
Спільні риси		
1	Рекапіталізація банків	США, Австрія, Бельгія, Німеччина, Греція, Іспанія, Італія, Кіпр, Люксембург, Португалія, Фінляндія, Угорщина, Данія, Швейцарія, Гонконг, ОАЕ, Саудівська Аравія, Казахстан, Україна
2	Розширення державних гарантій закладами фізичних осіб	Переважає більшість країн, у т.ч. Україна
3	Підвищення відсоткових ставок	Угорщина, Ісландія, Білорусь, Росія, Україна
4	Зниження курсу національної валюти	Ісландія, Угорщина, Польща, Бразилія, В'єтнам, Корея, Мексика, Україна, Білорусь
5	Підтримка окремих галузей	Більшість країн світу, у т.ч. Україна
6	Зниження податків, надання податкових преференцій	Німеччина, Великобританія, Франція, Японія, Швейцарія, Китай, Індія, Казахстан, Тайвань, Аргентина, Україна

Продовження табл. 2.2

7	Збільшення державних запозичень	Німеччина, Франція, Норвегія, Японія, Україна
8	Підвищення суми гарантій за вкладами населення	Переважає більшість країн, у т.ч. Україна
Відмінні риси		
1	Надання стабілізаційних кредитів	США, країни ЄС, Великобританія
2	Реструктуризація банківської системи	Бельгія, Ісландія, Нідерланди, Португалія, Швеція, Великобританія
3	Надання державних гарантій за проблемними активами банків	США, Канада, Німеччина, Іспанія, Італія, Великобританія, Данія, Швеція, Корея, Казахстан, Швейцарія, Японія, Австралія
4	Зниження відсоткових ставок	США, Канада, країни ЄС, Великобританія, Швейцарія, Японія, Австралія, Китай, Індія
5	Підвищення відсоткових ставок	Угорщина, Ісландія, Білорусь, Росія
6	Зниження курсу національної валюти	Ісландія, Угорщина, Польща, Бразилія, В'єтнам, Корея, Мексика, Україна, Білорусь
7	Зниження норм резервування	Китай, Бразилія, Болгарія
8	Підтримка малого та середнього бізнесу	Німеччина, Греція, Італія, Японія, Китай, Великобританія, Казахстан, Угорщина
9	Створення спеціальних бюджетних фондів	Франція, Бразилія, Гонконг, Кувейт
10	100-відсоткові гарантії за вкладами населення	Німеччина, Австрія, Греція, Ірландія, Португалія, Данія, Словаччина, Австралія, Гонконг, Йорданія, Кувейт, ОАЕ, Тайвань, Саудівська Аравія
11	Націоналізація пенсійних фондів	Аргентина
12	Запровадження програм підтримки та адаптації безробітних	США, Канада, Греція, Італія, Німеччина, Франція, Китай

Джерело: складено автором на основі [181]

В умовах глобалізаційних та євроінтеграційних процесів, на шлях яких стала Україна, необхідно умовою вступу до Європейського Союзу є застосування основних правил щодо реструктуризації банків у країнах ЄС. Але на це потрібен час, якого, на жаль, в банківській системі України не так багато. Все ж таки, банківській системі України необхідно застосувати хоча б основні положення щодо реструктуризації банків у країнах ЄС.

Особливостями функціонування банків України, які необхідно враховувати при проведенні реструктуризації, є низький рівень корпоративного управління, відсутність у багатьох банків стратегії зростання та виходу на регіональні ринки, високий ступінь інтеграції вітчизняних банків у бізнес-процеси та структури як офіційної, так і тіньової економіки.

Враховуючи вищезазначене, можна виділити дві головні моделі державного регулювання банківських установ через певні органи держави (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Особливості моделей державного регулювання банківських установ

Джерело: складено автором на основі [182]

Необхідно більш детально розглянути кожну із моделей державного регулювання банківських установ:

1. Традиційно-секторна модель, яка передбачає розподіл повноважень державних регулятивних органів за секторами фінансового ринку. Ці спеціалізовані організації проводять регулювання лише свого сектору фінансового ринку – банківського, страхового, ринку цінних паперів та ін. Такий спосіб спрощує державне регулювання фінансового ринку, оскільки за кожний його сектор відповідає свій орган, а їх функції не дублюються.

Необхідно зазначити, що секторна модель поступово втрачає популярність, і країни з розвиненими фінансовими ринками від неї відходять. У цілому, використання цієї моделі характерне для недостатньо розвинених фінансових ринків.

2. Модель мегарегулятора, яка передбачає, що контроль за будь-якою діяльністю з надання фінансових послуг здійснює єдиний орган – макрорегулятор, який охоплює функції тих регулятивних органів, що увійшли до його складу. У більшості ринкових економік нормативно-правові акти, що регламентують діяльність центрального банку, покладають на нього основні повноваження щодо регулювання банківської діяльності. У таких країнах як, наприклад Нідерланди та Японія, де успішно реалізовано модель мегарегулятора винятково центральний банк має повноваження щодо банківського регулювання. Така сама модель використовується в Естонії, Латвії, Угорщині та Мальті, де створено новий центральний орган з регулювання та нагляду.

3. Модель розподіленого державного регулювання, яка передбачає передання повноважень з державного нагляду одному органу, а з державного регулювання комерційних операцій на фінансовому ринку – іншому. Основне завдання такої моделі полягає в розмежуванні функцій державного нагляду і нагляду за проведенням комерційних операцій. Зазначимо, що США, Німеччина, Франція та деякі інші країни використовують дану модель державного банківського регулювання, в межах якої центральний банк розподіляє регулятивно-наглядові повноваження з іншими спеціальними органами, які можуть створюватися під егідою центрального банку, міністерства фінансів, казначейства або бути взагалі незалежними органами, підзвітними законодавчій владі.

Необхідно відмітити, що в науково-практичному вимірі існує модель, яку можна вважати розширеним (похідним) варіантом моделі розподіленого регулювання – модель регулювання за функціями фінансового ринку. Кількість регулятивних органів в даній моделі визначається кількістю функцій фінансового ринку, для нагляду за реалізацією кожної з них створюється окремий орган. Основним недоліком цієї моделі є ризик надмірного розподілу компетентності кожного з регулятивних органів.

Зазначимо, що для банківської системи України доречним буде саме досвід нових членів ЄС, де успішно працюють моделі з єдиним мегарегулятором, оскільки вітчизняний банківський сектор

має більше спільних рис з банківськими системами, які є характерними для країн Європи, а не для США.

Таким чином, для ефективного розвитку банківської системи України, особливо в умовах світової фінансової кризи, потрібно розробити модель універсального мегарегулятора, який повинен приймати об'єктивні, раціональні рішення та прогнозувати їх наслідки. Створення такого мегарегулятора повинно відповідати загальним міжнародним нормам, зокрема дотримуватися вимог Базельського комітету, а також перспективним стратегіям розвитку банківського сектору України.

Для врегулювання діяльності банків і стабілізації фінансово-банківських систем на міждержавному рівні головами центральних банків 11 промислово-розвинутих країн у 1974 р. створено спеціальну групу при Банку міжнародних розрахунків, яка за місцем свого розташування в м. Базель отримала назву Базельського комітету. Нині до держав-членів Комітету належать: Австралія, Аргентина, Бельгія, Бразилія, Велика Британія, Гонконг, Індія, Індонезія, Італія, Іспанія, Канада, КНР, Південна Корея, Люксембург, Мексика, Нідерланди, Німеччина, ПАР, Росія, Саудівська Аравія, Сингапур, США, Туреччина, Франція, Швейцарія, Швеція, Японія. Європейська Комісія бере участь в роботі на правах спостерігача. Комітет засідає кожні три місяці [183].

Його основне завдання полягає у впровадженні високих та єдиних стандартів в сфері банківського регулювання та нагляду. З цією метою, Комітет випускає директиви та рекомендації для органів нагляду держав-членів. Зазначені рекомендації не є обов'язковими до виконання, проте, в більшості випадків знаходять своє відображення в національному законодавстві держав-членів.

Базельські угоди являють собою загальний набір засобів реформування. Комітет спільно з Банком міжнародних розрахунків організовує дослідження та готує практичні рекомендації компетентним національним органам для розроблення механізмів регулювання. (Додаток Б, табл. Б.2).

Їх мета – поліпшити здатність банків пом'якшувати економічні та фінансові удари, незалежно від їхнього походження, покращити управління ризиків та загальні принципи організації, посилити прозорість та відкритість банків (табл. 2.3).

Базель – I вийшов у 1988 р. для зміцнення і стабілізації міжнародної банківської системи, забезпечення мінімальної, але єдиної бази для пруденційного нагляду. Базель I включає тільки один

**Порівняльний аналіз основних розходжень
між складовими елементами Базеля I, II, III**

Критерій порівняння	Базель I	Базель II	Базель III
Орієнтація банківського нагляду	Односторонньо спрямований на відповідність капіталу	3 компоненти: мінімальна вимога до капіталу, активність банківського нагляду, ринкова дисципліна	Застосування складних методів при розрахунку кредитного ризику
Критерій визначення потреби у капіталі	Залежно від кредитного та ринкового ризиків	Залежно від кредитного, ринкового та операційного ризиків	Залежно від усіх існуючих ризиків
Методи визначення потреби у капіталі	Єдиний спосіб визначення потреби в капіталі	Більше методів для визначення потреби в капіталі залежно від окремих ризиків	Підвищення мінімальних вимог до достатності капіталу першого рівня
Ризикова вага і залежність суми потреби у капіталі щодо кредитного ризику	Залежать від типу клієнта і не залежать від реального прохідного ризику	Залежать від типу ризиковості клієнта, що в стандартизованих методах виходить із зовнішнього до внутрішнього рейтингу клієнта, встановленого банком	Чим ризиковіша країна для інвестицій, тим вище коефіцієнт ризику, на який зважуються всі активи, що знаходяться в даній країні
Розмір визнаного забезпечення	Мінімальний	Значно розширений	Розміри активів помножені на мінімальний рівень достатності капіталу
Можливість упровадження власних моделей виміру ризиків для розрахунку вимоги до капіталу	Тільки щодо маркетингового ризику	Для кредитного та операційного ризиків	Для всіх видів ризиків

Умови мотивації удосконалення практики управління ризиками	Відсутня/ слабка мотивація	Висока мотивація, що більш низькі потреб в капіталі	Недостатня мотивація
Видатки на адміністративний розрахунок потреб у капіталі	Більш низькі	Значно вищі видатки	Залишились без змін

Джерело: складено автором на основі [184]

підхід до визначення регуляторного капітального тарифу кредитних ризиків. Базельського Комітету з питань банківського нагляду. Необхідно підкреслити, що даний документ розроблено з метою встановлення мінімального рівня резервного капіталу для діючих у міжнародних масштабах банків.

Вітчизняні органи банківського нагляду мали можливість встановлювати рівень капіталу вищий за мінімальний. Основою «Базель I» є формула стандартного співвідношення активів і позабалансових операцій до капіталу. У межах стандартного контролю банкам дозволено визначати рівні ризиків на основі зовнішніх кредитних рейтингів (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Основні положення Базеля I

Основні положення	Характеристика
Регулятивний капітал	є капіталом, який банк може використовувати на покриття неочікуваних збитків з різних ризиків. Він складається з капіталу 1, 2 та 3 рівнів, при цьому із загального капіталу (це, як правило, капітал 1 та 2 рівнів) здійснюються певні відрахування.
Основний капітал	є ключовим елементом регулятивного капіталу і складається з наступних елементів: сплачений акціонерний капітал (випущені та повністю сплачені акції, звичайні акції, некумулятивні безстрокові привілейовані акції); розкриті резерви (сформовані за рахунок оподаткованого надлишку який складається з нерозподіленого прибутку); відрахування балансової вартості гудвілу з основного капіталу.

Додатковий капітал	враховує індивідуальні характеристики банківських систем окремих країн. Розмір додаткового капіталу обмежений розміром основного капіталу та складається з таких елементів, як: нерозкриті або незаявлені резерви; резерви з переоцінки активів утворюватися в результаті переоцінки основних засобів банку; загальні резерви; інструменти гібридного капіталу; інструменти субординованого строкового боргу.
Відрахування	із загального регулятивного капіталу відраховуються наступні позиції: інвестиції в неконсолідовані банківські та фінансові споріднені компанії, інвестиції в капітал інших банків та фінансових установ.
Оцінка кредитних ризиків	основним є кредитний ризик, відомий також як ризик дефолту контрагента. Розрізняється п'ять категорій активів та інструментів, які мають відношення до кредитного ризику.
Оцінка ринкових ризиків	ризик зміни процентної ставки, курсу акцій, облігацій та пов'язаних з ними позабалансових інструментів поділяються на загальний та специфічний ризики. Загальний ризик визначається як ризик мінливості цін усього ринку.

Джерело: складено автором на основі [185]

Враховуючи вище зазначене, доцільно зазначити, що відповідно до цих змін, Україна у 2016 р. перейшла до Базеля II. Робота з фундаментального перегляду вимог Базеля-I почалася в 1998 р., а в червні 1999 р. проект нового рекомендаційного документа було вперше опубліковано. Після чого отримано понад 200 коментарів та зауважень.

Після майже п'ятирічного обговорення, в червні 2004 р. було прийнято переглянуту нову версію Базельської угоди про капітал, яка ще задовго до прийняття отримала назву «Базель-II». Крім того в листопаді 2005 р. Базельський комітет оприлюднив виправлену та доповнену версію угоди під назвою «Міжнародна конвергенція щодо вимірювання та вимог до капіталу: переглянуті підходи» [186].

Він перетворив оцінку капіталу на більш чутливий до ризиків процес та посприяв кращій практиці управління ризиками в банках. До прийняття договору Базель II основні вимоги повною мірою не відображають дійсні ризики, спричинені невиконанням

зобов'язань окремих позичальників. Принциповою різницею між Базелем II і попередньою угодою є підхід на основі трьох «стовпів» (компонентів).

Перший компонент – «Мінімальні вимоги до капіталу» – розглядає капітал з трьох точок зору: відповідності ринковому, операційному та кредитному ризикам.

Другий компонент – «Контроль з боку нагляду», трикомпонентної опори Базеля II, – група вимог, метою яких є не тільки гарантування наявності у банків достатнього капіталу для покриття всіх своїх ризиків, але і стимулювання їх до розробки та впровадження удосконалених методів моніторингу та управління ризиками. При цьому вимога щодо нарощування капіталу може запроваджуватися навіть у тому випадку, коли базовий норматив достатності дотриманий.

Третій компонент – «Ринкова дисципліна», трикомпонентної опори Базеля II, доповнює перші два компоненти стосовно стимулювання ринкової дисципліни шляхом розробки комплексу вимог про розкриття інформації, що дозволить учасникам ринку більш повно оцінити основні дані про сферу використання капіталу, рівень його ризиковості, процеси оцінки ризику та достатність капіталу банківської установи.

Таким чином, у багатьох випадках банки були змушені утримувати однаковий капітал як для високоякісних позичальників, так і для низькоякісних. Це призводило до підвищення ризиковості їх діяльності. (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Основні принципи Базелю II

№ п/п	Назва принципу
1	Цілі, незалежність, повноваження, прозорість та співробітництво.
2	Дозволені види діяльності.
3	Критерії ліцензування.
4	Передача часток істотної участі.
5	Основні придбання.
6	Достатність капіталу.
7	Процес управління ризиками.
8	Кредитний ризик.

9	Проблемні активи і резерви для відшкодування можливих втрат.
10	Обмеження на великі сумарні обсяги наданих кредитів (максимальний розмір ризику).
11	Кредитування споріднених осіб.
12	Ризик країни та ризик переказу.
13	Ринковий ризик.
14	Ризик ліквідності.
15	Операційний ризик.
16	Процентний ризик у банківській книзі.
17	Внутрішній контроль і аудит.
18	Фінансові зловживання.
19	Підхід до наглядової діяльності.
20	Методи нагляду.
21	Наглядова звітність.
22	Бухгалтерський облік та розкриття інформації.
23	Повноваження органів нагляду щодо застосування виправних дій.
24	Консолідований нагляд.
25	Відносини між наглядовими органами країни походження та країни перебування.
26	Незалежність, підзвітність, ресурси та правовий захист органів нагляду
27	Співпраця та спільна робота
28	Наглядовий підхід
29	Консолідований нагляд

Джерело: складено автором на основі [186]

Базель III – документ Базельського комітету з банківського нагляду, що містить методичні рекомендації в області банківського регулювання і затверджений в 2010-2011 рр. Базель III змінив вимоги до розрахунку капіталу фінансових груп шляхом підвищення мінімальних вимог до достатності капіталу першого рівня.

На розрахунок цього нормативу впливає наявність активів у державах з низьким суверенним рейтингом, до яких належить і Україна. Тобто чим більше країна має ризиків для інвестицій, тим

вище коефіцієнт ризику, на який зважуються всі активи, що знаходяться в даній країні. Щоб виконувати норматив достатності, встановлюваний Базелем III, європейському банку потрібно доформувати капітал на суму, еквівалентну розмірам активів української дочірньої компанії, помножених на мінімальний рівень достатності капіталу (рис. 2.3).

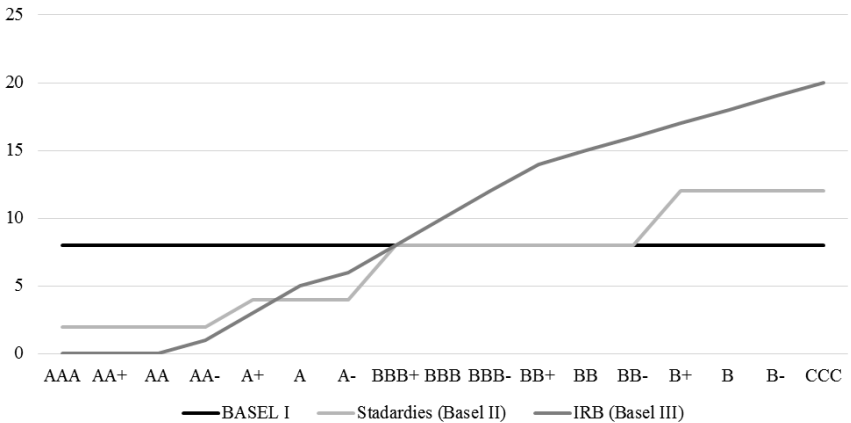

Рис. 2.3. Залежність вимог до капіталу від підходу до оцінки ризиків
Джерело: складено автором на основі [187]

У межах стандартного контролю банкам дозволено визначати рівні ризиків на основі зовнішніх кредитних рейтингів. Такі зовнішні оцінки можуть бути отримані лише від рейтингових агенцій, які були затверджені наглядовою установою. Водночас залишається можливим застосовувати стандартні фіксовані рівні ризиків, що є особливо доцільно для невизначених за рівнем ризику кредитів за Базелем I і Базелем II (табл. 2.6).

Таким чином, Базель дає банківським установам стимулювати глибше аналізувати свої ризики, застосовувати більш чутливі моделі оцінки (профіль ризиків у банківських установ може серйозно відрізнитися, їх не можна вимірювати лише за формальними ознаками).

На разі у діяльності Національного банку України простежується тенденція до використання значної кількості елементів першого і другого базельського конкордату. Проте можливо припустити, що ряд положень третього Базелю теж може використовуватися в Україні з урахуванням державних намірів до інтеграції країни в Європейський Союз.

Таблиця 2.6

Коефіцієнти зваження ризиків за Базель I та Базель II

Типи кредитів	Базель II					Базель I
	AAA:AA-	A+:A-	BBB+:BBB-	BB+:B-	Нижче В -	
Коефіцієнт зваження ризику суверенного боргу країни	0	20	50	100	150	0, 10, 20, 50, 100
Коефіцієнт зваження ризику, встановлений для банку за варіантом I	20	50	100	100	150	20 або 100
Коефіцієнт зваження ризику, встановлений для іпотечних облігацій за варіантом I	10	20	50	50	100	
	AAA:AA-	A+:A-	BBB+:BB-	Нижче В+	Без рейтингу	
Кредити корпоративним клієнтам	20	50	100	150	100	100
	AAA:AA-	A+:A-	BBB+:BBB-	BB+:B-	Нижче В +	
Транші сек'юритизованих активів	20	50	100	350	Відрахування з капіталу	50

Джерело: складено автором на основі [184]

2.2. Діагностика стану економічної безпеки банківських установ

Розвиток банківської системи в Україні, забезпечення її ефективної підтримки з боку держави – одне з пріоритетних завдань економічної політики на сучасному етапі фінансово-економічної кризи та європейської інтеграції. Державне регулювання економічної безпеки банківської системи України має на меті підвищення рівня захисту як усіх учасників банківського сегменту економіки, так і решти сфер, що з ним пов'язані, а

цей зв'язок щороку зміцнюється, поширюється та поглиблюється.

Використання інтегральних оцінок для здійснення діагностики стану банківських установ, визначення рівня безпеки його функціонування, а також антикризової стійкості на сьогодні виступає одним із вагомих показників для подальшого моделювання їх діяльності. Інтегральний показник всебічно охоплює усі сфери діяльності банківських установ, й при цьому приведення комплексу розрахунків до інтегрального значення дозволяє врахувати вплив різних чинників, які не можуть бути зіставленні за інших форм оцінювання.

Проведений аналіз динаміки діяльності банківських установ за 2014–2019 рр. вказав на зменшення їх кількості (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Динаміка банківських установ за 2014–2018 рр.

Назва показника	01.01.14	01.01.15	01.01.16	01.01.17	01.01.18	01.01.19
Кількість банків, які мають банківську ліцензію	180	163	117	96	82	77
- з них: з іноземним капіталом	49	51	41	38	38	37
- у т. ч. зі 100% іноземним капіталом	19	19	17	17	18	23
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	34,0	32,5	43,3	54,7	56,2	57,3

Джерело: складено автором на основі [188]

Так з початку 2014 р. внаслідок погіршення платоспроможності у 77 банківських установах було запроваджено тимчасову адміністрацію. Внаслідок значних обсягів докапіталізації державних банків протягом року в структурі власності банківської системи України відбувались перегрупування. Станом на початок 2019 року структура власності активів банківської системи України (рис. 2.4).

Таким чином, можна спостерігати значне зростання частки іноземного капіталу у статутному, який за останні 10 років зріс майже в половину і становив 57,4 % станом на початок 2019 р. Причинами якого є зменшення кількості банків з національним капіталом у зв'язку з їх неплатоспроможністю та ліквідацією і

значною кількістю збиткових банків. Разом з тим зростання частки іноземного капіталу в банківській системі України має як позитивні так і негативні наслідки (табл. 2.8).

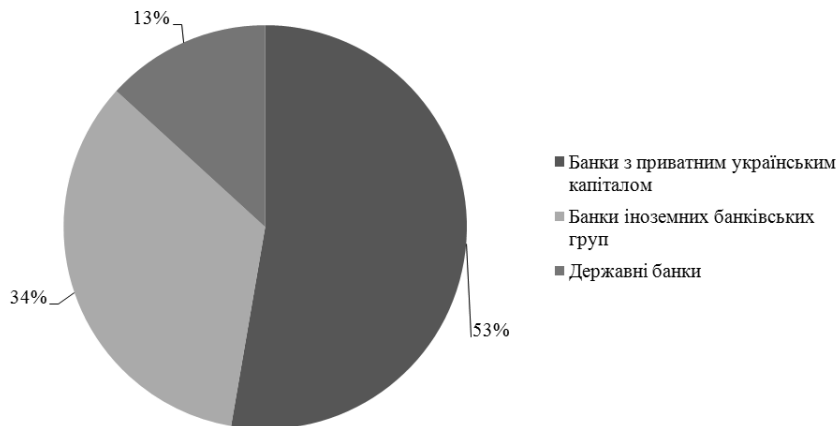

Рис. 2.4. Структура власності активів банківських установ України за 2019 р.

Джерело: складено автором на основі [188]

Таблиця 2.8

Вплив частки іноземного капіталу на банківську систему України

№	Позитивні наслідки	Негативні наслідки
1	акумулювання дешевих іноземних інвестиційних ресурсів та вкладання їх у вітчизняну економіку;	посилення залежності національної банківської системи від іноземного капіталу, що загрожує економічній, політичній і фінансовій незалежності країни;
2	зростання конкуренції в банківській системі;	збільшення конкурентного тиску на вітчизняних учасників банківського ринку;
3	запровадження міжнародного досвіду ведення банківського бізнесу, стандартів банківської діяльності та управління ризиками;	підвищення системного ризику в країні внаслідок перенесення наслідків економічних та фінансових криз з інших країн;
4	впровадження нових банківських технологій і методів управління;	ускладнення контролю з боку Національного банку України як органу банківського регулювання та нагляду за операціями банків з іноземним капіталом, рухом грошей, іноземної валюти та капіталу;

5	просування нових видів банківських продуктів і послуг, перш за все роздрібних;	ризик появи в країні банків з ненадійною репутацією, які матимуть на меті отримання прибутку від спекулятивних операцій, стимулювання споживання та імпорту;
---	--	--

Джерело: складено автором

Зазначені негативні наслідки погіршують стан економічної безпеки банківських установ.

Оцінку ефективності державного регулювання банківської системи України можна надати, розглянувши підсумки діяльності вітчизняних банківських установ, оскільки їх високі та стабільні показники свідчатимуть про належний стан економічної безпеки банківського сектору, а низькі фінансові результати та їх негативна динаміка – про недоліки в системі захисту банківських установ від різного роду небезпек та загроз (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Основні економічні показники діяльності банків України за 2014-2019 рр., млн. грн.

Показник	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1. Активи банків	555321	84765	1254385	1256299	1336358	1359703
2. Загальні активи (нескориговані на резерви під активні операції)	1277509	1316718	1571411	1737272	1848333	1910614
3. Готівкові кошти та банківські метали	36390	28337	34006	36201	44564	47285
4. Кошти в Національному банку України	47222	27554	27392	40824	37357	35549
5. Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках	78106	99752	129612	121813	96280	86748
6. Кредити надані	911402	1006358	1009768	1005923	10428798	1118860
7. Довгострокові кредити	105348	114257	123456	125042	136201	143201
8. Прострочена заборгованість за кредитами, %	7,7	13,5	22,1	24,1	26,3	17,6
9. Вкладення в цінні папери	138287	168928	201520	332273	425790	480615
10. Резерви під активні операції банків	131252	204931	321303	484383	516985	555871

Продовження табл. 2.9

11. Пасиви, усього	1278095	1316852	1254385	1282748	1336358	1359703
12. Капітал	192599	148023	103713	170389	163597	154960
з нього: сплачений зареєстрований статутний капітал	185239	180150	222170	474410	495377	465532
13. Частка капіталу в пасивах	12,9	13,1	14,3	15,2	15,8	12,4
14. Зобов'язання банків	1085496	1168829	1150672	1132515	1172761	1204743
15. Доходи	15331	17920	12180	14559	14599	22583
16. Витрати	14521	26424	13070	14219	12908	15991
17. Результат діяльності	1436	-52966				
18. Рентабельність активів, %	0,12	-4,07	-5,46	-12,6	-1,94	-2,41
19. Рентабельність капіталу, %	0,81	-30,46	-51,91	-116,74	-15,96	-17,75
20. Чиста процентна маржа, %	4,51	5,05	5,21	6,46	7,76	10,6
21. Чистий спред, %	3,73	4,22	4,81	5,08	6,22	8,35

Джерело: складено автором на основі [188]

За підсумком 2018 року доходи банків України, у порівнянні з результатом минулого року, зменшилися на 6,53% і становили 178,23 млрд. грн. Водночас, витрати скоротилися на 42,1% – до 202,59 млрд. грн. Фінансовий результат діяльності банківських установ України за підсумком 2017 року був негативним та становив -24,36 млрд. грн. (-159,39 млрд. грн. за підсумком 2016 року). Від’ємний результат діяльності зумовлений в основному високими відрахуваннями в резерви 4 великими банками. За 2018 рік кількість банків, які показали негативний фінансовий результат скоротилася з 29 одиниць на початок року до 18 на кінець.

Збільшення доходів протягом 2017 року пов’язане в першу чергу зі зменшенням відрахувань в резерви, обсяг яких скоротився на 149,6 млрд. грн., та на початок 2018 р. відповідав 48,7 млрд. грн., а також зростанням чистого процентного й чистого комісійного доходу. Високий показник відрахувань в резерви на початок 2017 р. пояснюється резервуванням кредитного портфеля Приват-банку після переходу у державну власність.

Від’ємний фінансовий результат банківської системи України за підсумками 2014–2019 років зумовлений насамперед погіршен-

ням якості активів банків, що зумовлює необхідність подальшого до формування резервів. За підсумками 2017 року чисті активи банківської системи України збільшились. Їх обсяг станом на початок 2019 р. відповідав 1,359 млрд. грн. проти 1,336 млрд. грн. на початок року.

Негативно характеризує стан економічної безпеки вітчизняної банківської системи той факт, що доходи банків мають майже такі самі розміри, як і його витрати. Через це у вітчизняних банків досить незначні обсяги прибутків. Низький рівень впродовж аналізованого періоду має показник частки капіталу в пасивах. Максимальний рівень цього показника спостерігався на початку 2013 р. і становив 15%, а це означає, що близько 85% фінансування банківської діяльності здійснюється за рахунок залучених фінансових ресурсів, а отже, рівень фінансової стійкості вітчизняних банків залишається досить низьким.

Рентабельність капіталу та рентабельність активів банків є важливими показниками роботи банківської системи України, і, враховуючи їх значення, можна прийти до висновку про низький рівень такої ефективності, а отже, і про недосконалий стан державного регулювання стану економічної безпеки банківської системи.

Однією з найгостріших у розвитку банківської системи є проблема захисту власного та статутного капіталів від знецінення. Так, незважаючи на номінальне зростання обсягів власного та статутного капіталів банків, спостерігається реальне їх зниження в окремих періодах за рахунок девальвації гривні. Під час загострення фінансових криз українські банки втрачають власний капітал. І хоча вдається відновлювати тенденцію зростання власного і статутного капіталу банківської системи протягом, їх обсяг у доларовому еквіваленті в результаті девальвації гривні впродовж зменшується. Розмір власного капіталу й надалі залишається меншим за статутний (табл. 2.10). Це можна пояснити значними збитками банківської системи України у 2014-2018 роках.

З огляду на значні обсяги докапіталізації ряду банківських установ та виключення з порядку розрахунку статистичних показників Національного банку України банків, що визнано неплатоспроможними, обсяг власного капіталу банківської системи України протягом 2017 року збільшився на 39,8 млрд. грн. та станом на початок 2019 р. склав 200,85 млрд. грн., що негативно відображається в економічній безпеці банківських установ.

**Динаміка статутного капіталу банківських установ
за 2014-2018 рр., млн. грн.**

Назва показника	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Пасиви, усього	1278095	1316852	1254385	1256299	1336358	1494460
Капітал	192599	148023	103713	123784	163597	200854
Частка капіталу в пасивах, %	15,07	11,24	8,27	9,9	12,3	13,4
Статутний капітал банків	185239	180150	206387	414668	495377	465532
Частка статутного капіталу в капіталі банку, %	86,18	121,70	199,00	311,2	353,2	358,3

Джерело: складено автором на основі [188]

Діяльність банків залишається низько рентабельною. Значення показників рентабельності активів і рентабельності капіталу у 2014–2019 роках були від’ємними, що свідчить відповідно про не ефективне розміщення банками ресурсів і використання капіталу.

Ключовими чинниками коливання обсягу активів банківської системи в досліджуваному періоді виступали: динаміка курсу національної валюти, нарощення вкладень в ОВДП, збільшення обсягу кредитного портфелю банків, а також виведення частини комерційних банків з ринку.

Основною причиною збиткової та неефективної діяльності банків України є різке погіршення якості кредитного портфеля через неспроможність багатьох позичальників повертати свої кредити та сплачувати відсотки, що обумовило високі відрахування в резерви за активними операціями, тому доцільно розглянути динаміку змін у кредитному портфелі банків України (табл. 2.11).

Протягом 2017 року обсяг клієнтського кредитного портфелю збільшився на 3,7% (36,87 млрд. грн.) та станом на початок 2019 р. склав 1118,86 млрд. грн. За 2017 рік обсяг кредитів наданих як фізичним, так і юридичним особам збільшився у порівнянні з попереднім роком. Так, станом на початок 2019 р. кредити фізичним особам відповідали сукупно 196,86 млрд. грн., для юридичних осіб цей показник складав 919,07 млрд. грн. (проти 170,94 млрд. грн. і 870,30 млрд. грн. на початок року відповідно). Обсяг кредитів,

наданих фізичним особам, зріс на 8,6%, юридичним особам – на 2,7% у порівнянні з початком року.

Таблиця 2.11

Динаміка кредитного портфеля за 2014-2019 рр., млн. грн.

Назва показника	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Кредити надані, всього	911402	1006358	1009768	1005923	1042798	1118860
Кредити надані суб'єктам господарювання	698777	802582	830632	847092	870302	919071
Кредити надані фізичним особам	167773	179040	175711	157385	170938	196859
Кредити, що надані органам влади	415	423	360	1427	1517	2865
Кредити надані небанківським фінансовим установам	82	75	65	20	42	66

Джерело: складено автором на основі [188]

Так, у 2019 році триває тенденція щодо підвищення частки задоволеної заборгованості за кредитами, яка становила відповідно 26,3% від суми наданих кредитів (рис. 2.5).

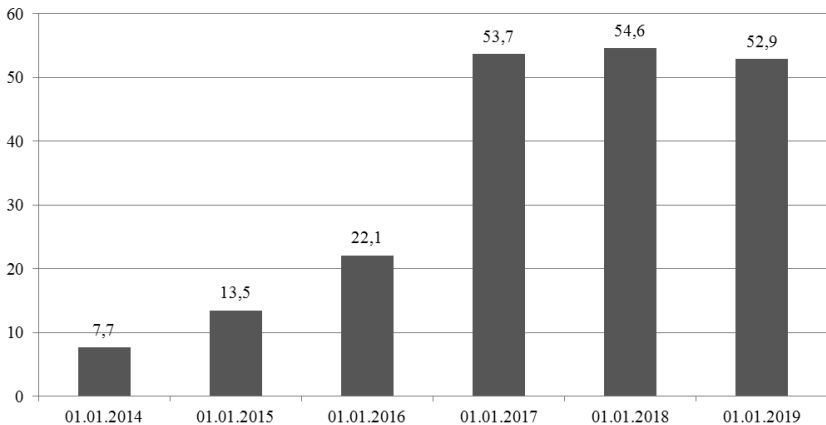

Рис. 2.5. Динаміка частки простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів упродовж 2014-2019 рр., %

Джерело: складено автором на основі [188]

Проте, наприкінці 2017 року Національний банк України пом'якшив графік збільшення мінімального розміру статутного та регулятивного капіталу банків. З цією метою, Національним бан-

ком України оновлено графік поступового приведення статутного капіталу у відповідність до вимог законодавства.

Необхідно враховувати і те, що протягом 2017 року Національний банк України 4 рази змінював облікову ставку, в результаті чого економічна безпека банківських установ значно постраждала.

Зниження облікової ставки Національного банку України супроводжувалося також поступовим зниженням вартості кредитного ресурсу на внутрішньому ринку. Як наслідок, спостерігалася тенденція до поступового відродження кредитування. З кінця 2017 року Національний банк України взяв курс на підвищення облікової ставки й проведення більш жорсткої монетарної політики. Підвищення облікової ставки сприяє збільшенню привабливості національної валюти для банків (рис. 2.6).

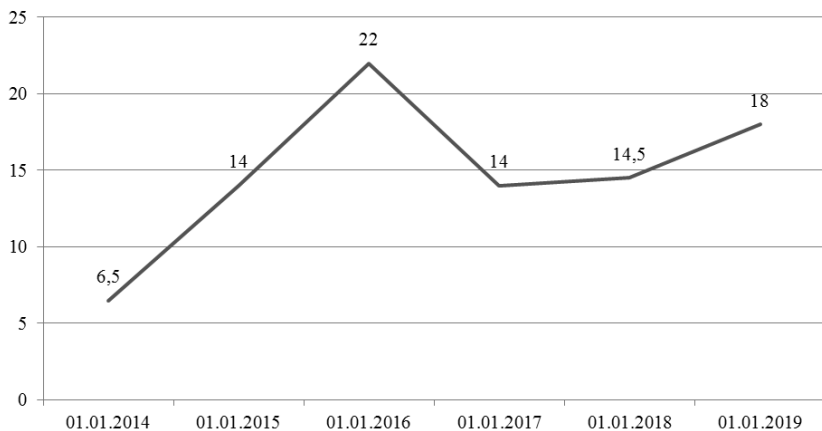

Рис. 2.6. Динаміка облікової ставки упродовж 2014-2019 рр., %
Джерело: складено автором на основі [188]

Необхідно проаналізувати динаміку депозитних ресурсів банківських установ (табл. 2.12).

За строковим характером в клієнтському портфелі переважають короткострокові депозитні вклади строком до 1 року. Слід зауважити, що ринок починає демонструвати ознаки відновлення. З початку 2017 року встановилася тенденція до зростання обсягу вкладів на вимогу.

Національний банк України щокварталу складає та поширює дані за індикаторами фінансової стійкості сектору банків що дозволяє вчасно ідентифікувати установи з низьким рівнем економічної безпеки (табл. 2.13).

Таблиця 2.12

**Динаміка депозитних ресурсів банківських установ
за 2014-2018 рр.**

Назва показника	2014	2015	2016	2017	2018
У національній валюті у тому числі	365454	391911	426418	490971	483774
на вимогу	154758	195490	222830	264281	251994
до 1 року	124373	142952	145107	164651	168845
від 1 до 2 років	69603	39069	56325	59731	59640
більше 2 років	16720	14400	2157	2309	3295
В іноземній валюті у тому числі:	309638	324817	367056	407872	401095
на вимогу	95395	109893	141718	154845	152642
до 1 року	86069	128502	126743	128686	124642
від 1 до 2 років	116932	80987	92172	91754	92980
більше 2 років	11243	5435	6424	21587	30928
Всього	675093	716728	793475	898844	884869

Джерело: складено автором на основі [188]

Таблиця 2.13

**Основні індикатори фінансової стійкості
банківської системи України упродовж 2014-2018 рр.**

Показники	2014	2015	2016	2017	2018
1. Співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів	15,6	12,31	12,03	13,72	16,49
2. Співвідношення регулятивного капіталу першого рівня до зважених за ризиком активів	11,21	8,3	8,19	9,77	12,01
3. Співвідношення недіючих кредитів без урахування резервів до капіталу	61,07	129,02	102,57	96,26	67,07
4. Співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів	18,98	28,03	29,69	55,11	56,45

Продовження табл. 2.13

5. Частка в сукупних валових кредитах: резиденти	96,05	94,54	95,00	94,55	94,07
6. Частка в сукупних валових кредитах: депозитні корпорації	1,14	0,72	0,49	0,52	0,56
7. Частка в сукупних валових кредитах: Центральний банк	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
8. Норма прибутку на активи	-4,24	-5,54	-2,39	0,84	1,92
9. Норма прибутку на капітал	-31,95	-65,51	-25,93	7,76	16,25
10. Співвідношення процентної маржі до валового доходу	48,46	39,00	59,38	45,40	58,86
11. Співвідношення непроцентних витрат до валового доходу	59,85	54,40	76,42	53,72	60,87
12. Співвідношення ліквідних активів до сукупних активів	26,40	33,00	35,56	54,51	52,42
13. Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань	86,14	92,87	89,54	95,76	92,87
14. Співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу	31,69	136,03	134,33	96,32	116,14

Джерело: складено автором на основі [189]

Співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів стабільно зростало з 2014 р. до 2018 рр., що негативно відзначилось на економічній безпеці держави. Така динаміка даного індикатора свідчила про зростання обсягів регулятивного капіталу банків, що, безперечно, мало позитивний вплив на рівень економічної безпеки як окремих банків, так і всієї банківської системи. Проте, у 2015-2016 рр. даний показник дещо знизився, що має стати приводом для хвилювання банківських управлінців.

Показник співвідношення регулятивного капіталу першого рівня до зважених за ризиком активів повністю повторює динаміку попереднього показника, тому не будемо детально на ньому зупинятись.

Співвідношення недіючих кредитів без урахування резервів до капіталу є показником, збільшення якого небажане для банківської системи, адже воно означає, що банки провадять неефективну та непродуману кредитну політику. Отримані результати свід-

чать про те, що понад третину капіталу банківських установ, у разі несприятливого розгортання подій, доведеться витратити на покриття недіючих кредитів. Досить високе значення має і співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів – майже 40% усіх кредитів, виданих банками, на разі є недіючими, і банківським установам незабаром доведеться відшукувати фінансові резерви на їх покриття.

Негативне значення, на нашу думку, мають і показники норми прибутку на активи та норми прибутку на капітал. Від’ємні значення даних індикаторів стану банківської системи у 2014-2016 рр. є свідченням того, що в цей період банківські установи працювали переважно збитковою. І на початку 2016 року норму прибутку на активи у розмірі 0,84% навряд чи можна назвати позитивним значенням. Низькою є і норма прибутку на капітал – 7,76%, тобто кожна гривня банківського капіталу приносить наразі лише 10 копійок доходу.

Важливе значення для стану економічної безпеки банківської системи мають показники співвідношення ліквідних активів до сукупних активів та співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов’язань. Потрібно зазначити, що у 2017 році показник співвідношення ліквідних активів до сукупних активів мав найвище значення у період з 2014 до 2018 рр. Значення співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов’язань – 95,76% означає, що понад 90% усіх короткострокових зобов’язань можуть бути у короткий термін покриті активами банківських установ, тому таке значення даного коефіцієнта оцінюємо позитивно, хоча в перспективі доцільно рекомендувати банкам намагатися підвищити дане значення до 100%.

Фінансовий стан, а відтак і рівень фінансової та економічної безпеки банків багато в чому залежать від існування економічних нормативів, які регламентують норми банківської діяльності, їх обґрунтованості та безумовного дотримання. Стаття 67 Закону України «Про банки і банківську діяльність» визначає, що метою здійснення банківського нагляду є забезпечення стабільності банківської системи та захист інтересів клієнтів і кредиторів банківської установи щодо безпеки зберігання коштів вкладників на банківських рахунках [190].

Економічними нормативами діяльності банківських установ (economic ratios; regulatory ratios for banks) – визнаються показники, що встановлені Національним банком України з метою забез-

печення регулювання здійснення банківської діяльності шляхом безвиїзного нагляду для здійснення моніторингу результатів роботи окремих банківських інституцій і банківської системи в цілому. Національний банк України визначає такі економічні нормативи, які є обов'язковими до дотримання всіма банками, що здійснюють свою діяльність на території України (табл. 2.14).

Таблиця 2.14

Економічні нормативи діяльності банківських установ

Економічні нормативи НБУ	Показники	Позначення	Нормативні значення у 2014 р.	Нормативні значення у 2018 р.
Нормативи капіталу	Норматив мінімального розміру регулятивного капіталу	Н1	120 млн грн	500 млн. грн
	Норматив адекватності регулятивного капіталу/платоспроможності	Н2	не менше 10%	не менше 10%
	Норматив (коефіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів	Н3	не менше 9%	відсутній
	Норматив (коефіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу до зобов'язань	Н3-1	не менше 10%	відсутній
Нормативи ліквідності	Норматив миттєвої ліквідності	Н4	не менше 20%	не менше 20%
	Норматив поточної ліквідності	Н5	не менше 40%	не менше 40%
	Норматив короткострокової ліквідності	Н6	не менше 60%	не менше 60%

Нормативи кредитного ризику	Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента	Н7	не більше 25%	не більше 25%
	Норматив великих кредитних ризиків	Н8	не більше восьмикратного розміру регулятивного капіталу	не більше восьмикратного розміру регулятивного капіталу
	Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами	Н9	не більше 25%	відсутній
	Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру	Н9	не більше 5%	не більше 5%
	Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам	Н10	не більше 30%	відсутній
Нормативи інвестування	Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою	Н11	не більше 15%	не більше 15%
	Норматив загальної суми інвестування	Н12	не більше 60%	не більше 60%

Джерело: складено автором на основі [189]

Розглянемо економічну суть даних нормативів та їх значення для підтримки належного рівня економічної безпеки банківської системи України.

Норматив мінімального розміру регулятивного капіталу призначений для регулювання абсолютної величини капітальної бази, але його існування не може вважатися достатнім, тому що він не враховує співвідношення капіталу і активів банківської установи, а також рівня ризикованості активних операцій банку.

Для здійснення регулювання даного аспекту банківської діяльності Національний банк України встановив нормативи адекват-

ності регулятивного капіталу (платоспроможності) банку – Н2 і адекватності основного капіталу – Н3.

Норматив адекватності регулятивного капіталу (Н2) – є одним з основних економічних нормативів банківської діяльності, що ґрунтується на положеннях «Базель І». Даний норматив оцінює здатність банківської установи своєчасно і повною мірою розраховуватися за власними зобов'язаннями, які виникають унаслідок торговельної, кредитної або інших векторів діяльності грошової форми. Чим вищим є значення показника адекватності регулятивного капіталу, тим більшою є частка ризику, яку приймають на себе власники банку, і тим меншою є частка ризику кредиторів/вкладників банківської установи. Значення Н2 розраховується як співвідношення регулятивного капіталу до зважених за коефіцієнтами ризику і платоспроможності сумарних активів і позабалансових банківських інструментів [188].

Норматив (коефіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (Н3) ілюструє обсяг регулятивного капіталу, потрібного для здійснення банками своїх активних операцій. Норматив Н3 визначається як співвідношення регулятивного капіталу банку та сукупних активів. При цьому до сукупних активів банківської установи не включається сума сформованих резервів за всіма активними операціями (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

**Нормативи капіталу банківських установ України
за 2014-2019 рр.**

Норматив		2014	2015	2016	2017	2018	2019
Н1	Регулятивний капітал (млн. грн.)	204975,9	188948,9	1299816,9	109653,6	115817,6	126116,7
Н2	Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу	18,26	15,60	12,31	12,69	16,1	16,18
Н3	Норматив (коефіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу до сукупних	13,98	не розраховується				

НЗ-1	Норматив (коефіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу до зобов'язань	17,41	не розраховується
------	--	-------	-------------------

Джерело: складено автором на основі [188]

Як видно з таблиці 2.15 регулятивний капітал (Н1) по банківській системі збільшився, з 109653,6 млн. грн. у 2017 р. до 126116,7 млн. грн. на початок 2019 р.; відбулося зменшення нормативну достатності регулятивного капіталу (Н2) з 18,26% у 2014 р. до 16,18 % на початок 2019 р. Варто зауважити, що склад економічних нормативів за цей період змінився: відмінили нормативи Н3 та НЗ-1 (співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (не менше 9%) та співвідношення регулятивного капіталу до зобов'язань (не менше 10%)).

Нормативи ліквідності (liquidity ratios) – економічні нормативи, які встановлює Національний банк України з метою контролю за станом ліквідності банків: миттєвої ліквідності (Н4), поточної ліквідності (Н5) та короткострокової ліквідності (Н6).

Норматив миттєвої ліквідності (Н4) визначається як співвідношення високоліквідних активів до поточних зобов'язань банку. Він характеризує мінімальний обсяг високоліквідних активів, необхідний для забезпечення виконання поточних зобов'язань протягом одного операційного дня.

Норматив поточної ліквідності (Н5) розраховується як співвідношення активів із кінцевим терміном погашення до 31 дня до зобов'язань банківських установ із остаточним строком погашення до 31 дня. Даний норматив характеризує мінімально необхідний обсяг активів банків для забезпечення виконання поточного обсягу зобов'язань протягом одного календарного місяця [190].

Норматив короткострокової ліквідності (Н6) вираховується співвідношенням ліквідних банківських активів до зобов'язань із кінцевим терміном погашення тривалістю до одного року. Він встановлює мінімально необхідний обсяг активів для гарантування виконання зобов'язань банку впродовж одного року (табл. 2.16).

**Нормативи ліквідності банківських установ України
за 2014-2019 рр.**

Норматив		2014	2015	2016	2017	2018	2019
H4	Норматив миттєвої ліквідності	56,99	57,13	78,73	60,79	55,55	68,66
H5	Норматив поточної ліквідності	80,86	79,91	79,98	102,14	108,08	99,12
H6	Норматив короткострокової ліквідності	89,11	86,14	92,87	92,09	98,37	93,52

Джерело: складено автором на основі [188]

Норматив миттєвої ліквідності (H4) збільшився з 56,99% у 2014 р. до 68,66% на початок 2019 р.; норматив поточної ліквідності (H5) збільшився з 80,86% у 2014 р. до 99,12% у 2019 р.; норматив короткострокової ліквідності (H6) збільшився з 89,11 у 2014 р. до 93,52% на початок 2019 р.

Нормативи кредитного ризику (credit risk limits) – це економічні нормативи, які встановлено Національним банком України з метою зменшення рівня банківських ризиків та результат недо-тримання яких може призвести до фінансових ускладнень у діяльності банку.

Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (H7) визначається для обмеження рівня кредитного ризику, який виникає через невиконання окремими контрагентами своїх зобов'язань.

Розмір кредитного ризику на одного контрагента розраховується як співвідношення сум усіх вимог банківської установи до цього контрагента та всіх позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо цього контрагента (групи пов'язаних контрагентів), до обсягу регулятивного капіталу банківської установи.

Норматив великих кредитних ризиків (H8) визначається з метою мінімізації концентрації кредитних ризиків за окремим контрагентом чи групою пов'язаних контрагентів банку [189].

Кредитний ризик, що приймає банк на одного контрагента чи групу пов'язаних контрагентів, вважається великим, якщо сума всіх вимог банківської установи до цього контрагента (групи пов'язаних контрагентів) і усіх позабалансових зобов'язань, на-

даних банківською інституцією щодо цього контрагента чи групи пов'язаних контрагентів, становить 10% і більше відсотків від регулятивного капіталу банку.

Розраховується норматив Н8 як співвідношення сум усіх великих кредитних ризиків, наданих банківською установою щодо усіх контрагентів, із урахуванням усіх позабалансових зобов'язань, виданих банківською інституцією щодо цих контрагентів, до розміру регулятивного капіталу банку.

Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9) розраховується з метою обмежень ризиків, які виникають у процесі здійснення операцій із інсайдерами, наслідком чого може бути прямий або непрямий вплив на результати діяльності банківської установи. Норматив Н9 визначають як співвідношення сум усіх зобов'язань інсайдера або групи пов'язаних інсайдерів перед банківською інституцією і усіх позабалансових зобов'язань, що видані банком щодо окремого інсайдера, і статутного капіталу банку (табл. 2.17).

Таблиця 2.17

**Нормативи кредитного ризику банківських установ
України за 2014-2019 рр.**

Норматив		2014	2015	2016	2017	2018	2019
Н7	Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента	22,33	22,01	22,78	21,48	20,29	19,83
Н8	Норматив великих кредитних ризиків	172,05	250,04	364,14	308,27	208,31	176,23
Н9	Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру	0,36	0,13	не розраховується			
Н9	Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами	не розраховується		31,19	36,72	17,89	10,41

Джерело: складено автором на основі [188]

Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7) зменшився з 22,33% у 2014 р. до 19,83% на початку 2019 р.; норматив великих кредитних ризиків зменшився в аналізований період з 172,05 % у 2014 р. до 176,23 % станом на початок 2019 р.

Відповідно до Постанови Правління Національного банку України від 08.06.2015 року № 361 введений новий норматив Н9 (максимальний розмір кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами). Даний норматив на початок 2019 р. становив 10,41%, що значно менше ніж у попередньому році. Під нормативами інвестування (investment caps) розуміють економічні нормативи, які встановлюються Національним банком України для забезпечення належного контролю за інвестиційною діяльністю банківських установ, у тому числі за обсягами прямих інвестицій.

Норматив інвестування у цінні папери окремо за кожною установою (Н11) встановлюється для мінімізації ризику, який пов'язаний із інвестуванням у акції, паї, частки та інвестиційні сертифікати окремих юридичних осіб. Норматив інвестування Н11 розраховується як співвідношення розміру коштів, що інвестуються на придбання акцій (паїв, часток) та інвестиційних сертифікатів окремо за кожною установою, до статутного капіталу банківської організації. Норматив загальної суми інвестування (Н12) визначається з метою обмеження рівня ризику, що пов'язаний зі здійсненням банківською установою інвестиційної діяльності [190].

Норматив Н12 розраховується як співвідношення обсягу коштів, що інвестуються на придбання акцій (паїв, часток) та інвестиційних сертифікатів будь-якої юридичної особи, до статутного капіталу банку (табл. 2.18).

Відповідно до Постанови Правління Національного банку України від 08.06.2015 року № 361 перестає діяти і норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10). Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (Н11) зменшився з 0,04% у 2014 р. до 0,0009% на початок 2019 р; норматив загальної суми інвестування (Н12) зменшився з 3,15% у 2014 р. до 0,15% на початок 2019 р.

**Нормативи інвестування банківських установ
України за 2014-2019 рр.**

Норматив		2014	2015	2016	2017	2018	2019
N10	Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам	1,63	1,37	не розраховується			
N11	Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою	0,04	0,01	0,002	0,001	0,0001	0,0009
N12	Норматив загальної суми інвестування	3,15	2,97	1,10	0,60	0,22	0,15

Джерело: складено автором на основі [188]

Крім того, не можна забувати і про показники фінансової стійкості вітчизняних банків, які хоча і не є нормативами банківської діяльності, але все ж контролюються Національним банком України. Їх розрахунок дасть змогу сформулювати висновок щодо стану таких підсистем економічної безпеки банківської установи, як підсистема забезпечення кредитної безпеки, підсистема забезпечення ресурсної безпеки та підсистема забезпечення валютної безпеки (рис. 2.7).

Розглянуті показники дають змогу зробити висновки про стан банківської системи держави, а випадки невиконання нормативів є індикатором потенційної загрози втрати ліквідності та платоспроможності банків. У свою чергу, недосконалість та недотримання нормативів збільшує кількість проблемних банків, що є потенційною загрозою для безпеки всієї системи.

Банки України формують обов'язкові резерви, виходячи із встановлених Національним банком України нормативів обов'язкового резервування до зобов'язань щодо залучених банком коштів. Національний банк України може встановлювати для різних видів зобов'язань диференційовані нормативи обов'язкових резервів залежно від: строку залучення коштів (короткострокові зобов'язання банку, довгострокові зобов'язання банку); виду зобов'язань у роз-

різі валют (національна, іноземна, в тому числі в банківських металах); суб'єктів (юридичні/фізичні особи, резиденти/нерезиденти).

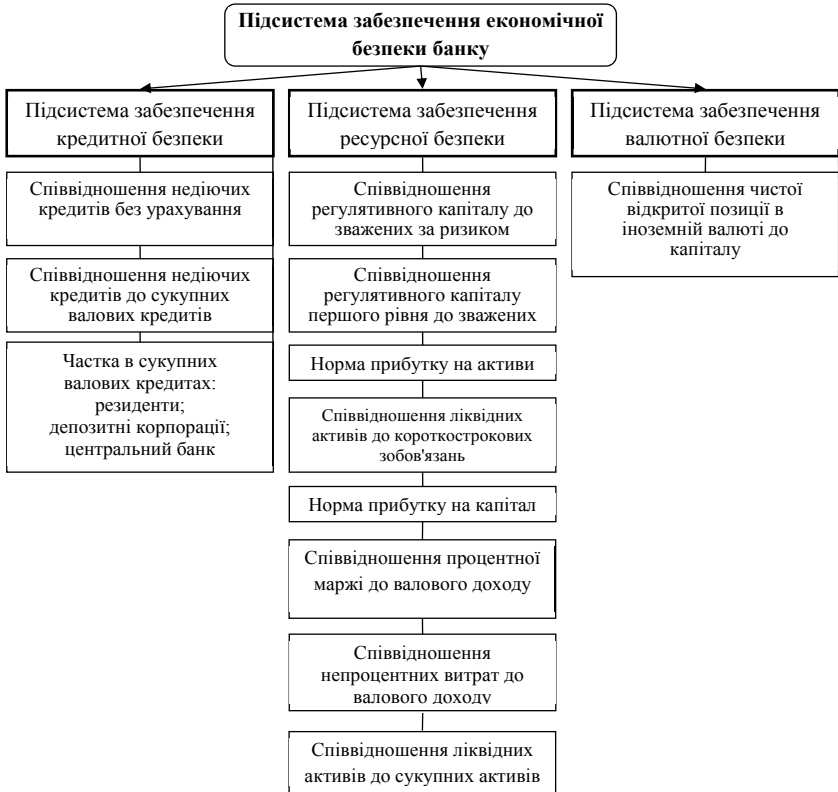

Рис. 2.7. Обґрунтування доцільності використання показників фінансової стійкості комерційних банків як інструментів оцінювання стану системи їх економічної безпеки

Джерело: складено автором на основі [190]

Таким чином, дієвим способом державної підтримки належного стану функціонування банківського сектору економіки України є резервування. Резерви дозволяють забезпечити компенсацію впливу різного роду небезпек та загроз на фінансовий стан і результати діяльності банківських установ.

З року в рік Національний банк України змінює політику у сфері формування банківських резервів. Це може свідчити як про непослідовність державної політики в цій сфері, так і про слідування необхідності координації державних цілей та завдань у царині регулювання стану економічної безпеки банківської системи.

Враховуючи вище зазначене, результати аналізу сучасного стану банківської системи України вказують на позитиви і негативи розвитку діяльності таких установ. Недоліки показують, що основні цілі розвитку банківської системи України: забезпечення надійності, фінансової стійкості та конкурентоспроможності, нині ще не досягнуті. Причини, які викликали вище зазначені негативні наслідки діяльності банківської системи, можна поділити на три групи (рис. 2.8).

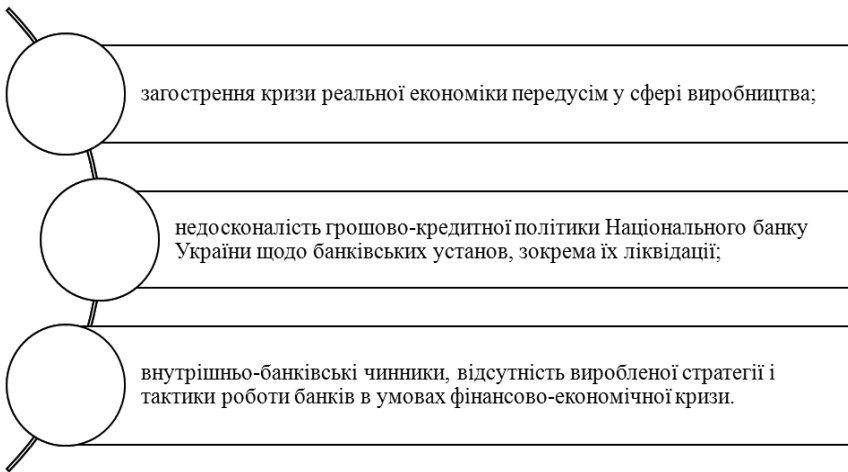

Рис. 2.8. Причини, які викликали негативні наслідки діяльності банківських установ України

Джерело: складено автором на основі [189]

Активізації кризи банківської діяльності сприяла жорстка грошово-кредитна політика Національного банку України, недостатня оперативність та ефективність контролю з його боку за діяльністю банківських установ та недоліки в їх діяльності. Варто зазначити, що банківський нагляд вчасно не виявив і не допоміг банкам-банкрутам.

Крім того, за останні 5 років в Україні було сформовано та впроваджено декілька проектів економічних реформ. Першочергові з них: програма економічних реформ 2010–2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», реформа фінансового сектору 2015–2017 рр., основним документом для реалізації якої була «Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року», котра була розроблена у 2015 році, нині діє «Комплексна програма розвитку фінансо-

вого сектору України до 2020 року», що була оновлена у 2017 році згідно з рішенням Національного банку України №28 та «Засади стратегічного реформування державного банківського сектору до 2025 року» Усі ці програми реформ, звичайно ж, пов'язані одна з одною та мають спільні основні цілі. Для більш чіткого розуміння зв'язку між завданнями по економічному реформуванню та діяльністю банків (табл. 2.19).

Таблиця 2.19

**Аналіз впливу програм економічних реформ країни
та аналіз впливу на діяльність банків**

Періоди проведення програм економічних реформ	Завдання реформ	Вплив виконання завдань реформ на банки
2010–2014 рр.	збільшення капіталізації; перехід усіх учасників фінансового ринку на МСФЗ; приватизація банків, у яких держава стала основним власником у результаті рекапіталізації	почато процес збільшення капіталу банківських установ; почато перехід на МСФЗ
2014–2017 рр.	виведення з ринку неплатоспроможних банків; підвищення капіталізації; розкриття власників; очистка від «сміттєвих» активів; захист кредиторів, споживачів та інвесторів; відновлення довіри; розвиток інфраструктури.	ліквідовано банківські установи, що не відповідають вимогам НБУ; законодавчо закріплені вимоги до капіталізації (Постанова НБУ № 242); розкрито власників.
2015–2020 рр.	очищення фінансового сектору; – перезавантаження фінансового сектору; створення передумов для довгострокового сталого розвитку фінансового сектору	

Джерело: складено автором

Серед основних завдань, що ставить перед собою Національний банк України, є забезпечення низького рівня інфляції разом із дотриманням гнучкого валютного курсу, також підвищення капіталізації банківських установ та інші. На сьогодні завдання програми 2010 – 2014 рр. не були виконані у визначені строки, але всі вони перебувають на стадії виконання. Що стосується збільшення капіталізації, то ця ціль була підкріплена Постановою Національ-

ного банку України № 242 від 7 квітня 2016 р., відповідно до якої банки, статутний капітал яких не відповідає вимогам частини першої статті 31 Закону України «Про банки і банківську діяльність», зобов'язані змінити його розмір відповідно до вимог цього закону. Через це велику кількість банківських установ, що не відповідала вимогам зазначеної Постанови та Закону України «Про банківську діяльність», було ліквідовано, а деякі з них перебувають у санаційному стані.

Таким чином, як показав аналіз, основні вагомні зміни у фінансовому стані банківської установи відбувалися на межі переходу від однієї програми реформування до іншої, а причиною зміни програм ставало те, що їх виконання не могло бути продовжено за визначених раніше цілей та завдань.

Внутрішні та зовнішні процеси, що мають вплив на економічне становище держави, викликають необхідність зміни підходів до оцінки поточного економічного, у тому числі фінансового, стану учасників фінансової системи, через що змінюються вимоги до ведення фінансової діяльності, а, отже, і результуючі показники такої діяльності.

Важливим моментом, який необхідно брати до уваги в процесі дослідження впливу державного регулювання на систему економічної безпеки банківських установ, є той рівень державного регулювання банківського сектору, перетнувши який воно втрачає свою ефективність у забезпеченні економічної безпеки банківський установ. Надмірні обмеження у кредитній сфері, наприклад, щодо обсягу надання кредитів одному позичальнику, контроль розмірів валютних активів, збільшення у перспективі ставки рефінансування тощо; жорсткі нормативи обов'язкового резервування та зростання їх значень – усе це може призвести до зменшення рентабельності банківської діяльності, що неминуче спричинить погіршення стану системи економічної безпеки банків.

На даний момент вплив державного регулювання на систему економічної безпеки банківських установ досяг критичної межі. На це існує кілька причин, основною з яких є те, що увага державних структур до банківських установ майже повністю зосереджується на фінансово-інформаційному просторі діяльності банків. Так, для банківських установ затверджено широкий перелік складних структурно- та малоінформативних за змістом форм звітності, на заповнення яких відволікається значна частина фінансових, кадрових, часових ресурсів банків. Періодичність по-

дання звітності для банківських структур поки що має позитивний вплив на інформаційну прозорість банків, але складність звітності, про яку вже йшла мова, нівелює цей позитивний ефект. Нормативи банківського нагляду об'єднують показники, що переважно стосуються фінансових результатів або фінансового стану банківських установ. При цьому, абсолютно відсутні інструменти державного впливу на інтелектуально-кадрову складову економічної безпеки; способи впливу на фізичну безпеку обмежені та недостатньо дієві.

Таким чином, зміни державного впливу на фінансову й інформаційну складові економічної безпеки спричиняє у цій сфері надмірну зарегульованість банківської діяльності, разом із тим фактично лишаючи поза увагою інші важливі аспекти функціонування сучасних банків. Пошук балансу векторів впливу державного регулювання на систему економічної безпеки банківських установ в Україні є важливим науковим і практичним завданням, яке вітчизняним дослідникам належить вирішити найближчим часом, інакше система економічної безпеки банків почне зазнавати руйнівного впливу від державного регулювання, а його переваги трансформуються в недоліки, ініціюючи незворотні процеси деградації вітчизняної банківської системи.

Отже, проведене дослідження дає змогу стверджувати, що нині головним суб'єктом забезпечення захисту банківського сектору є держава. Забезпечення економічної безпеки банківської системи України в цілому – складна і багатогранна проблема, якій треба приділяти постійну увагу, і на сучасному етапі існує нагальна потреба в розробці єдиної цілісної концепції безпеки та захисту від екстремальних процесів, яка буде спрямована, насамперед, на підвищення рівня довіри населення до банків і розвиток національної економіки.

2.3. Оцінювання ефективності заходів антикризового управління банківськими установами з боку Національного банку України

Між кризою та банкрутством банку існує тісний взаємозв'язок. З одного боку, банкрутство однієї чи декількох банківських установ може спричинити виникнення та розвиток кризових явищ у банківському секторі. З іншого боку, криза може привести банківські установи до банкрутства через погіршення фінансового стану

клієнтів. Доцільно виділити спільні риси двох криз 2008–2010 і 2014–2019 років (рис. 2.9).

Довгостроковість	• більше 2 років, що відрізняється від моделей стресестів.
Заходи прямого впливу держави	• до масштабів прямого одержавлення банківського сектору.
Низька якість активів	• частка проблемних активів перевищення 10% за офіційно звітністю, а за багатьма оцінками не менше 30%.
Зменшення кредитування	• згортання кредитування як результат збінання різних факторів.
Збільшення кількості неплатоспроможних банків	• за кількістю неплатоспроможних банків, а також банків, врятованих державою.
Рівень охоплення	• від системно важливих до край дрібних банків.

Рис. 2.9. Спільні риси банківських криз у банківських установ України
Джерело: складено автором на основі [139]

Упродовж кризових 2008–2010 рр. кількість банків зменшилась на 10,9%, упродовж 2014–2019 рр. – на 52%. Основними причинами банкрутств банків упродовж 2008–2010 рр. були недостатній рівень капіталізації та концентрації банківського капіталу; збитковість банків; збільшення частки проблемних кредитів у кредитному портфелі на 5,8%; скорочення частки іноземного капіталу в статутному капіталі банків на 1,4%; девальвація національної валюти на 197,4% відносно долара США, на 174,2% – відносно євро.

Причини банкрутства банків упродовж 2014–2019 рр. подібні: значний відплив коштів із рахунків клієнтів, значна девальвація національної валюти, низька якість кредитного портфеля, низька капіталізація банків, збитковість діяльності банків, погіршення нормативів ліквідності та рентабельності. Саме відплив коштів із рахунків клієнтів, насамперед рахунків фізичних осіб, став причиною банкрутств вітчизняних банків та початком банківської кризи 2014 р. (рис. 2.10).

Аналіз обсягу строкових коштів фізичних осіб показав, що 2008 р. характеризується номінальним збільшенням депозитів у гривневому еквіваленті внаслідок переоцінки депозитів в іноземній валюті після девальвації гривні. Проте за результатами 2009 р. обсяги депозитів зменшилися. Таке зменшення характеризуєть-

ся зниженням довіри до банківської системи з боку населення у зв'язку з пануванням кризових явищ в економіці. Але вже у 2010 р. простежувалась тенденція до збільшення обсягів депозитів до 31,5 млрд. грн. Обсяг депозитів фізичних осіб за результатами 2010 р. збільшився майже на третину (28,8%).

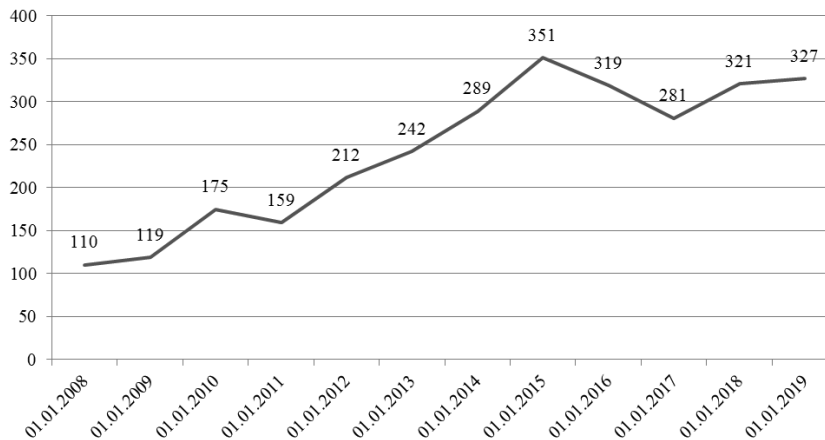

Рис. 2.10. Динаміка строкових коштів фізичних осіб у банках України упродовж 2008–2019 рр., млрд. грн.

Джерело: складено автором на основі [189]

За період 2011–2013 рр. обсяг строкових коштів фізичних осіб зріс на 19,12%, що було пов'язано зі збільшенням відсоткових ставок та зробило їх привабливішими для потенційних клієнтів. Паніка населення, зумовлена загостренням військового конфлікту та різкою девальвацією гривні, привела до втрати банками 33% депозитів фізичних осіб у національній валюті та 50% депозитів в іноземній валюті (у доларовому еквіваленті) упродовж 2014–2015 рр. із платоспроможних банків.

Девальвація національної валюти створює напругу на валютному ринку, складнощі з виконанням імпортних контрактів, формує необґрунтований попит на іноземну валюту з боку населення. На все це накладаються політична нестабільність у державі, тиск зовнішніх боргів, і, як наслідок, відбуваються банкрутства в банківському секторі, відхід із нього інвесторів і поява нових проблемних банків (рис. 2.11).

Так, упродовж 2008–2010 рр. відбулося зниження офіційного курсу гривні щодо долара США та євро в 1,6 рази, протягом 2014–2019 рр. – у 3,4 та в 2,7 рази відповідно.

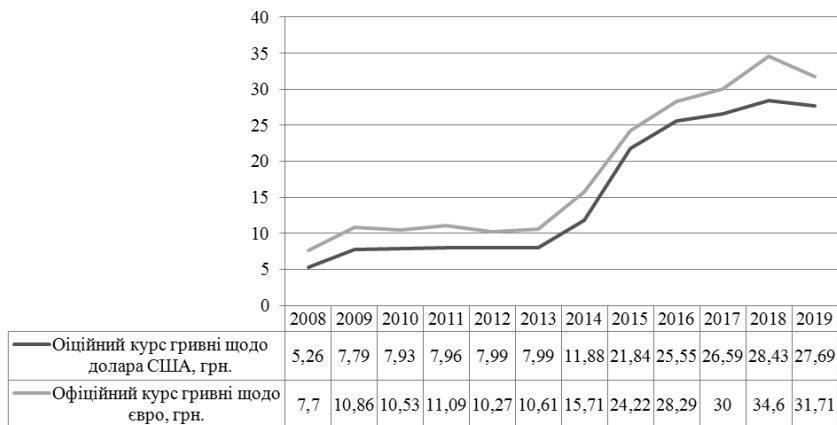

Рис. 2.11. Динаміка офіційного курсу гривні щодо іноземних валют упродовж 2008-2019 рр.

Джерело: складено автором на основі [189]

Доцільно виділити й іншу причину банкрутства банків, що свідчать про появу кризи – це низька якість кредитного портфеля (рис. 2.12).

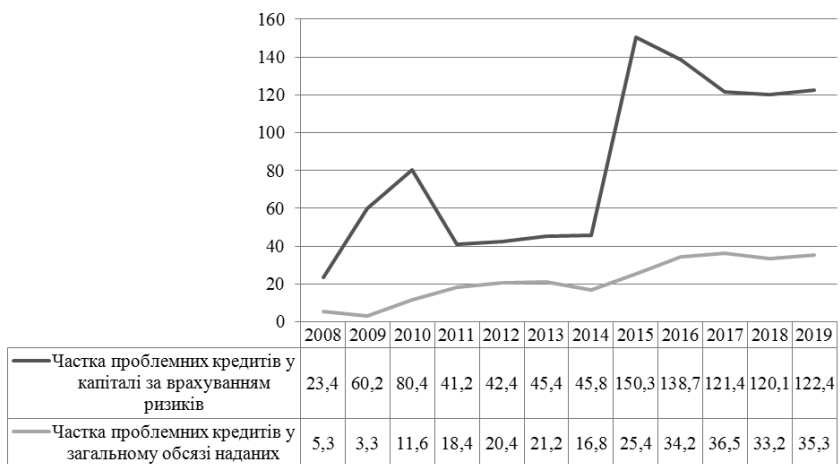

Рис. 2.12. Частка проблемних кредитів в загальному обсязі наданих кредитів та капіталі за вирахуванням резервів за 2008-2019 рр., %

Джерело: складено автором на основі [189]

До 2019 р. відбувся значний зріст частки проблемних кредитів у загальному обсязі наданих до показника 33,2 % проти 5,3% у 2008 р.; частка проблемних кредитів у капіталі, за врахуванням

ризиків також значно підвищилась до початку 2019 р. і становить 120,1% проти 23,4 % у 2008 р.

Крім того, показники зображені на рис. 2.12 належить до індикаторів фінансової стійкості, що розробляються Національним банком України відповідно до методології Міжнародного валютного фонду.

Для передбачення та виявлення криз у процесі антикризового управління в банку використовують різні кризові індикатори. Під кризовими індикаторами розуміють систему показників, які можуть завчасно сигналізувати про наближення фінансової нестабільності у банку. Такі індикатори застосовують з метою ранньої діагностики банкрутства банку та своєчасного застосування превентивних заходів попередження розвитку кризових явищ.

Крім того, рівень капіталізації банків також суттєво погіршився на фоні зростання збитків банківського сектору (табл. 2.20).

Таблиця 2.20

Динаміка статутного та власного капіталу, фінансовий результат банків України за 2008-2019 рр., млн. грн.

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Статутний капітал	42872	82454	119188	145857	171864	176238	185239	180150	206387	414668	495377	465532
Власний капітал	69578	119263	120207	137725	155486	170196	192598	148063	94914	115265	118354	123425
Фінансовий результат	7304	-38450	-13027	-7708	4899	1436	-52966	-66600	-159388	3429	8341	8362,7

Джерело: складено автором на основі [188]

Починаючи з 2014 р. статутний капітал почав зростати пришвидшеними темпами, що насамперед пов'язано з вимогою Національного банку України про нарощення капіталу банків для підвищення фінансової стійкості банківської системи України та захисту інтересів вкладників та кредиторів.

Розмір власного капіталу і надалі залишається меншим за статутний капітал, що пов'язано зі значними збитками банківської системи України упродовж 2010–2012 рр. та 2015–2019 рр.

Тому проблема підвищення рівня капіталізації банків України як одна з передумов їхньої фінансової стабільності залишається

надзвичайно актуальною. Ще однією причиною погіршення рівня капіталізації стало перенаправлення ресурсів на формування резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями. Протягом аналізованого періоду нормативи ліквідності переважали норму в 1,5 рази, оскільки в таких умовах банки не можуть розміщувати ресурси і змушені їх нарощувати.

Таким чином, серед основних причин банківських криз в Україні доцільно віднести: слабку стійкість банків до потрясінь, стає погіршення фінансового стану позичальників та падіння потенціалу заощаджень домогосподарств, втрата банками підтримки з боку їх контролерів, неадекватне антикризове регулювання банківського сектору відсутність національного стабілізаційного фонду, припинення кредитування реального сектору (ефект обриву) (табл. 2.21).

Таблиця 2.21

Особливості банківських криз в Україні за 2008-2019 рр.

№	Криза 2008–2010 років	Криза 2014–2019 років
1	Зовнішній шок – глобальна фінансова криза	Політична нестабільність, військовий конфлікт
2	Обвал ринку нерухомості (бульбашка)	Погіршення стану національних експортерів
3	Класична банківська паніка	Мляві протести вкладників замість паніки (нова модель ФГВФО)
4	Націоналізація банків	Значно більша кількість неплатоспроможних банків
5	Запізнення, суперечливість і неадекватність антикризових заходів	Відмова від націоналізації банків
6	Скорочення зовнішнього фінансування банків	Тривалість – більше 2-х років
7		Провокування валютних спекуляцій за рахунок рефінансування банків
8		Збільшення зовнішнього фінансування банківського сектора (держбанки, ФГВФО)

Джерело: складено автором

Разом з тим, з метою нейтралізації кризових процесів на початкових етапах розгортання світової фінансової кризи національними урядами та центральними банками надавалась допо-

мога банківським установам, спрямована на забезпечення їхньої ліквідності та для викупу проблемних активів. Першочергові антикризові заходи концентрувалися саме в грошово-кредитній сфері.

Національний банк України впровадив наступні антикризові заходи:

- стабілізація гривні;
- зниження облікової ставки;
- отримання державного бюджету;
- відновлення довіри до фінансових інституцій;
- зниження довіри до фінансових інституцій;
- зниження ставки рефінансування банків;
- відміна мораторію на зняття депозитів фінансово-кредитними установами з метою забезпечення виконання обов'язків перед клієнтами [188].

Важливе місце в системі державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ відведено Міжнародному валютному фонду – це міжурядова організація, призначена для регулювання валютно-кредитних відносин між державами членами і надання їм фінансової допомоги при валютних ускладненнях, що викликаються дефіцитом платіжного балансу, являється однією з найважливіших організацій в сучасній міжнародній валютній системі.

Міжнародний валютний фонд був заснований на конференції в Бретон Вудс в липні 1944 р. згідно з планом американського економіста Гарі Уайта, який передбачав утворення міжнародної організації під назвою Стабілізаційний Фонд Об'єднаних Націй. Конференція прийняла Статті Угоди про Міжнародний валютний фонд, яка є його Статутом і набрала чинності 27 грудня 1945 року. Варто підкреслити, що ця конференція допровадила до виникнення міжнародної валютної системи, яка вперше опиралась на міжнародній умові. Основна мета та цілі Міжнародного валютного фонду викладені в статуті організації [191].

Міжнародний валютний фонд спостерігає за міжнародною валютною системою і стежить за економічною та фінансовою політикою своїх держав-членів дана діяльність відома як «нагляд». В рамках цього процесу, який здійснюється як на глобальному рівні, так і на рівні окремих країн, вказує на можливі ризики для стабільності і рекомендує необхідні зміни в політиці. Таким чином, Фонд допомагає міжнародній валютній системі виконувати її го-

ловну функцію – забезпечувати економічне зростання шляхом полегшення обміну товарами, послугами і капіталом між країнами, а також створення умов, необхідних для фінансової і економічної стабільності.

Підґрунтя для антикризових заходів в майбутньому, запропоновано Міжнародним валютним фондом напрями подолання нестабільності у вигляді «Меморандуму про економічну та фінансову політику». Основні його положення доцільно відобразити на рис. 2.13.

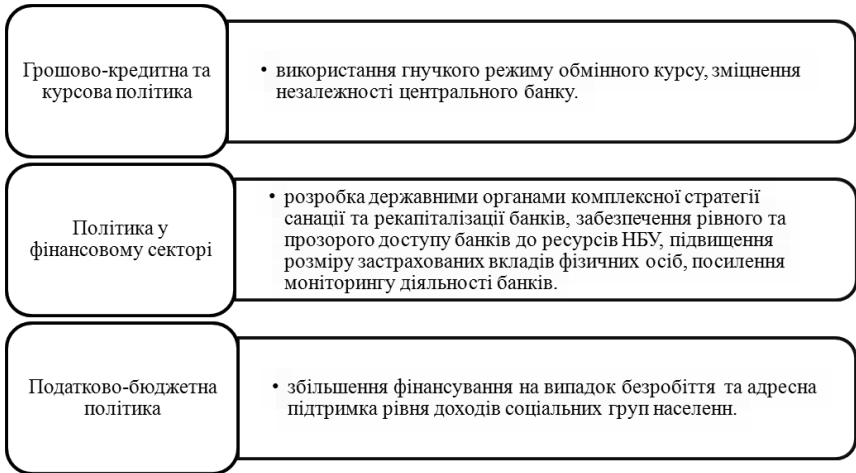

Рис. 2.13. Основні заходи «Меморандуму про економічну та фінансову політику»

Джерело: складено автором на основі [191]

Відповідно до документу органами державного регулювання України розроблена програма протигидії наслідкам фінансово-економічної кризи, що передбачає здійснення реформ у грошово-кредитній та курсовій політиці, рекапіталізації банків, а також корегування податковобюджетної політики в Україні.

Зокрема, з часу завершення другого перегляду наші зусилля були спрямовані на наступне (всі попередні заходи для завершення цього перегляду):

- Фіскальна політика. Верховна Рада України прийняла бюджет на 2017 рік, узгоджений з програмним цільовим показником дефіциту бюджету на рівні 3,1 % внутрішнього валового продукту. Щоб забезпечити досягнення цільового показника дефіциту бюджету, ми вжили низку заходів, включно з прийняттям законо-

давства для обмеження фіскальних ризиків, пов'язаних з підвищенням мінімальної заробітної плати: запровадженням механізму автоматичного коригування тарифів на газ та теплове опалення з тим, щоб тарифи на газ та теплове опалення й надалі залишалися на ринковому рівні, та коригуванням параметрів програм соціальної допомоги на оплату житлово-комунальних послуг для забезпечення їх кращої адресності та ефективності.

- Фінансова стабільність. Більшість з 39 найбільших банків зміцнили свою позицію за розміром капіталу відповідно до нашої програми рекапіталізації банків.

- Боротьба з корупцією. Вперше в історії України опублікували декларації активів посадових осіб високого рівня, що є важливим сигналом нашої рішучості щодо підвищення рівня прозорості. Дані про високопосадовців, які не подали декларації, були передані до Національного антикорупційного бюро України (НАБУ).

Більшість фахівців зазначають, що поширення світової кризи в Україні зумовило нові виклики для грошово-кредитної політики: об'єктивна необхідність вливання значних обсягів кредитів рефінансування Національного банку України з метою подолання кризи ліквідності банківської системи суперечить цілям досягнення цінової і курсової стабільності в Україні. Адже досягнення антикризової мети щодо подолання кризи ліквідності, а також виконання основної функції Національного банку України – забезпечення стабільності національної валюти (складовими якої є цінова й курсова стабільність) – вимагають застосування протилежних (за своїм впливом на ці показники) монетарних інструментів. Поза тим, вже в період виходу з кризи актуалізуються питання оздоровлення банківської системи, її реструктуризації та повернення довіри до неї з боку клієнтів з огляду на необхідність підвищення її ефективності та конкурентоспроможності в посткризовому періоді.

Основним змістом дій Національного банку України є підтримання курсової стабільності через збалансування платіжного балансу і регулювання кон'юнктури валютного ринку. З цією метою в докризовий період Національним банком України вжито заходи щодо стримування темпів припливу іноземної валюти в країну, зменшення короткотермінової та спекулятивної складової руху капіталів, обмеження темпів надання валютних кредитів.

Міжнародні та українські експерти вважають відновлення довіри населення до банків одним із головних факторів подолання

фінансової кризи в Україні. Довіра населення до банків знаходиться на катастрофічно низькому рівні. За дослідженнями, якщо у 2016 р. не довіряло банкам 24,0 % опитаних, то на початок 2019 р. – вже 75,2 %. За розрахунками експертів, на початок 2019 р. сукупний індекс депозитної активності, який демонструє готовність людей зберігати кошти у банках, склав лише 38,3 пунктів (із 200 можливих) [192].

Підсумовуючи результати дослідження та узагальнюючи оцінки експертів щодо діяльності державних органів та Національного банку України в період загострення кризи в Україні, можемо констатувати, що загалом здійснення антикризових заходів певною мірою стримувало негативні прояви та тенденції у фінансово-банківській сфері, однак не мало вирішального впливу на їх подолання.

Зокрема, діяльність державних органів у цей період носила досить активний, але неповний характер: його дії не були підпорядковані заздалегідь складеній антикризовій програмі, стосувалися окремих сфер економіки та полягали в простому накачуванні проблемних сфер емітованими фінансовими ресурсами, не сприяли покращенню податкового, інвестиційного та адміністративного клімату в країні, були несистемними та непрогнозованими.

Щодо стабілізаційних заходів, що вживалися Національним банком України з метою подолання банківської кризи в Україні, то позитивно слід оцінити такі дії: дотримання політики плаваючого валютного курсу, стабілізації на валютному ринку, проведення активних валютних інтервенцій на міжбанківському ринку з метою підтримки платежів за зовнішніми боргами; проведення діагностики банків та розроблення програм додаткової капіталізації для визначеного кола банків; підтримка ліквідності банківської системи; збільшення утричі суми гарантування вкладів фізичних осіб; спрощення процедури реєстрації збільшення статутного капіталу банків.

Разом з тим, деякі дії Національного банку України та держави мають й негативні наслідки. Це стосується: визначення критеріїв вибору банків з метою рефінансування, виділення значних обсягів рефінансування без адекватного запобігання процесам виведення цих коштів на валютний ринок; дещо запізнених і недостатньо принципів дій при введенні тимчасових адміністрацій в проблемні банки; недостатності заходів макрофінансової стабілізації в банківській системі для відновлення її ліквідності та кредитування; витрачання суттєвих сум державних коштів на капіталізацію лише трьох проблемних банків.

Таким чином, в результаті дослідження у другому розділі, проаналізовано зарубіжний та вітчизняний досвід функціонування банківських установ, здійснено діагностику стану економічної безпеки банківських установ, оцінено ефективність заходів Національного банку України щодо антикризового управління банківськими установами.

1. Розглянуто основні напрямки державного антикризового регулювання банківського сектору в зарубіжних країнах та України виокремлено спільні (рекапіталізація банків, розширення державних гарантій за вкладами фізичних осіб, зниження курсу національної валюти, підвищення відсоткових ставок, підтримка окремих галузей, зниження податків, надання податкових преференцій, збільшення державних запозичень, підвищення суми гарантій за вкладами) та відмінні (надання стабілізаційних кредитів, реструктуризація банківської системи у т.ч. сприяння об'єднанню банків, націоналізація, надання державних гарантій за проблемними активами банків, зниження відсоткових ставок, зниження норм резервування, підвищення податків, підтримка малого та середнього бізнесу, створення спеціальних бюджетних фондів, 100% гарантії за вкладами населення, націоналізація пенсійних фондів, запровадження програм підтримки та адаптації безробітних) заходи, що зумовлюють особливості кожної держави.

2. Охарактеризовано особливості моделей державного регулювання банківських установ, таких як: традиційна-секторна модель, модель розподіленого державного регулювання та модель мегарегулятора. Встановлено, що для ефективного розвитку банківської системи України, потрібно розробити модель універсального мегарегулятора, який повинен приймати об'єктивні, раціональні рішення та прогнозувати їх наслідки. Створення такого мегарегулятора повинно відповідати загальним міжнародним нормам, зокрема дотримуватися вимог Базельського комітету, а також перспективним стратегіям розвитку банківського сектору України.

3. Розглянуто міжнародні вимоги Базельського комітету та встановлено, що його основне завдання полягає у впровадженні високих та єдиних стандартів в сфері банківського регулювання та нагляду. З цією метою, Комітет випускає директиви та рекомендації для органів нагляду держав-членів. Зазначені рекомендації не є обов'язковими до виконання, проте, в більшості випадків знаходять своє відображення в національному законодавстві держав-членів. Здійснено порівняльний аналіз основних розходжень між

складовими елементами Базеля I, II та III: орієнтація банківського нагляду, критерії визначення потреб у капіталі, методичне визначення потреб у капіталі, ризикова вага і залежність суми потреб у капіталі щодо кредитного ризику, розмір визначеного забезпечення, можливість впровадження власних моделей виміру ризиків для розрахунку вимоги до капіталу, умови мотивації удосконалення практики управління ризиками, видатки на адміністративний розрахунок потреб у капіталі.

4. Аналіз стану розвитку банківських установ України протягом 2014-2018 рр. засвідчив, що за останні п'ять років їх кількість скоротилась, що зумовлено як загальними тенденціями в економіці нашої країни, так і наслідками фінансових криз. Результати діяльності банків вказують на те, що їх сукупні доходи зменшилися на 6,53% не дивлячись на одночасне скорочення витрат скоротилися 42,1%. Фінансовий результат діяльності банківських установ України за підсумком 2017 року був негативним та становив -24,36 млрд. грн. (-159,39 млрд. грн. за підсумком 2016 року). Обсяг клієнтського кредитного портфелю збільшився на 3,7% (36,87 млрд. грн.) та станом на початок 2018 р. склав 1042,80 млрд. грн. Вивчення основних індикаторів фінансової стійкості банківської системи України свідчить про поступовий вихід банківських установ з фінансової кризи та зміцнення їх економічної безпеки.

5. Визначено риси, що характеризуються фінансові кризи 2008-2010 рр. та 2014-2019 рр. у банківському секторі України, в т.ч.: довгостроковість, низька якість активів, зменшення кредитування, заходи прямого впливу держави, зменшення кількості платоспроможних банків, рівень охоплення. Встановлено причини, які викликали негативні наслідки діяльності банківських установ України: загострення кризи реальної економіки; недосконалість грошово-кредитної політики Національного банку України щодо банківських установ, зокрема їх ліквідації; внутрішньо-банківські чинники, відсутність виробленої стратегії і тактики роботи банків в умовах фінансово-економічної кризи.

6. Систематизовано антикризові заходи Національного банку України, які дозволили банківським установам стабілізувати свій фінансовий стан, а саме: стабілізація гривні; зниження облікової ставки; зниження ставки рефінансування банків; відновлення довіри до фінансових інституцій; відміна мораторію на зняття депозитів фінансово-кредитними установами з метою забезпечення виконання обов'язків перед клієнтами.

Розділ 3

Напрями вдосконалення механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України

3.1. Вдосконалення механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України

Державне регулювання банківської діяльності в ринковій економіці здійснюється, насамперед, у рамках самої банківської системи і знаходить своє вираження у впливі на комерційні банки Національного банку України. Проте, незважаючи на присутність в процесі регулювання ринку банківських послуг одного регулюючого суб'єкту, регуляторні механізми впливу на ринок банківських послуг за умов трансформації світової економіки є складними та включають різноманітні інструменти. Особливо за умов, коли держава постає перед складним завданням пошуку оптимального варіанту забезпечення економічної безпеки і стабільності з одного боку, та необхідністю економічного зростання і ринкової ефективності – з іншого, постає важливе питання пошуку найбільш ефективного механізму регулювання ринку банківських послуг, який буде стимулювати розвиток ринку банківських послуг та забезпечувати позитивний ефект.

Вирішення зазначеної проблеми можливе за умови розробки «механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ», під яким пропонуємо розуміти сукупність взаємопов'язаних заходів, розроблених державою для діагностики, попередження, нейтралізації та подолання наслідків кризових явищ в діяльності банківських установ та забезпечення їх економічної безпеки та держави в цілому.

Державне регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України повинна базуватися на стійкості системи законодавчих актів, нормативів, зберігаючи при цьому властивості еластичності, що характерно для перехід-

ного періоду. Для державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ необхідним є швидке реагування на перетворення будь-яких компонентів як зовнішнього, так і внутрішнього середовища.

Вважаємо, що такий механізм державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ повинен урахувати ряд складових, зокрема таких, як: мета і завдання, об'єкти та суб'єкти, принципи та функції механізму, важелі впливу та інструменти, методичні підходи до оцінювання діяльності банківських установ, а також заходи щодо вдосконалення антикризового управління економічною безпекою банківських установ на державному рівні.

Взаєморозміщення та взаємозв'язок складових елементів, що становлять систему антикризового управління економічною безпекою банківських установ України, як єдиного цілого представлено на рис. 3.1.

Пропонуємо вважати основною метою функціонування механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ розробку заходів державної підтримки банківських установ задля забезпечення їх економічної безпеки та дієвого функціонування банківської системи в цілому.

Для виконання мети необхідно виконати такі завдання:

1. Стратегічні – забезпечення стабільного розвитку банківської системи та її економічної безпеки.
2. Тактичні – проведення антикризових заходів задля забезпечення стабільної діяльності банків.

Об'єктом механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічної безпеки банківських установ виступають банківські установи.

□ Враховуючи результати отримані в другому розділі вважаємо за необхідне запропонувати покладання функцій мегарегулятора функціонування фінансової системи України на Міністерство фінансів України, який має тісно співпрацювати з міжнародними організаціями, зокрема такими як Міжнародний валютний фонд та Базельський комітет Крім того, зазначеному департаменту має бути підпорядковані Національний банк України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національна комісія з регулювання ринку фінансових послуг та інші фінансові органи (рис. 3.2).

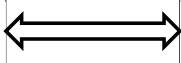
Механізм державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ			
сукупність взаємопов'язаних заходів, розроблених державою для діагностики, попередження, нейтралізації та подолання наслідків кризових явищ в діяльності банківських установ та забезпечення їх економічної безпеки та держави в цілому			
Завдання			
Стратегічні: забезпечення стабільного розвитку банківської системи та її економічної безпеки		Тактичні: проведення антикризових заходів задля забезпечення стабільної діяльності банків	
Суб'єкти:			
Об'єкт: Банківські установи	Міжнародні: Міжнародний валютний фонд, Базельський комітет	Мегарегулятор: Міністерство фінансів України	Інші: Національний банк України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національна комісія з регулювання ринку фінансових послуг
Принципи: правомірності, нормативності, системності, комплексності, стабільності, збалансованості	Функції: попередження, нейтралізації, контролю, інформаційна, аналітична, захисна	Важелі впливу: залежно від функцій державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ	Інструменти: економічні, юридичні, індикативні
Методичні підходи до оцінювання результатів діяльності банківських установ:			
Методика проведення стрес-тестування		Розрахунок інтегрального показника оцінки економічної безпеки банківських установ	
Правовий механізм:			
<ul style="list-style-type: none"> - Конституції України; - Положення Про Міністерство фінансів України; - Закон України «Про банки і банківську діяльність»; - Закон України «Про Національний банк України»; - Закон України «Про основи національної безпеки»; - Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг»; - Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» 			
Інформаційний механізм:			
<ul style="list-style-type: none"> - узгодження інформаційних потоків між суб'єктами механізму; - прозорість діяльності банківських установ. 			
Організаційно-економічний механізм:			
<ul style="list-style-type: none"> - дотримання нормативів Національного банку України; - дотримання вимог Базельського комітету; - виконання рекомендацій Міжнародного валютного фонду у вигляді «Меморандуму про економічну та фінансову політику»; - проведення періодичного стрес-тестування банківськими установами для визначення поточного стану банківської системи; - використання розрахунку інтегрального показника для прогнозування діяльності банківських установ. 			

Рис. 3.1. Основні складові механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України

Джерело: складено автором

Рис. 3.2. Взаємозв'язок між суб'єктами механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ
Джерело: складено автором

На наш погляд, саме такий підхід до групування суб'єктів механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України дозволить встановити ступінь впливу кожного із них на економічну безпеку банківських установ та з'ясувати їх вплив на державному рівні.

Повноцінний механізм державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ повинен базуватися на таких принципах:

- правомірності – дотримання чинного законодавства банківськими установами України;
- нормативності – встановлення відповідних нормативів, задля регулювання банківської діяльності на основі безвизного нагляду для здійснення моніторингу діяльності окремих банків та банківських установ в цілому;
- системності – врахування різних рівнів та елементів державного регулювання банківських установ;
- комплексності – необхідність використання державною правових, економічних та адміністративних інструментів;
- стабільності – підтримання безпечного рівня функціонування банківських установ;
- збалансованості – забезпечення відповідності між нормативно-правовим актами та його дотриманням за умов нормального функціонування банківських установ.

Доцільно охарактеризувати основні функції механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічної безпеки банківських установ:

- попередження – сукупність дій, направлених на зниження банківських ризиків шляхом їх уникнення;
- нейтралізації – запобігання загрозам чи наслідкам дій загрози у банківських установах України;
- контрольна – наявність контрольних заходів за дотриманням державних норм, що забезпечує належний стан антикризового управління економічною безпекою банківських установ;
- інформаційна – передбачає отримання та надання офіційних відомостей про стан банківських установ для потреб внутрішнього та зовнішнього користування;
- аналітична – передбачає збір та аналіз інформації про результати діяльності банківських установ і макроекономічних показників країни, які мають безпосередній вплив на банківський сектор, що дає можливість вчасно реагувати на різні фактори розвитку банківської системи та вживати відповідних заходів;
- захисна – дотримання нормативних актів, які встановлюються державою задля забезпечення економічної безпеки банківських установ.

Важелі впливу механізму залежать від функцій державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ. На нашу думку до таких важелів слід віднести:

- цільовий – визначення пріоритетів, цілей і основних напрямків розвитку банківських установ України;
- стимулюючий – створення регуляторів, які ефективно впливатимуть на діяльність банківських установ;
- коригувальний – розподіл ресурсів з метою розвитку прогресивних процесів, усунення негативних наслідків, кризових ситуацій і забезпечення нормальних соціально-економічних умов;
- соціальний – забезпечує гарантування вкладів фізичних та юридичних осіб.

До основних інструментів механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічної безпеки банківських установ необхідно віднести:

- економічні – ґрунтується на економічних інструментах, які використовують банківські установи та стимулюванні розвитку певних видів діяльності задля забезпечення економічної безпеки;

- юридичні – передбачають створення і введення в дію законодавчих та нормативних актів, які повною мірою регулюватимуть антикризове управління економічною безпекою банківських установ;

- індикативні – характеризують наявність індикаторів, за якими оцінюється стан економічної безпеки банківських установ на державному рівні.

При організації державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ провідну роль відіграє правовий механізм, який передбачає приведення діяльності банківських установ із чинним законодавством, а також внесення запропонованих змін.

Вдосконалення механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України, на нашу думку, реалізується шляхом удосконалення чинних законодавчих актів, зокрема таких, як:

- Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (редакція від 30.09.2016 підстава 1401-19) [3];

- Постанова «Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України» від 20.08.2014 №375 (редакція 20.07.2018 підстава 562-2018-н) [198];

- Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 №2121-III (редакція від 04.05.2018 підстава 2277-19) [31];

- Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 №679-XIV (редакція від 09.05.2018 підстава 2163-19) [79];

- Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 №2469-VIII (редакція від 21.06.2018) [199];

- Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг» від 12.07.2001 №2664-III (редакцій від 01.01.2017 підстава 1792-19) [200];

На рис 3.3 запропоновано напрями встановлення взаємозв'язку між зазначеними нормативними актами України з питань державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України. Визначена методичний підхід до оцінювання економічної безпеки банківських установ шляхом визначення інтегрального показника та методичний підхід до проведення стрес-тестування, як інструменту оцінювання впливу державного регулювання на діяльність банківських установ.

Рис. 3.3. Напрями встановлення взаємозв'язку між нормативними актами України з питань державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ

Джерело: складено автором

У зазначених документах запропоновано запровадити низку регуляторних норм, а саме (Додаток В.1):

- запропоновано авторське визначення поняття «механізм державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ»;

- встановлено основні завдання механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ, які доцільно розділити на стратегічні та тактичні;

- уточнено коло суб'єктів, до складу яких додано Міністерство фінансів України, яке здійснюватиме функції мегарегулятора;

- виокремлено основні принципи механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ до яких необхідно віднести такі: правомірності, нормативності, системності, комплексності, стабільності, збалансованості;

- встановлено функції механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ до яких необхідно віднести такі: попередження, нейтралізації, контрольна, інформаційна, аналітична, захисна;

- уточнено важелі впливу, які залежать від функцій державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ;

- виокремлено основні інструменти механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ до яких необхідно віднести економічні, юридичні та індикативні;

- запропоновано використовувати методичні підходи до оцінювання результатів діяльності банківських установ, зокрема такі як: методика проведення стрес-тестування та методику розрахунку інтегрального показника оцінки економічної безпеки банківських установ.

В табл. 3.1 схематично відображено пропозиції автора щодо внесення змін і доповнень до нормативно-правових актів з питань державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України.

Таблиця 3.1

Основні пропозиції автора щодо внесення змін і доповнень до нормативно-правових актів з питань державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України

Нормативно-правові акти	Пропозиції автора щодо внесення змін і доповнень
Закон України «Про Національний банк України»	- запропоновано використовувати методичні підходи до оцінювання результатів діяльності банківських установ, зокрема такі як: методика проведення стрес-тестування та методику розрахунку інтегрального показника оцінки економічної безпеки банківських установ.
Закон України «Про національну безпеку України»	- виокремлено основні інструменти механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ до яких необхідно віднести економічні, юридичні та індикативні; - виокремлено основні принципи механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ до яких необхідно віднести такі: правомірності, нормативності, системності, комплексності, стабільності, збалансованості.

Продовження табл. 3.1

<p>Постанова «Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України»</p>	<p>- уточнено коло суб'єктів, до складу яких додано Міністерство фінансів України, яке здійснюватиме функції мегарегулятора фінансового ринку України, (в тому числі регулювання діяльності банківських установ, страхових компаній, пенсійних фондів, інвестиційних компаній та фондів та інших фінансових установ) безпосередньо та через уповноважені державні інституції (в тому числі, Національний банк України, Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку, Національну комісію з державного регулювання ринку фінансових послуг).</p>
<p>Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг»</p>	<p>- встановлено функції механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ до яких необхідно віднести такі: попередження, нейтралізації, контрольна, інформаційна, аналітична, захисна.</p>
<p>Закон України «Про банки і банківську діяльність»</p>	<p>- уточнено важелі впливу, які залежать від функцій державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ до яких належать функції: організаційна, захисна, стабілізаційна, координаційна, аналітична, методологічна, інформаційна; - встановлено основні завдання механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ, які доцільно розділити на стратегічні та тактичні;</p>
<p>Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки</p>	<p>- запропоновано авторське визначення поняття «механізм державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ, під яким пропонуємо розуміти сукупність взаємопов'язаних заходів, розроблених державою для діагностики, попередження, нейтралізації та подолання наслідків кризових явищ в діяльності банківських установ та забезпечення їх економічної безпеки та держави в цілому.</p>

Джерело: складено автором

Задля вдосконалення оцінювання економічної безпеки банківських установ, пропонуємо внести зміни до складових, за якими здійснюється розрахунок рівня економічної безпеки України у Методичних рекомендаціях.

Не менш важливу роль відіграє інформаційний механізм як частина механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України характеризує саме інформаційну прозорість розробки, виконання, фінансування та інших етапів реалізації заходів щодо оцінювання економічної безпеки банківських установ.

- Інструкцію «Про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України»;
- Постанова «Про затвердження Положення про організацію внутрішнього аудиту в банках України»;
- Закон України «Про аудиторську діяльність»;
- Закон України «Про затвердження Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України».

Вважаємо за необхідне виокремити ще одну ключову причину повільного виходу з банківської кризи, якою є недовіра клієнтів до банківської системи в цілому, зокрема:

- недовіра до комерційних банків з боку вкладників;
- недовіра до Національного банку, викликана непрозорістю його діяльності.

Тому, Правління Національного банку України прийняло Постанову від 04 квітня 2018 року № 34 «Про затвердження змін до Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України».

Цей документ спрямований на:

- розкриття інформації у фінансовій звітності банків згідно з МСФЗ 9 «Фінансові інструменти», МСФЗ 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації»;
- дотримання вимог Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» в частині подання банками Звіту про управління.

Прийняття даної постанови надасть можливість користувачам отримувати повну та достовірну фінансову звітність банків України з метою прийняття виважених економічних рішень.

Серед найбільш важливих заходів та реформ, що вже проводяться та потребують завершення для забезпечення прозорості діяльності Національного банку та банківської системи в цілому, слід виділити наступні: спрощення процесу комунікації регулятора із зовнішнім середовищем та суспільством; відображення на офіційному сайті Національного банку інформації щодо статистичних показників банківської системи та окремих банків,

грошово-кредитної політики регулятора, нових нормативних актів щодо діяльності банківської системи; дублювання у соціальних мережах найбільш важливої оперативної інформації щодо діяльності Національного банку України та поточних подій у грошово-кредитній сфері; завершення процесу розкриття інформації щодо структури власності комерційних банків; посилення відповідальності власників і керівників банків за проведення операцій з пов'язаними особами; завершення формування механізму недопущення до керівних посад у діючих банках та відмови у праві придбання істотної участі особам, що сприяли банкрутствам банків у минулому; оптимізація Національного банку України власної структури в напрямку позбавлення від «непрофільних» функцій та активів; значно більш прозоре висвітлення механізму надання та повернення кредитів рефінансування.

Проте, недостатній рівень розкриття та викривлення узагальненої банківської інформації унеможлиблюють ранню діагностику проблемності банків, що вимагає розвитку механізмів контролю за банками щодо прозорості і якості подання фінансової звітності, а також вдосконалення практичних механізмів реалізації заходів щодо вдосконалення антикризового управління економічною безпекою банківських установ на державному рівні.

Вважаємо за потрібне враховувати організаційно-економічний механізм, який відповідає за фінансове забезпечення діяльності банківських установ, а також в організації процесу реалізації, оцінки та контролю ефективності окремих нормативів банківської діяльності.

На основі запропонованої методики та розрахунку інтегрального показника можна оцінити економічну безпеку банківських установ в довгостроковій та короткостроковій перспективі.

Невід'ємною складовою механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України є оцінювання економічної безпеки банківських установ, яку пропонуємо здійснювати з використанням розробленої методики проведення стрес-тестування та розрахунку інтегрального показника оцінки економічної безпеки банківських установ.

Необхідно зазначити, що саме такий підхід відображає послідовність формування та функціонування механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ (рис. 3.4).

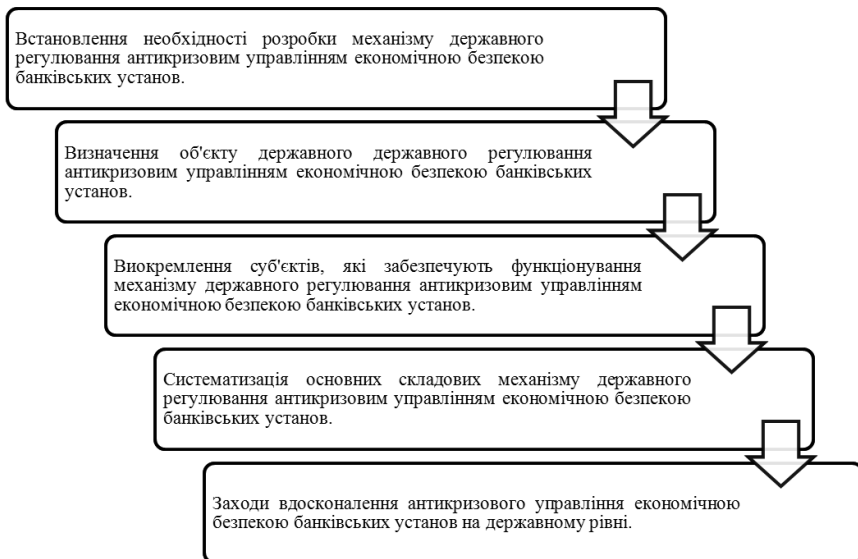

Рис. 3.4. Основні етапи формування та функціонування механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України

Джерело: складено автором

При розробці та застосуванні конкретних заходів щодо забезпечення механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ слід враховувати фундаментальні положення та позиції.

Якщо економічна безпека держави уособлює систему захисту її життєвих інтересів, становище захищеності економіки від внутрішніх та зовнішніх загроз, а сама загроза у свою чергу розглядається як сукупність умов та факторів, які створюють небезпеку життєвоважливим інтересам країни, то для створення ефективної системи захисту банківських установ необхідно чітко з'ясувати, що саме загрожує економічній безпеці, де міститься джерело виникнення небезпеки, яким чином конкретні загрози впливають на стан економічних відносин.

Реалізація механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України ґрунтується на отриманих результатах дослідження стану економічної безпеки та полягає в розробці методики проведення стрес-тестування та розрахунку інтегрального показника оцінки економічної безпеки банківських установ.

На основі запропонованого механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України у п.п. 3.3. представлені заходи щодо вдосконалення антикризового управління економічною безпекою банківських установ на державному рівні.

3.2. Вдосконалення методичного підходу до оцінювання економічної безпеки банківських установ

В сучасних умовах формування механізму попередження кризових явищ у банківському секторі і в кожному окремому банку вимагає переорієнтації роботи Національного банку і керівництва банків на раннє виявлення потенційних проблем і ступеня схильності їм з боку того чи іншого банку. Це передбачає розробку і впровадження нових підходів до оцінки якості діяльності банків, розвиток відносин довіри і співпраці між банківськими установами і регулюючими органами.

Важливим елементом такого механізму повинна стати підготовча робота, що включає в себе якісне планування антикризових процедур, удосконалення змісту банківського нагляду, зміцнення ринкової дисципліни та транспарентності діяльності українських банків.

Основні показники економічної безпеки банківської системи України: грошова маса, обсяг готівки, обсяг кредитування банками реального сектора економіки, максимальна ставка відсотка за кредитом, мінімальний прибуток на середньорічний капітал, мінімальний прибуток на середньорічні активи, рівень сумнівної заборгованості в кредитному портфелі, адекватність капіталу, максимальна частка іноземних пасивів.

Крім того, доцільно звернути увагу і на економічні нормативи банківської системи України, де вже за допомогою динамічного аналізу цих показників, який наведено на базі даних офіційного інтернет-представництва Національного банку України, можна простежити реальний стан економічної безпеки банківської системи України.

На нашу думку, сьогодні серед вітчизняних дослідників немає єдиної точки зору щодо системи і показників, що дають змогу всебічно охарактеризувати стан банківської системи та

здійснити проведення стрес-тестування та розрахунок показника оцінювання економічної безпеки банківських установ України.

Існуюча методика проведення стрес-тестування засвідчує, що в Україні сьогодні має безліч перешкод для ефективного розвитку системи стрес-тестування банків.

По-перше, це відсутність деталізованої методики та алгоритму проведення стрес-тестування в банках. Передбачається, що кожен банк має самостійно розробити власну процедуру проведення стрес-тестування та запровадити свої моделі для аналізу впливу різних факторів на фінансову стійкість з урахуванням індивідуальності банківського портфеля та специфіки своєї діяльності. По-друге, рівень фінансових витрат по впровадженню системи стрес-тестування (купівля відповідного програмного забезпечення, навчання персоналу тощо) є занадто високим. По-третє, відсутність досвіду по проведенню стрес-тестування спричиняє суттєві помилки у висновках, прогнозах і припущеннях. По-четверте, асиметричність інформації спричиняє спотворені висновки і результати стрес-тестування, що надалі може привести впровадження системи просто дообов'язкової форми звітності.

Враховуючи вище зазначене, необхідно вдосконалити методику проведення стрес-тестування, який дозволить побачити своєчасність та якість виконання банківськими установами нормативних вимог Національного банку України до їх діяльності. Для прогнозування ймовірності виникнення кризової ситуації в банківській установі запропоновано проводити стрес-тестування, як на конкретний момент часу (кожного кварталу, півроку, рік), так і розглядати результати, отримані за останні п'ять років, що дозволять прослідкувати динаміку виконання вимог та виявити кризу на ранніх етапах.

Стрес-тестування (stress testing) – метод кількісної оцінки ризику, який полягає у визначенні величини неузгодженої позиції, яка наражає банк на ризик та у визначенні шокової величини зміни зовнішнього фактора – валютного курсу, процентної ставки тощо. Поєднання цих величин дає уявлення про те, яку суму збитків чи доходів отримає банк, якщо події розвиватимуться за закладеними припущеннями [181].

Доцільно виділити групи стрес-тестів банківських установ України (рис. 3.5).

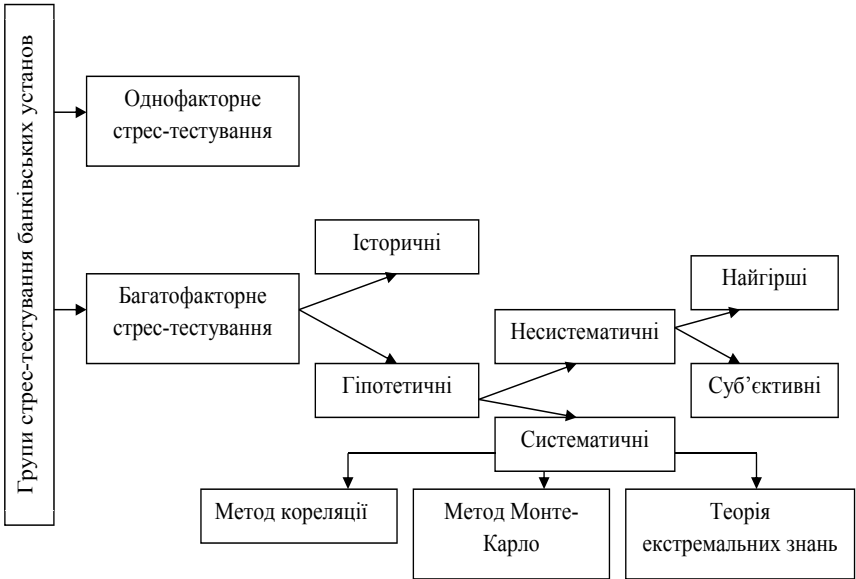

Рис. 3.5. Групи стрес-тестування банківських установ України

Джерело: складено автором

При проведенні однофакторного стрес-тестування (або тестів на аналіз чутливості) досліджується вплив одного з факторів ризику на вартість портфеля. Часто такі тести використовуються трейдерами, які досліджують вплив певного фактору на рівень ризику (наприклад, зміна курсу валют). Але проблема полягає в тому, що за стресових умов змінюються і інші фактори ризику. Тому, якщо розглядати зміну лише одного з них, то можна отримати не завжди коректні результати.

Багатофакторне стрес-тестування (або аналіз сценаріїв) розглядають зміну відразу декількох факторів ризику. Багатофакторне стрес-тестування бувають різного типу. Найбільш поширені з них ґрунтуються на історичних сценаріях, які передбачають дослідження змін факторів ризику, які вже відбувалися в минулому. Недоліком цього методу стрес-тестування є те, що він не враховує характеристики ринку та інституціональних структур, які постійно змінюються у часі.

Багатофакторне стрес-тестування можуть базуватися і на гіпотетичних сценаріях. Перевагою цього типу стрес-тестування є більш гнучке формування можливих подій. Такі сценарії можуть застосовуватися для певних можливих подій, за яких портфель

банку буде найбільш уразливим (наприклад, існує такий феномен, як «flight to quality», коли за стресових ситуацій різко зростає попит на високодохідні цінні папери, тоді як попит на інші цінні папери попит різко падає). Тим не менш, для дослідника часто буває важко визначити ймовірність подій, які ніколи до цього не відбувалися.

Гіпотетичні сценарії, в свою чергу, можуть бути різних типів. Наприклад, багато банківських установ використовують так звані найгірші сценарії. Суть такого стрес-тестування полягає в тому, що всі розглянуті фактори ризику приймають свої найгірші значення (за певний історичний період часу). Далі на підставі цих значень відбувається переоцінка портфеля. Незважаючи на простоту і привабливість такого підходу, у ньому не враховується кореляція між факторами ризику, внаслідок чого результати можуть бути некоректними.

Існують також сценарії, які засновані на методі Монте-Карло, основними перевагами якого є, по-перше, можливість використання будь-яких дистрибутивів, а по-друге, можливість моделювання складної поведінки ринків (наприклад, зміна кореляцій між факторами ризику).

Нарешті, можна виділити систематичні сценарії, які спираються на так звану теорію екстремальних значень. Необхідно зазначити, що під час аналізу нормального розподілу факторів, як правило, ймовірність стресових ситуацій недооцінюється. Якщо ж побудувати розподіл безпосередньо екстремальних значень, то можна уникнути цієї проблеми.

Агреговане стрес-тестування проводиться при здійсненні оцінки чутливості групи банків до певних стресових ситуацій. Метою такого аналізу є визначення структурної уразливості та загального впливу ризику у фінансовій системі.

Крім того, доцільно зазначити, що проведення стрес-тестування та докапіталізація банків за його результатами є однією з умов співпраці з Міжнародним валютним фондом (табл. 3.2).

Таким чином, діагностичне обстеження банку здійснюється шляхом проведення Національним банком України перевірки оцінки якості активів, достатності капіталу та стрес-тестування. Діагностичне обстеження банку необхідно здійснюється у два етапи (рис. 3.6).

**Проведення стрес-тестування банківськими
установами України**

	Стрес-тестування 2014	Стрес-тестування 2015-2016	Регулярна оцінка стійкості з 2018
Виконавці	9 аудиторських компаній	НБУ	Аудиторські компанії та НБУ
Вибірка банків	34 банки (79% активів)	60 банків (97% активів)	25 банків (94% активів)
Макро-економічні сценарії	Базовий Несприятливий	Базовий	Базовий Несприятливий
Стрес-тестування великих боржників	Ні	Так	Так
Ризики	Кредитний Валютний	Кредитний Валютний	Кредитний Валютний Процентний

Джерело: складено автором

Рис. 3.6. Етапи діагностичного обстеження банку зі сторони
Національного банку України

Джерело: складено автором

Під час першого етапу діагностичного обстеження банку здійснюються:

- оцінка якості активів, включаючи прийнятність забезпечення, кредитного ризику;

- оцінка нерухомого майна та інвестицій банку;
- діагностика результатів перевірки якості кредитів;
- оцінка достатності (адекватності) регулятивного капіталу та основного капіталу.

Аналіз якості активів має охоплювати такі активи:

1) кошти, розміщені на кореспондентських рахунках в інших банках, – якщо загальна сума боргу такого виду активу, що припадає на одного контрагента, перевищує 5% регулятивного капіталу банку;

2) кредити, надані іншим банкам, та депозити, розміщені в інших банках, – якщо загальна сума боргу такого виду активу, що припадає на одного контрагента, дорівнює або перевищує 100 000 тис. грн., або 5% регулятивного капіталу банку;

3) цінні папери в торговому портфелі, портфелі на продаж та портфелі банку до погашення – якщо загальна сума боргу такого виду активу щодо одного емітента дорівнює або перевищує 100 000 тис. грн., або 5% регулятивного капіталу банку;

4) кредити, надані суб'єктам господарської діяльності (крім банків) та фізичним особам, а також усі інші види кредитних операцій (балансові та позабалансові) щодо таких суб'єктів;

5) основні засоби, інвестиційне майно та необоротні активи, утримувані для продажу;

6) дебіторську заборгованість – якщо загальна сума боргу такого виду активу, що припадає на одного контрагента, дорівнює або перевищує 100 000 тис. грн., або 5% регулятивного капіталу банку;

7) активи третього рівня, – якщо загальна сума боргу такого виду активу, що припадає на одного боржника/емітента, дорівнює або перевищує 5% регулятивного капіталу банку.

Об'єктом діагностичного обстеження банку на першому етапі є дані бухгалтерського обліку, статистичної звітності та інші дані банку станом на дату діагностичного обстеження. Для проведення першого етапу діагностичного обстеження банку банк зобов'язаний надати Національному банку інформацію станом на дату діагностичного обстеження щодо:

- фінансового стану банку (баланс активів і пасивів банку, сформований за вихідними залишками балансових рахунків, рахунків доходів та витрат та позабалансових рахунків Плану рахунків);

- переліку пов'язаних із банком осіб, визначених згідно зі статтею 52 Закону про банки та з урахуванням Положення № 315;

- класифікації всіх активів/наданих фінансових зобов'язань (за видами активів) та розміру кредитного ризику;

- переліку кредитів та фінансових зобов'язань, наданих великим боржникам, загальна сума боргу яких дорівнює або перевищує 100 000 тис. грн., або 5% регулятивного капіталу банку, а також кінцевим власникам банку та іншим афілійованим особам банку, з окремим зазначенням тих, що були реструктуризовані, пролонговані або перекласифіковані до вищих (кращих) категорій ризику за останні два роки;

- розрахунку нормативу Н2 відповідно до вимог;

- переліку основних фондів банку, зареєстрованих на тимчасово окупованій території України та/або території проведення антитерористичної операції, які були продані після дати діагностичного обстеження, з окремим зазначенням назви покупця (у розрізі пов'язаних і непов'язаних із банком осіб), вартості продажу, рахунку, на який надходили кошти від продажу, сум і напрямів використання таких коштів. Договори про продаж таких основних фондів мають бути належним чином оформлені з метою недопущення визначення таких договорів недійсними.

Банк також подає Національному банку інші звіти, зокрема внутрішніх та зовнішніх аудиторів, матеріали останнього діагностичного обстеження та останньої інспекторської перевірки. Особлива увага має приділятися питанням оцінки кредитів, визнання процентів, оцінки застави та визначенню пов'язаних з банком осіб. Зауваження, які надавались у цих звітах, мають бути враховані під час формування вибірки кредитів та оцінки їх якості.

Під час другого етапу діагностичного обстеження банку передбачається проведення оцінки достатності (адекватності) регулятивного капіталу та основного капіталу за базовим макроекономічним сценарієм (стрес-тестування) на період до кінця 2018 року, здійсненої на підставі результатів першого етапу діагностичного обстеження банку (з урахуванням екстраполяції результатів перевірки якості кредитів).

Об'єктом діагностичного обстеження банку на другому етапі є дані бухгалтерського обліку, статистичної звітності та інші дані банку, скориговані з урахуванням результатів першого етапу діагностичного обстеження щодо оцінки якості активів (з урахуванням екстраполяції результатів перевірки якості кредитів). Фінансова звітність банку станом на дату діагностичного обстеження не повинна коригуватися за результатами діагностичного обстеження. Звіт має містити мінімальні необхідні дані, які сформовані в таблиці 3.3.

**Узагальнена інформації про результати
діагностичного обстеження банку**

Назва показника	Узагальнена інформація, висновки
Огляд балансу банку	зазначається інформація про загальну структуру балансу банку, у тому числі в розрізі валют. Інформація про структуру кредитного портфеля зазначається в розрізі видів позичальників та валют.
Вибірка кредитного портфеля	зазначається інформація про структуру вибірки кредитів у розрізі видів позичальників
Результати аналізу кредитного портфеля (з урахуванням екстраполяції)	зазначається інформація про: зміни в структурі кредитного портфеля (за категоріями якості), у тому числі за секторами економіки та сегментами; суму коригування розміру кредитного ризику, у тому числі в розрізі видів позичальників.
Аналіз нерухомості та необоротних активів, утримуваних для продажу	зазначається інформація про необхідність коригування (зміни) вартості активів.
Аналіз інших активів	зазначається інформація про якість активів та необхідність коригування (зміни) їх вартості.
Регулятивний капітал банку (млн. грн.) та норматив Н2 (%), основний капітал (ОК) та показник достатності основного капіталу (ПОК) (%) за результатами першого етапу діагностичного обстеження	зазначається інформація за результатами першого етапу діагностичного обстеження про: розмір регулятивного капіталу банку, необхідного для забезпечення дотримання значення нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н2) (далі – норматив Н2) на рівні не менше ніж 10%; розмір основного капіталу (ОК), необхідного для забезпечення дотримання значення показника ПОК на рівні не менше ніж 7%, відповідно до вимог Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затвердженої постановою Правління Національного банку України від 28 серпня 2001 року № 368 (зі змінами).

Регулятивний капітал банку (млн. грн.) та норматив Н2 (%), основний капітал (ОК) та показник ПОК (%) за базовим макроекономічним сценарієм (стрес-тестування) за результатами другого етапу діагностичного обстеження (млн. грн., %)	зазначається інформація за результатами другого етапу діагностичного обстеження про: розмір регулятивного капіталу банку, необхідного для забезпечення дотримання значення нормативу Н2 на рівні не менше ніж 10%; розмір основного капіталу (ОК), необхідного для дотримання показника ПОК у розмірі 7%, розраховані за базовим макроекономічним сценарієм на період до кінця 2018 року.
Розмір докапіталізації банку за результатами діагностичного обстеження (млн. грн.)	зазначається інформація про необхідний розмір докапіталізації банку за результатами діагностичного обстеження для дотримання значень нормативу Н2 та показника ПОК у розмірах та в строки згідно до постанови Правління Національного банку України від 04.02.2016 року № 59 «Про здійснення діагностичного обстеження банків».

Джерело: складено автором

Звіт призначений для використання виключно банком і Національним банком, який надасть його на розгляд Міжнародному валютному фонду та Світового банку. Усі результати повинні розглядатись як суворо конфіденційна інформація.

Оцінка якості активів та відповідності розміру кредитного ризику за ними здійснюється з урахуванням ряду складових зображених на рисунку 3.7.

На основі здійсненої оцінки якості активів має зазначатися детальний перелік коригувань для різних видів активів.

Вважаємо за доцільне запропонувати покласти функції, щодо проведення стрес-тестування на відділ з питань банківських послуг та координації взаємодії з Національним банком України Департаменту фінансової політики Міністерства фінансів України, як мегарегулятора фінансового ринку.

Департамент фінансової політики Міністерства фінансів України має керуватися у своїй діяльності нормативно-правовими актами Національного банку України, Положення про міністерство фінансів та рішеннями Правління Національного банку.

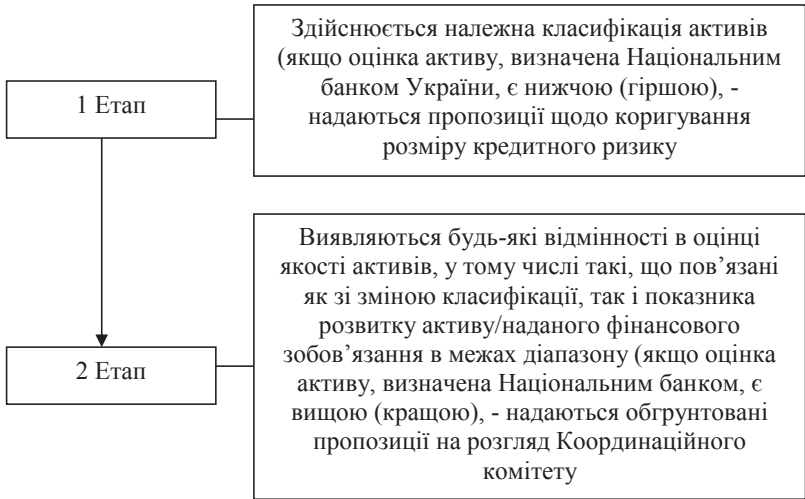

Рис. 3.7. Складові оцінки якості активів та відповідності розміру кредитного ризику

Джерело: складено автором

Основними завданнями Координаційного комітету є:

- координація процесу проведення діагностичного обстеження банків;
- моніторинг та контроль за дотриманням вимог завдання під час здійснення діагностичного обстеження;
- погодження результатів діагностичного обстеження та підготовка пропозицій на розгляд керівництва Національного банку щодо подальшої діяльності банків.

Координаційний комітет відповідно до покладених на нього основних завдань виконує певні функції (рис. 3.8).

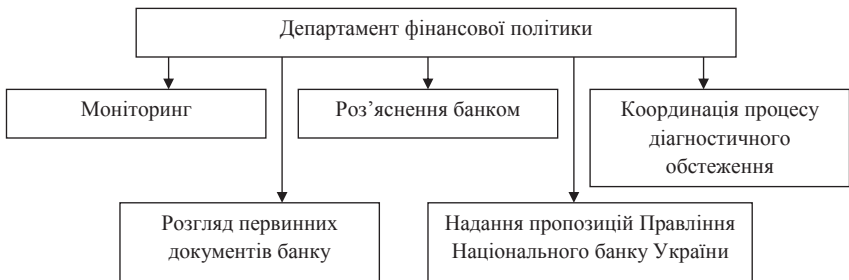

Рис. 3.8. Функції Департаменту фінансової політики Міністерства фінансів України

Джерело: складено автором

Для забезпечення опрацювання результатів діагностичного обстеження банків та підготовки відповідних пропозицій для розгляду Координаційним комітетом створюються робочі групи, до складу яких входять фахівці підрозділів служби банківського нагляду.

Стрес-тестування проводиться для оцінки здатності банку компенсувати збитки, що виникають унаслідок несприятливих змін на ринку, та оцінки ризику в стресових ситуаціях. Стрес-тестування здійснюється на основі даних бухгалтерського обліку, статистичної звітності та інших даних банку станом на дату діагностичного обстеження, скоригованих з урахуванням результатів першого етапу діагностичного обстеження банку та з метою визначення збільшення величини кредитного ризику за активами з урахуванням макроекономічних показників, передбачених базовим макроекономічним сценарієм до кінця 2018 року та доведених до відома банків Національним банком після узгодження з Міжнародним валютним фондом.

Стрес-тестування ґрунтується на припущенні про незмінність активів/наданих фінансових зобов'язань, за винятком зміни номінальної вартості активів/наданих фінансових зобов'язань в іноземній валюті внаслідок зміни обмінного курсу національної валюти.

Стрес-тестування здійснюється з використанням внутрішньої моделі Національного банку, погодженої з Міжнародним валютним фондом, шляхом проведення оцінки впливу макроекономічних показників на показники міграції кредитів між категоріями якості, величину кредитного ризику, фінансовий стан та капітал банку, у такому порядку:

1) використання даних балансу банку, складеного з урахуванням результатів першого етапу діагностичного обстеження;

2) групування (розподіл) даних балансу в розрізі:

- валюти активу (іноземна/національна валюта);

- виду активу/зобов'язання;

- категорії якості активу;

- виду боржника/контрагента (юридичні СГД/фізичні особи).

3) оцінка впливу на фінансовий стан банку макроекономічних показників.

Оцінка ґрунтуватиметься на дотриманні таких основних принципів:

- великі кредити проходитимуть стрес-тестування індивідуально з урахуванням підходів та основних принципів;

- на основі базових макроекономічних прогнозів розрахунку показника.

Також доцільно оцінювати стан обслуговування кредиту з урахуванням очікуваних грошових потоків позичальника. На основі прогнозованих значень позичальника необхідно розподіляти до класів (від 1 до 9) та з урахуванням прогнозного стану обслуговування кожному кредиту необхідно призначати нову категорію якості на основі прогнозованого класу позичальника; точкове значення ймовірності дефолту в межах установлених діапазонів для кожної категорії якості кредитів буде визначено з урахуванням якісних та кількісних показників позичальника.

Для позицій під ризиком уряду і державних/муніципальних підприємств категорія якості кредитів не знижуватиметься для цілей стрес-тестування.

Для всіх інших кредитів і кредитів, наданих фізичним особам, збільшення обсягу заборгованості у кредитному портфелі банку означає збільшення обсягу кредитів, класифікованих за IV та V категоріями якості. Показники будуть відображати зміни прогнозних макроекономічних показників у стрес-тестах та обчислюватися за допомогою моделі стрес-тестування, розробленої Національним банком з використанням доступних в Україні даних.

Вплив показника на кредитний портфель має визначатися пропорційно частці кредитів, класифікованих за IV та V категоріями якості в кредитному портфелі банку з урахуванням результатів першого етапу діагностичного обстеження. З огляду на припущення про незмінність даних бухгалтерського обліку відповідно має бути зменшена частка кредитів, класифікованих за I, II та III категоріями якості, пропорційно їх частці в кредитному портфелі, визначеній з урахуванням результатів першого етапу діагностичного обстеження.

Розмір кредитного ризику за кредитами відповідно до стрес-тестування повинен визначатися шляхом застосування відсотка кредитного ризику для відповідної категорії якості кредитів в окремому банку, визначеного з урахуванням результатів першого етапу діагностичного обстеження (відповідні відсотки кредитного ризику будуть використовуватися для кредитів сільськогосподарської діяльності і кредитів фізичним особам).

Якщо певний великий кредит або кредитний портфель переводиться на нижчий рівень якості на основі результатів стрес-

тестування і фактичний відсоток кредитного ризику в цій категорії є нижчим, ніж у початковій категорії, то відсоток кредитного ризику для такого окремого кредиту/кредитного портфеля залишається без змін. Для всіх кредитів, що потрапляють до IV і V категорій якості (великих кредитів або кредитного портфеля), використовуватиметься мінімальний відсоток кредитного ризику 55% і 70% відповідно (окремо для кредитів, наданих сільськогосподарській діяльності, і кредитів, наданих фізичним особам), якщо визначений на першому етапі відсоток кредитного ризику після оцінки якості активів буде нижчим.

Оцінка достатності (адекватності) регулятивного капіталу та основного капіталу до початку 2019 року за результатами проведеного стрес-тестування здійснюватиметься шляхом визначення розміру достатності (адекватності) регулятивного капітал та основного капіталу здійснення таких дій:

- повторного розрахунку величини кредитного ризику за кредитами та позабалансовими зобов'язаннями відповідно до вимог;
- складання прогнозного балансу та звіту про фінансові результати банку, виходячи із: припущень про нульове зростання активів (окрім змін через вплив обмінного курсу); відсутності змін у структурі активів (крім змін через вплив обмінного курсу); ринкових відсоткових ставок (наданих у складі макроекономічних показників) – з урахуванням збитків від девальвації національної валюти та резервів;
- розрахунку розміру основного капіталу;
- розрахунку показників основного капіталу;
- розрахунку розміру регулятивного капіталу;
- розрахунку нормативу Н2.

Слід зазначити, що для вітчизняної практики регуляторної діяльності характерна відсутність публічної та прозорої інформації щодо макроекономічного стрес-тестування ризиків вітчизняних банків.

Доречно привести наступні дані щодо результатів стрес-тестування українських банків, для детального опису методики, варто звернутись до наступної таблиці 3.4. Як видно з таблиці 3.4, найбільш вагомим видом ризику для банків є кредитний ризик, а найменш – процентний.

При проведенні стрес-тестування банки найчастіше використовують сценарний аналіз, в якому в якості тригерів кризи виступають гіпотетичні події.

**Оцінка значимості типів та підходів стрес-тестування
банківських ризиків, %**

Показники	Види стрес-тестів		
	Тест на чутливість портфелю (до зміни одного фактора)	Сценарне моделювання (кілька факторів змінюються одночасно)	Інші (екстремальні значення, максимальні втрати)
Частка банків, для котрих вид стрес-тестів є основним	31,3	45,6	23,1
	Види сценаріїв		
	Історичний	Гіпотетичний	Інший
Частка банків, які використовують даний вид сценарію	40,3	56,7	3,0
	Види банківських ризиків		
	Кредитний	Ринковий (валютний, процентний)	Інший (ліквідності, операційний)
Частка банків, для котрих вид ризику є найбільш значимим	76,2	5,6	18,2

Джерело: складено автором

Аналізуючи ефективність антикризового управління кредитним портфелем за допомогою розглянутої методики, керівництво банку отримає механізм обґрунтованого прийняття управлінських рішень з орієнтацією на постійні зміни в ринковому середовищі. Запропонована методика аналізу ефективності уможливіє зважений підхід до формування кредитного портфеля, беручи до уваги не лише прибутковість, а й реальний рівень ризику кредитних операцій.

Тому найбільш значущим з різних видів стрес-тестування являється моделювання втрат банківського сектора в результаті реалізації кредитних ризиків на основі побудови гіпотетичних сценаріїв (табл. 3.5).

**Кредитні операції, що класифікуються,
за різними банківськими категоріями
станом на 01.01.2018 р., тис. грн.**

Назва показника	I група	II група	Банки з державною часткою	Банки іноземних банківських груп
Кредитні операції, що класифіковані за I категорією якості	127815739	21441335	52699919	199456605
Кредитні операції, що класифіковані за II категорією якості	88605049	24288223	76571881	132534682
Кредитні операції, що класифіковані за III категорією якості	125151236	7307683	30247583	33424229
Кредитні операції, що класифіковані за IV категорією якості	12004733	2738637	34734797	39066254
Кредитні операції, що класифіковані за V категорією якості	40343335	3928954	93151581	174114032
Кредити, що надані суб'єктам господарювання за видами економічної діяльності, що класифікуються за секціями (А, В-Е, F)	37236968	12338721	118032456	164234461
Всього	431157060	72043553	405438217	742830263

Джерело: складено автором

На основі цих даних є можливість, проаналізувати кредитні операції, що класифіковані за різними категоріями, і можемо стверджувати, що кредитні операції, що класифіковані за I категорією якості і які належать до банків іноземних банківських груп мають найбільший показник – 199 456 605 тис. грн., відповідно кредитні операції, що класифіковані за IV категорією якості та належать до II групи мають найнижчий показник – 2 738 637 тис. грн. Таким чином, ми можемо прорахувати і величину кредитного ризику за відповідними категоріями (табл. 3.6).

Отримані дані, підтверджують результати, які були отримані раніше, а також дають можливість здійснити розрахунок якості кредитного портфеля та необхідний розмір кредитного ризику за ним (табл. 3.7).

Таблиця 3.6

Величина кредитного ризику за категоріями станом на 01.01.2018 р., тис. грн

Назва показника	I група	II група	Банки з державною часткою	Банки іноземних банківських груп
Величина кредитного ризику за I категорією	436827	135498	247899	1218812
Величина кредитного ризику за II категорією	2298104	842588	4889637	6958098
Величина кредитного ризику за III категорією	6102063	1080246	4002794	8838655
Величина кредитного ризику за IV категорією	3522772	1295292	10078262	11843581
Величина кредитного ризику за V категорією	31837771	3089652	84352312	139048792
Величина кредитного ризику за видами економічної діяльності, що класифікуються за секціями (A, B-E, F)	37236968	12338721	118032456	164234461
Всього	81434505	1878199	22160336	332142399

Джерело: складено автором

Таблиця 3.7

Структура якості кредитного портфеля та необхідний розмір кредитного ризику станом на 01.01.2018 р., тис. грн.

Назва показника	Дані банку	Дані за результатами діагностичного обстеження з урахуванням екстраполяції	Коригування +/-
I група	81434505	81279185	155320
II група	1878199	1852853	25346
Банки з державною часткою	22160336	21815212	345124
Банки іноземних банківських груп	332142399	327817035	4325364

Джерело: складено автором

Завдання розробки методологічних підходів до стрес-тестування може бути вирішеним завдяки групуванню однорідних за профілем ризиків банків (так як в прикладі кредитних) та дослідженням відповідних характеристик ймовірності виникнення екстремальних подій та можливостей управління у відповідних стресових умовах. Розглядаючи вплив зовнішніх чинників на фінансову стійкість окремого банку, слід враховувати особливості розподілу ринку банківських послуг у різні періоди розвитку системи.

Оцінка поточного фінансового стану та підходи до стрес-тестування мають визначатися структурними характеристиками банку, його спеціалізацією на ринку банківських послуг та відповідним профілем ризиків. Нагальною потребою в побудові ефективних моделей стрес-тестування має стати поєднання мікро- та макrorівнів прогностичних зрушень та врахування ефектів заміщення та концентрації в усіх фінансових потоках банків, а особливо – в їх кредитних портфелях. Порівняння основних прогностичних показників із фактичними значеннями наведено у табл. 3.8.

Таблиця 3.8

**Порівняння прогнозованих та фактичних показників
Національного банку України на 2018–2022 рр.**

Показник	2018	2019	2020	2021	2022
Реальний ВВП %	3,1	4,2	5,3	6,1	5,8
Дефлятор ВВП %	10,1	11,4	10,8	11,3	9,8
Номинальний ВВП %	14,2	15,4	14,8	15,6	16,1
Міжбанківський курс гривня/долар США	27,8	28,5	30,3	31,5	32,8
Індекс споживчих цін %	10,3	11,6	12,4	13,1	13,7
Базовий індекс споживчих цін %	7,4	8,5	9,3	8,7	9,6
Інфляція цін %	10,9	11,3	11,8	10,2	12,2
Кредитна процентна ставка в гривні, %	14,2	14,8	15,7	16,4	17,8
Депозитна процентна ставка в гривні, %	8,4	9,5	10,4	11,1	11,9
Кредитна процентна ставка у валюті, %	9,2	10,1	10,8	11,3	10,7
Депозитна процентна ставка у валюті, %	6,3	6,8	7,5	8,1	8,8
Середньомісячна заробітна плата, %	9141	9453	9885	10312	10586
Реальна заробітна плата, %	3,5	4,8	5,5	6,7	7,3
Рівень безробіття (МОП)	10,2	9,6	8,4	9,5	8,1

Джерело: складено автором

Крім того, стрес-тестування істотно розширює можливості з оцінки та управління ризиком на державному рівні. Аналіз результатів стрес-тестування допомагають виявити ризики і слабкі сторони банку і розробити відповідні коригувальні дії. Так, керівництву банків, що займаються в основному роздрібними операціями, стрес-тести дозволить оцінити, чи не дуже чутливий кредитний портфель клієнтів до змін на ринку іпотечних кредитів і до несприятливих умов макроекономічного середовища, наскільки слід підвищити резервний фонд для забезпечення іпотечних кредитів в умовах уповільнення зростання економіки та підвищення рівня безробіття, якою мірою політика завоювання нових клієнтів підвищить чутливість банку до макроекономічних ризиків. Відповіді на подібні питання мають велике значення для розробки стратегії та політики антикризового управління банківськими ризиками.

Таким чином, результати проведення стрес-тестування необхідно використовувати Міністерством фінансів України при прийнятті рішень за пропозиціями Національного банку України про введення тимчасової адміністрації чи ліквідації банківських установ.

Другим методичним підходом, який запропоновано використовувати Національним банком України розрахунок інтегрального показника оцінювання економічної безпеки банківських установ України.

Для забезпечення всебічного та повного оцінювання системних банків доцільно застосувати наступні групи показників (індикаторів) антикризової стійкості (показники капітальної стійкості, показники ділової активності, показники ліквідності, платоспроможності банку, показники ефективності управління банком) та визначенні в їхніх межах трирівневої системи інтегральних показників на основі фактичних та граничних значень показників (індикаторів) антикризової стійкості, що дозволяє моделювати стратегії їхнього розвитку.

На сьогодні використання інтегрального показника оцінювання економічної безпеки банківських установ України, а також визначення рівня економічної безпеки його функціонування, виступає одним із вагомих показників для подальшого моделювання їх діяльності, а також визначення в межах системи на основі фактичних та граничних значень показників (індикаторів), що дозволяє моделювати стратегії їхнього розвитку. Методичні основи оціню-

вання економічної безпеки банківських установ представлено на рис. 3.9.

Рис. 3.9. Методичні основи розрахунку інтегрального показника оцінювання економічної безпеки банківських установ

Джерело: складено автором

Оцінювання економічної безпеки банківських установ, слід розуміти, що її стан чи рівень є результатом реалізації інтересів безпеки, захистом прав, контролем за управління банком, дотримання організаційної культури та надійності банківських вкладів. Таким чином, ефективне забезпечення економічної безпеки повинно бути забезпечене комплексом індикаторів, що відображають різноманітні симптоми кризових явищ з урахуванням ступеня генерування небезпек. Проаналізувавши різні підходи до формування систем показників, для визначення інтегрального показника антикризової стійкості, зазначені індикатори слід згрупувати за декількома напрямками (табл. 3.9).

Розрахунок інтегральних показників оцінювання економічної безпеки банківських установ виконується за наступною формулою:

$$I_{es} = 0,3\sum K_{cs_i}\Pi_i + 0,2\sum K_{ba_i}\Pi_i + 0,3\sum K_{ls_i}\Pi_i + 0,2\sum K_{em_i}\Pi_i \quad (3.1)$$

Таблиця 3.9

Індикатор інтегрального показника при оцінюванні економічної безпеки банківських установ

Показники	Коефіцієнти	Питома вага, %	
		коефіцієнту	групи показників
I. Капітальної стійкості	Коефіцієнт надійності (Kcs_1)	20	30
	Коефіцієнт участі капіталу у формуванні активів (Kcs_2)	30	
	Коефіцієнт концентрації власного капіталу (Kcs_3)	25	
	Коефіцієнт левириджу (Kcs_4)	25	
	Інтегральний показник капітальної стійкості (Ics)	100	
II. Ділової активності	Коефіцієнт активності залучення ресурсів (Kba_1)	40	20
	Рівень депозитів у зобов'язаннях (Kba_2)	30	
	Коефіцієнт кредитної активності (Kba_3)	30	
	Інтегральний показник ділової активності (Iba)	100	
III. Ліквідності, платоспроможності	Коефіцієнт загальної ліквідності (Kls_1)	15	30
	Коефіцієнт співвідношення високоліквідних і робочих активів (Kls_2)	15	
	Коефіцієнт співвідношення високоліквідних і загальних активів (Kls_3)	30	
	Коефіцієнт платоспроможності (Kls_4)	40	
	Інтегральний показник ліквідності (Ils)	100	

Продовження табл. 3.9

IV. Ефективності управління	Загальний рівень рентабельності (Kem_1)	10	20
	Коефіцієнт процентного доходу (Kem_2)	5	
	Доходність активів (Kem_3)	20	
	Витратність активів (Kem_4)	20	
	Прибутковість активів (Kem_5)	20	
	Прибутковість капіталу (Kem_6)	20	
	Коефіцієнт дієздатності (Kem_7)	5	
	Інтегральний показник ефективності управління банком (Iem)	100	

Джерело: складено автором

В результаті отриманих доцільно охарактеризувати за допомогою критеріїв відповідності нормативам стану банківських установ при формуванні економічної безпеки банківських установ (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Критерії відповідності нормативам стану банківських установ при формуванні економічної безпеки банківських установ

Ранг	Рівень	Характеристика	Бал
A	високий	віддалення ідеалу функціонування від ситуації досягнення межі небезпеки (втрату капіталу, банкрутства банку), моніторинг і діагностика виконання програм	0,40–0,50
B	достатній	віддалення очікуваного стану діяльності від небезпеки	0,30–0,40
C	середній	прогнозований стан дозволить скоригувати напрям розвитку банку в разі невизначеності його діяльності до часу настання кризи	0,20–0,30
D	критичний	міра віддалення поточного стану банку від бажаного	0,15–0,20
E	катастрофічний	Досягнення банком критичної ситуації, необхідно відразу впроваджувати відповідних заходів задля виходу з кризи	0–0,15

Джерело: складено автором

У результаті аналізу базових індикаторів було отримано інтегральний показник оцінювання економічної безпеки за період з 2014–2019 рр. (табл. 3.11).

Таблиця 3.11

**Значення інтегрального показника стійкості
банківських установ України протягом 2014–2019 рр.**

Період	Інтегральний показник					Ранг
	Kcs	Kba	Kls	Kem	Kes	
IV кв. 14	0,110	0,115	0,118	0,120	0,11	E
I кв. 14	0,115	0,121	0,134	0,137	0,14	E
II кв. 14	0,104	0,214	0,253	0,147	0,18	D
III кв. 14	0,113	0,263	0,343	0,101	0,2	D
IV кв. 15	0,138	0,275	0,250	0,140	0,21	C
I кв. 15	0,146	0,301	0,267	0,157	0,21	C
II кв. 15	0,157	0,220	0,210	0,140	0,18	D
III кв. 15	0,130	0,333	0,294	0,280	0,32	B
IV кв. 16	0,147	0,342	0,350	0,305	0,29	C
I кв. 16	0,152	0,351	0,361	0,321	0,29	C
II кв. 16	0,164	0,342	0,368	0,334	0,30	C
III кв. 16	0,170	0,285	0,279	0,231	0,20	D
IV кв. 17	0,167	0,342	0,420	0,378	0,33	B
I кв. 17	0,174	0,367	0,445	0,384	0,35	B
II кв. 17	0,205	0,271	0,387	0,320	0,31	B
III кв. 17	0,119	0,200	0,361	0,350	0,26	C
IV кв. 18	0,212	0,237	0,225	0,243	0,23	C
I кв. 18	0,214	0,257	0,239	0,294	0,28	C
II кв. 18	0,217	0,631	0,242	0,301	0,30	B
III кв. 18	0,223	0,621	0,251	0,310	0,34	B
IV кв. 19	0,228	0,634	0,258	0,320	0,38	B

Джерело: складено автором

Отримані результати підтвердили наявність кризових явищ в діяльності банківських установ у I–IV кварталах 2014 р., а також у II кварталі 2015 р. та у III кварталі 2016 р.

Обрані коефіцієнти можуть змінюватись залежно від конкретної банківської установи, що забезпечуватиме більший рівень

адаптації методичних основ оцінювання економічної безпеки банківських установ під потреби окремого банку.

Використання запропонованої методики розрахунку інтегрального показника сприятиме більш ґрунтовному дослідженню стану банківської системи з урахуванням завдань, передбачених механізмом державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ.

Таким чином, враховуючи запропоновані методичні підходи до оцінювання результатів діяльності банківських установ за допомогою методики проведення стрес-тестування та розрахунку інтегрального показника оцінки економічної безпеки банківських установ дозволяють комплексно визначити стійкість банківських установ до кризи.

3.3. Заходи щодо вдосконалення антикризового управління економічною безпекою банківських установ на державному рівні

Вдосконалення механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України надасть можливість забезпечити вищі показники рівня економічної безпеки банків, ніж ті, які можна констатувати зараз, що в перспективі позитивно позначиться і на стані банківської системи в цілому.

Механізм державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України реалізується через форми, методи, прийоми та інструменти, які були детально описані в першому розділі дослідження.

Більшість із них є насправді дієвими, і це підтвердив аналіз сучасного стану антикризового державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ та дотримання банками економічних нормативів, який засвідчив високий рівень ефективності роботи вітчизняних банківських установ. Проте, як уже зазначалось, нормативи банківської діяльності Національного банку України доцільно використовувати лише для встановлення рівня фінансової захищеності банку від різного роду небезпек і загроз, його фінансової стабільності та стійкості. Разом із тим, корпоративні ресурси банківських установ, захист яких повинен бути пріоритетним завданням високоорганізованої системи економічної безпеки банку, не обмежуються лише його

активами, інвестиційними ресурсами, грошовими коштами на рахунках та власним капіталом.

Для того щоб розв’язати існуючі проблеми у функціонуванні банківських установ необхідно сформувати алгоритм дій відповідно до розробленого механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України (рис. 3.10).

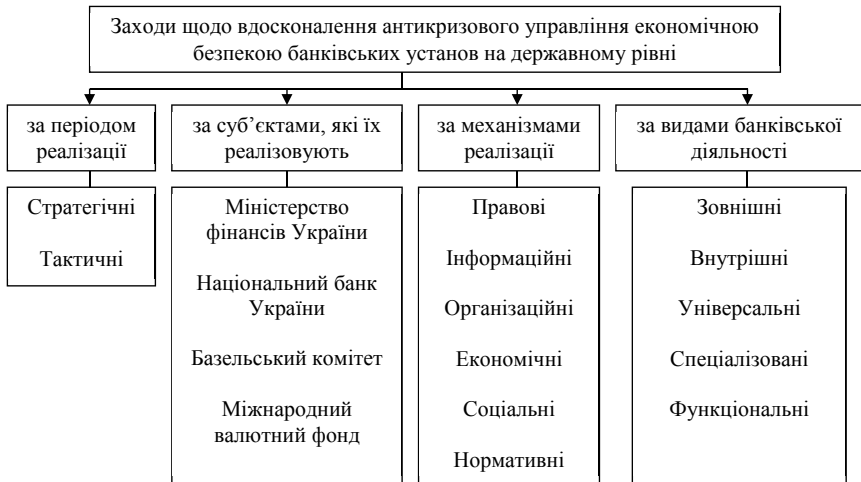

Рис. 3.10. Класифікація заходів щодо вдосконалення антикризового управління економічною безпекою банківських установ України

Джерело: складено автором

Необхідно більш детально розглянути кожний із запропонованих заходів щодо вдосконалення антикризового управління економічною безпекою банківських установ України.

I) За періодом реалізації:

- тактичні – поліпшення внутрішньої організації роботи: вдосконалення правил і порядку здійснення різних банківських угод, поліпшення роботи персоналу банку, який займається пасивними операціями, пошук нових форм роботи з клієнтами, зменшення ймовірності ризику та нерациональних рішень тощо;

- стратегічні – спрямовані на зміцнення його позицій на ринку, що передбачає врахування всього комплексу чинників, які створюють зовнішнє середовище для банківської діяльності.

II) За суб’єктами, які їх реалізують:

1) Міністерство фінансів України – шляхом управління дер-

жавними фінансами, яка здатна надавати якісні державні послуги, ефективно акумулюючи ресурси та розподіляючи їх відповідно до пріоритетів розвитку держави у середньо- та довгостроковій перспективі шляхом:

- повноцінне впровадження стратегічного та середньострокового планування, що забезпечить розподіл ресурсів відповідно до визначених пріоритетів держави;

- запровадження дієвих систем планування і оцінювання виконання державного регулювання, підвищення ролі і відповідальності головних розпорядників коштів щодо визначення пріоритетів своєї діяльності та ефективного використання коштів для їх досягнення;

- підвищення ефективності державного регулювання завдяки проведенню комплексного аналізу доцільності та ефективності шляхом змін підходів до їх здійснення шляхом переходу від утримання установ до надання якісних державних послуг;

- посилення контролю за банківськими ризиками та здійснення заходів для їх мінімізації, зокрема щодо банківських установ, державних гарантій та інших умовних боргових зобов'язань;

- забезпечення стратегічного розподілу та проведення моніторингу державних інвестицій;

- підтримка процесу децентралізації шляхом забезпечення чіткого розподілу відповідних повноважень і ресурсів, а також забезпечення підзвітності банківських установ;

- підвищення рівня управлінської підзвітності та ефективності внутрішнього контролю та аудиту в органах влади на центральному та місцевому рівні.

2) Національний банк України:

- низька та стабільна інфляція – поглиблення трансмісійного механізму монетарної політики та встановлення облікової ставки на такому рівні, що дозволить привести очікувану інфляцію до цільових значень на горизонті політики. Ефективна комунікація з економічними агентами для стабілізації інфляційних очікувань на низькому рівні. Накопичення міжнародних резервів як інструменту стабілізації за несприятливих умов. Дотримання режиму гнучкого обмінного курсу в поєднанні зі згладжуванням надмірних коливань на валютному ринку. Недопущення фіскального домінування (використання емісійних коштів для фінансування фіскального та квазіфіскального дефіцитів);

- стабільна та прозора ефективна банківська система – пере-

хід до ризик-орієнтованого банківського нагляду: аналіз бізнес-моделей та стратегій банків; щорічне стрес-тестування; посилений контроль операцій банків з пов'язаними особами. Гармонізація пруденційних вимог до банків з нормами законодавства Європейського союзу та рекомендаціями Базельського комітету. Удосконалення макропруденційного нагляду. Підвищення якості розкриття фінансової та пруденційної звітності. Перехід на стандарти FINREP/COREP та єдиний цифровий стандарт звітності. Посилення вимог до інформаційної безпеки з метою забезпечити безперервну діяльність банківської системи та захисту від кібератак;

- відновлення кредитування – започаткування роботи Кредитного реєстру. Зниження обсягів проблемної заборгованості у банках: розробка та виконання банками програм скорочення проблемної заборгованості; стимулювання розвитку ринку проблемних кредитів; спрощення процедури стягнення застави за кредитами. Посилення захисту прав споживачів, створення інституту фінансового омбудсмена для позасудового вирішення спорів. Посилення захисту прав кредиторів: удосконалення процедури банкрутства; розбудова інституту приватних виконавців;

- ефективне регулювання фінансового сектору – визначення цільової моделі функціонування регуляторів фінансового сектору (проект «SPLIT»). Унормування діяльності небанківських установ, у тому числі надавачів інноваційних фінансових послуг. Розроблення та запровадження системи захисту споживачів небанківських фінансових послуг. Перебудова інфраструктури фондового ринку, у тому числі централізація депозитарної функції та відкриття міжнародним депозитарієм рахунку в Депозитарії Національного банку;

- вільний рух капіталу – лібералізація валютних обмежень (залежно від макроекономічних передумов) стосовно: операцій за поточним рахунком та рахунком прямих іноземних інвестицій; портфельного інвестування та кредитних операцій юридичних осіб; фінансових операцій фізичних осіб. Приєднання до стандартів електронного обміну даними та міжбанківських розрахунків, а також до єдиного стандарту автоматичного обміну фінансовою інформацією. Зміна законодавства про валютне регулювання шляхом розробки та ухвалення нового закону про іноземну валюту. Розвиток інфраструктури фінансового ринку;

- фінансова інклюзія – розвиток платіжної інфраструктури шляхом: переведення транзакцій в електронні канали: розви-

ток електронних платежів, у тому числі за комунальні послуги, електронних грошей (які випускає Національний банк), платежів з використанням пристроїв мобільного зв'язку; поширення використання міжнародних та національних платіжних систем; ознайомлення населення з перевагами та прогресивними видами безготівкових розрахунків. Запровадження віддаленої ідентифікації клієнтів для отримання ними фінансових послуг. Укладення договорів у безпаперовій формі, у тому числі з використанням електронного цифрового підпису;

- сучасний, відкритий, незалежний, ефективний центральний банк – Ефективне виконання зовнішніх цілей неможливе без змін усередині Національного банку. Саме розуміння необхідності трансформуватись для реалізації Стратегії є основою для формування сьомої стратегічної цілі та довгострокового бачення себе як сучасного, відкритого, незалежного та ефективного центрального банку.

На нашу думку, трансформація Національного банку має два основні напрямки:

1. Процесний. Передбачає запровадження ефективної системи прийняття рішень для досягнення цілей за допомогою:

- розвитку аналітичного та дослідницького потенціалу, регулярне та зрозуміле інформування суспільства і ринків як основного інструменту конструктивного впливу;

- забезпечення прозорого та дієвого процесу розробки та імплементації регуляторних рішень;

- системи належного внутрішнього контролю та мінімізації ризиків.

2. Ресурсний. Розвиває адаптивність внутрішніх ресурсів Національного банку до стратегічних завдань шляхом:

- розвитку нового лідерства і фокусу на особистості, формування команд;

- розбудови сучасної інформаційної інфраструктури, забезпечення високого рівня автоматизації процесів;

- розвитку культури ощадливого й ефективного користування державними ресурсами.

Разом з тим, ми пропонуємо об'єднати учасників фінансової системи в шість клієнтських груп відповідно до їхньої ролі в ній:

- експерти (створюють підґрунтя для вироблення якісних регуляцій);

- суб'єкти економічної та фінансової державної політики

(створюють дієве правове поле для всіх учасників фінансового ринку);

- суб'єкти фінансової діяльності (забезпечують доступ до фінансових послуг та ресурсів, управління ризиками, безпеку інвестицій та заощаджень);

- суб'єкти економічної діяльності (виробляють товари і надають послуги, забезпечують економічне зростання);

- держава як постачальник послуг (забезпечує добробут країни та вільний доступ до державних послуг, які необхідні для повноцінного життя та ефективного ведення економічної діяльності);

- громадяни України (приймають рішення щодо споживання та заощаджень для максимізації власного добробуту) (табл. 3.12).

Таблиця 3.12

Основні завдання клієнтських груп банківських установ України

Клієнтські групи	Хто входить до клієнтських груп	Які потреби клієнтів необхідно задовольнити	Які цінність створюють продукти банківських установ
Експерти	Міжнародні організації, експертні ЗМІ, лідери думок та окремі експерти	Сприяння ефективності схвалюваних рішень, доступ до інформації, професійний розвиток	Середовище для вироблення правил діяльності на ринку
Суб'єкти економічної та фінансової державної політики	Державні установи, які здійснюють регулювання	Створення якісних та ефективних правил діяльності на ринку та інструментів регулювання	Ефективна модель взаємодії задля покращення якості регуляції, надання експертної допомоги
Суб'єкти фінансової діяльності	Банки та небанківські фінансові установи, інвестори у фінансовий сектор, платіжні системи	Забезпечення доходності бізнесу з мінімальними ризиками; підвищення довіри до фінансового сектору, адекватне регулювання	Зрозумілі, єдині для всіх, прозорі правила діяльності на ринку

Суб'єкти економічної діяльності	Підприємства і компанії, фізичні особи-підприємці	Макроекономічна стабільність, доступне кредитування, вільний рух капіталу	Продукти Створення умов для інвестицій, розвиток усіх форм кредитування, ліберальне валютне законодавство, безпека розрахунків
Держава як постачальник послуг	Державні установи, що здійснюють соціальне забезпечення, управління освітою, охороною здоров'я тощо	Макроекономічна стабільність, економічний розвиток держави	Розвиток сучасної інфраструктури фінансового сектору та фінансової інклюзії, що стимулюватиме вихід з тіньової економіки; забезпечення інфраструктури для монетизації пільг населенню
Громадяни України	Фізичні особи / домогосподарства	Збереження реальної вартості доходів і заощаджень, зручні розрахунки, захист прав споживачів фінансових послуг	Збереження купівельної спроможності, наявність на ринку зручних способів розрахунків, захист прав споживачів фінансових послуг

Джерело: складено автором

У межах своєї ролі в системі кожен клієнт виконує деякі функції, пропонуючи іншим певну цінність, яку він створює самостійно або спільно з Національним банком. Обмін цінностями відбувається в формі певних продуктів чи послуг, що задовольняють потреби клієнтів та клієнтських груп.

Національний банк взаємодіє з усіма групами клієнтів. Створювані ним цінності задовольняють потреби кожної клієнтської групи й можуть примножуватися у процесі взаємодії з іншими учасниками фінансової екосистеми.

3) Базельський комітет:

- розробка та впровадження Базеля IV, норми якого в значній мірі має посилити вимоги до капіталу за допомогою перерахунку величини активів, зважених за ризиком (RWA). Його фокус повинен бути спрямований на перерахунок кредитного ризик контрагента, процентного ризику банківських установ, моделювання

кредитного та операційного ризику, зміни коефіцієнтів чутливості ризику в стандартизованому підході;

- підвищення коефіцієнта достатності капіталу першого рівня банків, які не бажають або не мають змоги збільшувати основний капітал, які будуть змушені скорочувати обсяги ризикових активних операцій, зокрема зменшувати рівень кредитування, що призведе до зменшення прибутку банків.

4) Міжнародний валютний фонд:

- забезпечення фінансової стабільності шляхом формування ефективної грошово-кредитної політики для забезпечення стабільності цін;

- гнучкість валютних курсів та комплексну стратегію для зміцнення фінансового стану банків за рахунок рекапіталізації банків, скорочення кредитування та врегулювання проблемних активів, який матиме значний вплив на відновлення довіри населення до банківських структур;

- зміцнення державних фінансів. Перегляд видатків та їх скорочення забезпечить бюджетну консолідацію у наступному періоді. Разом із проведенням реформ у банківських установах комплексом зменшення дисбалансів із високою ймовірністю призведе до стабільної ситуації у банківських установах України;

- продовження структурних реформ. Включають реформи управління, у тому числі боротьба з корупцією і судові заходи, реформи податкової адміністрації, реформи державних підприємств для того щоб підвищити якість управління та зменшити бюджетні ризики;

- розроблення, широке обговорення та затвердження міжнародних стандартів щодо банківських операцій, грошової та фінансової політики, статистики платіжного балансу;

- проведення досліджень, аналіз і прогнозування розвитку світової економіки та міжнародних фінансових ринків;

- тимчасове надання спільних ресурсів Фонду державам-членам (за відповідних гарантій) з метою виправлення ними порушень рівноваги їхніх платіжних балансів, уникаючи заходів, котрі могли б завдати шкоду на національному або міжнародному рівні.

III) За механізмами реалізації:

1) Правові:

- поступова інтеграція України в європейське правове поле та гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами;

- прискорити процес прийняття законів та зміцнити слабку взаємодію державних органів у забезпеченні розвитку фінансового сектору.

- системи судочинства та виконавчого провадження повинна працювати ефективно, що зумовлює сильний захист прав кредиторів;

- покращити систему захисту прав споживачів фінансових послуг в Україні.

2) Інформаційні:

- забезпечення конституційних прав і свобод людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації;

- всебічне задоволення потреб громадян, підприємств і організацій усіх форм власності у доступі до достовірної та об'єктивної інформації;

- ефективна взаємодія органів державної влади та інститутів громадянського суспільства під час формування, реалізації державної політики в інформаційній сфері;

- захищеність державної таємниці та іншої інформації, вимоги щодо захисту якої встановлені законом;

- формування позитивного іміджу України у світі, донесення оперативної, достовірної і об'єктивної інформації про події в Україні до міжнародної спільноти.

3) Організаційні:

- зміна моделей класичного банкінгу в світі: поява нових, альтернативних платіжних систем, інструментів розрахунків та кредитування;

- зменшити ризик кібератак;

- покращити розвиток загальнодержавних інформаційних баз даних (демографічний реєстр, електронні квитанції тощо).

4) Економічні:

- необхідно досягнути макрофінансової стабілізації, економіка поступово повинна відновитися, проте залишається вразливою до шоків;

- зовнішню торгівлю диверсифікувати, знизити залежність від одного партнера;

- значна відкритість економіки;

- високий рівень монополізації ринків.

5) Соціальні:

- необхідний розвиток системи захисту прав споживачів фінансових послуг та зростання фінансової інклюзії в світі;

- конфлікт на сході України – постійне джерело ризиків для країни та її економіки швидке виведення країни із такого стану вплине на економічну ситуацію;

- підвищення рівня народжуваності в Україні, адже «омолодіння» клієнтів сприятиме інноваційному розвитку банківських установ України;

- підвищення рівня національної валюти, адже її низький рівень підвищує лише недовіру населення до банківських установ України.

6) Нормативні:

- впровадження нормативів, які нададуть можливість більш точно оцінювати стан банківських установ;

- застосування ефективних інструментів політики рефінансування, враховуючи досвід розвинених країн світу;

- удосконалення процентної політики, зокрема зниження облікової ставки, що вплине на відсоткові ставки на ринку та на доступність позикових коштів;

- використання ефективної методики оцінки фінансової стійкості банку, що дозволить визначити реальний фінансовий стан банку та зменшить ризик неповернення кредиту рефінансування.

7) За видами банківської діяльності:

- внутрішні та зовнішні – шляхом впровадження чітких умов функціонування банківських установ, зменшення появи тінювих схем, створити сприятливі умови для підвищення рівня економічної безпеки банківських установ;

- універсальні та спеціальні – використання чи повних переход до нових стандартів діяльності банківських установ, імплементація європейських норм і стандартів, впровадження економічних механізмів розвитку банківських установ та забезпечення ефективного партнерства між державою та банківськими установами України.

Вважаємо, що запропонована класифікація заходів щодо вдосконалення антикризового управління економічною безпекою банківських установ України сприятиме більш обґрунтованій ідентифікації загроз економічного розвитку держави не лише в цілому, а й конкретно за кожною складовою. Встановлення специфічних загроз та надання конкретних пропозицій взагалі не можливе без їх виокремлення по кожному із зазначених сегментів, які відображаються між собою:

- органами державного регулювання;

- нормативно-правовими актами, що регулюють діяльність;
- послугами, що надаються;
- механізми надання послуг тощо.

Неврахування зазначених особливостей або приділення їм недостатньої уваги сприятиме виникненню помилок в ідентифікації банківських ризиків та неефективному функціонуванню окремих сегментів та банківських установ в цілому, що може призвести до порушенні рівноваги та виникненню фінансової кризи.

Таким чином, вважаємо, що запропоновані заходи щодо вдосконалення механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ на державному рівні сприятиме розвитку банківських установ з урахуванням макро- та мікро- особливостей, що слугуватиме підставою для зміцнення стійкості банківської системи та попереджуватиме банківські кризи.

Таким чином, у третьому розділі дослідження напрямів вдосконалення механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України, можна зробити наступні висновки:

1. Розроблено механізм державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України, під яким розуміється сукупність взаємопов'язаних заходів, розроблених державою для діагностики, попередження, нейтралізації та подолання настання кризових явищ в діяльності банківських установ та забезпечення їх економічної безпеки та держави в цілому.

2. Використання запропонованого механізму сприятиме більш глибокому дослідженню антикризового управління економічною безпекою банківських установ з урахуванням завдань, передбачених механізм державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України.

3. Запропоновано структуру зазначеного механізму, яка сформована на засадах системного підходу. Реалізацію механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України запропоновано здійснювати шляхом прийняття відповідних змін у правовому, інформаційному та організаційно-економічному механізмах з урахуванням результатів отриманих при проведенні стрес-тестування та розрахунків інтегрального показника оцінювання економічної безпеки банківських установ .

4. Вдосконалено методичний підхід до проведення стрес-тестування, який дозволяє побачити своєчасність та якість виконання банківськими установами нормативних вимог Національного банку України до їх діяльності. Для прогнозування ймовірності виникнення кризової ситуації в банківській установі запропоновано проводити стрес-тестування, як на конкретний момент часу (кожного кварталу, півроку, рік), так і розглядати результати, отримані за останні п'ять років, що дозволить прослідкувати динаміку виконання зазначених вимог та виявити кризу на ранніх етапах. Вважаємо за доцільне запропонувати покласти функції, щодо проведення стрес-тестування на відділ з питань банківських послуг та координації взаємодії з Національним банком України Департаменту фінансової політики Міністерства фінансів України, як мегарегулятора фінансового ринку. Результати стрес-тестування необхідно використовувати Міністерством фінансів України при прийнятті рішення за пропозиціями Національного банку України про введення тимчасової адміністрації чи ліквідації банківських установ.

5. З метою вдосконалення оцінювання Національним банком України стану економічної безпеки банківських установ запропоновано здійснювати розрахунок інтегрального показника на основі таких груп коефіцієнтів, як: капітальної стійкості (Kcsi), ділової активності (Kbai), ліквідності та платоспроможності (Klsi), ефективності управління (Kemi). В межах кожної групи визначається інтегральний показник, сума значень яких дозволяє отримати інтегральний показник оцінювання економічної безпеки банківських установ. Оцінювання інтегрального показника економічної безпеки здійснюється за шкалою: А (високий – 0,40 до 0,50), В (достатній – від 0,30 до 0,40), С (середній – від 0,20 до 0,30), D (критичний – від 0,15 до 0,20), Е (катастрофічний – 0 за 0,15).

6. За даними Національного банку України про основні результати діяльності банківських установ протягом 2014-2019 рр. було зроблено розрахунки за групами зазначених показників та визначено інтегральний показник економічної безпеки України. Отримані результати підтвердили наявність кризових явищ в діяльності банківських установ у I-IV кварталах 2014 р., а також у II кварталі 2015 р. та у III кварталі 2016 р.

7. Використання запропонованої методики розрахунку інтегрального показника сприятиме більш ґрунтовному дослідженню стану банківської системи з урахуванням завдань, передбачених

механізмом державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ.

8. Задля реалізації механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ, запропоновано заходи, що можуть бути використані як суб'єктами зазначеного механізму, так і самими банківськими установами для антикризового управління економічною безпекою. Вважаємо за доцільне згрупувати їх відповідно: за періодом реалізації; за суб'єктами, які їх реалізують, за механізмами реалізації, за видами банківської діяльності.

Висновки

За результатами дослідження вирішено завдання щодо удосконалення механізмів державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України на підставі розробки концептуальних, методичних і прикладних компонентів. За результатами дослідження у роботі сформульовано висновки й пропозиції, що мають теоретичне й практичне значення.

1. На основі критичного аналізу наукових праць зарубіжних та вітчизняних вчених з'ясовано відсутність єдиного підходу до розуміння понять «державне регулювання» та «державне регулювання діяльності банківських установ», що дозволило запропонувати авторські визначення. Так, під поняттям «державне регулювання» пропонується розуміти заходи цілеспрямованого впливу держави на розвиток суспільного способу виробництва для виконання стратегічних цілей. Під поняттям «державне регулювання банківських установ» – та запропонувати авторське визначення, згідно з яким під цим терміном варто розуміти заходи впливу держави на розвиток діяльності банківських установ для виконання стратегічних цілей.

2. Вивчено основні історичні етапи становлення механізму державного регулювання діяльністю банківських установ, що дозволило виокремити основні важелі та інструменти такого регулювання, а також особливості їх використання в Україні. Запропоновано поняття «механізм державного регулювання діяльністю банківських установ», як сукупність взаємопов'язаних заходів пов'язаних заходів, розроблених державою для впливу на банківський сектор з метою забезпечення виконання поставлених загальнодержавних цілей та завдань.

3. Дослідження сучасних підходів до державного антикризового управління банківськими установами дозволило систематизувати основні складові, до яких віднесено: оцінка якості кредитного портфелю, збільшення клієнтської бази, покращення іміджу банку, забезпечення добробуту акціонерів банку, підвищення рівня професіоналізму менеджменту, забезпечення фінансової стійкості банку. Встановлено, що, на жаль, в існуючому підході не враховано безпекознавчу складову, ігнорування якою призведе до виникнення ризиків та загроз в державному регулюванні діяльністю банківських установ.

4. За результатами аналізу зарубіжного та вітчизняного досвіду державного регулювання діяльності банківських установ з'ясовано спільні (рекапіталізація банків, розширення державних гарантій за вкладами фізичних осіб, зниження курсу національної валюти, підвищення відсоткових ставок, підтримка окремих галузей, зниження податків, надання податкових преференцій, збільшення державних запозичень, підвищення суми гарантій за вкладами) та відмінні (надання стабілізаційних кредитів, реструктуризація банківської системи у т.ч. сприяння об'єднанню банків, націоналізація, надання державних гарантій за проблемними активами банків, зниження відсоткових ставок, зниження норм резервування, підвищення податків, підтримка малого та середнього бізнесу, створення спеціальних бюджетних фондів, 100% гарантії за вкладами населення, націоналізація пенсійних фондів, запровадження програм підтримки та адаптації безробітних) заходи, що зумовлюють особливості кожної держави.

5. Здійснено діагностику стану економічної безпеки банківських установ, результати якої свідчать, що за останні п'ять років значно скоротилась кількість банківських установ, що зумовлено як загальними тенденціями в економіці нашої країни, так і наслідками фінансових криз. Результати діяльності банків вказують на те, що їх сукупні доходи зменшилися на 6,53%, водночас, витрати скоротилися на 42,1%. Фінансовий результат діяльності банківських установ України за підсумком 2017 року був негативним та становив -24,36 млрд. грн. (-159,39 млрд. грн. за підсумком 2016 року). Обсяг клієнтського кредитного портфелю збільшився на 3,7% (36,87 млрд. грн.) та станом на початок 2019 р. склав 1042,80 млрд. грн. Вивчення основних індикаторів фінансової стійкості банківської системи України свідчить про поступовий вихід банківських установ з фінансової кризи та зміцнення їх економічної безпеки.

6. Оцінено ефективність заходів Національного банку України щодо антикризового управління банківськими установами, які дозволили банківським установам стабілізувати свій фінансовий стан та встановлено часткове використання ним рекомендацій міжнародних організацій, в тому числі й Міжнародного валютного фонду щодо розробки антикризових заходів, а також приділення недостатньої уваги питанням зміцнення їх економічної безпеки.

7. Розроблено механізм державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України, під яким пропонується розуміти сукупність взаємопов'язаних

заходів, розроблених державою для діагностики, попередження, нейтралізації та подолання наслідків кризових явищ в діяльності банківських установ та забезпечення їх економічної безпеки та держави в цілому. Запропоновано структуру зазначеного механізму, яка сформована на засадах системного підходу. Реалізацію механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України запропоновано здійснювати шляхом прийняття відповідних змін у правовому, інформаційному та організаційно-економічному механізмі з урахуванням результатів отриманих при проведенні стрес-тестування та розрахунків інтегрального показника оцінювання економічної безпеки банківських установ. Використання запропонованого механізму сприятиме більш глибокому дослідженню антикризового управління економічною безпекою банківських установ з урахуванням завдань, передбачених механізмом державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України.

8. Запропоновано два методичних підходи до оцінювання результатів діяльності банківських установ: стрес-тестування як інструменту оцінювання впливу державного регулювання на діяльність банківських установ та інтегральний показник оцінювання економічної безпеки банківських установ. Перший підхід пропонуємо використовувати Міністерству фінансів України при прийнятті рішення за пропозиціями Національного банку України про введення тимчасової адміністрації чи ліквідації банківських установ. Другий підхід – безпосередньо Національному банку України для ґрунтовного дослідження стану банківської системи задля розробки заходів щодо державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ.

9. Запропоновано заходи щодо вдосконалення антикризового управління безпекою банківських установ на державному рівні, можуть бути використані під час розробки нормативно-правових документів з питань організації державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України.

Список використаних джерел

1. Болдирев О. О. Сучасні тенденції розвитку банківської системи України. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: економічні науки*. 2011. № 4. С. 45-49.
2. Дідківська Л. І., Головка Л. С. Державне регулювання економіки. Київ : Знання-Прес, 2000. 209 с.
3. Конституція (Основний Закон) України : закон України № 254к/96-ВР від 28 червня 1996 р. Київ: Верховна Рада України, 2018. С. 141.
4. Банківська енциклопедія. Київ: Центр наукових досліджень НБУ : Знання, 2011. 504 с.
5. Швайк Л. А. Михасюк І. Р., Державне регулювання економіки: підручник. Львів: «Магнолія плюс»; видавець СПД ФО «В.М. Піча», 2006. 220 с.
6. Мочерний С. В. Економічна теорія: підручник для студентів вищих закладів освіти. Київ : Вид. центр «Академія», 1999. 592 с.
7. Гаман П. І., Андрієнко М. В. Аналіз існуючих методів при здійсненні державного управління сферою пожежної безпеки. *Публічне урядування*. 2018. №2 (12). С. 56-70.
8. Міщенко В., Сомік А. Ликвідність банківської системи: економічна сутність, структура і методологічний підхід до аналізу. *Вісник Національного банку України*. 2008. № 11. С 6-10.
9. Крупка М. І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України. *Регіональна економіка*. 2009. №4. С. 101-108.
10. Кундицький О. О. Монетарні інструменти державного регулювання фінансових ресурсів. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2006. №16,5. С. 171–178.
11. Адамик Б. П. Інституційна організація державного регулювання діяльності банків в Україні та проблеми її координації. *Проблеми конструкції та розвитку форм самоорганізації людських спільнот* : збірник матер. IV-ої міжнар. наук.-практ. конф. Київ-Лондон, 21-28 квітня 2011. Одеса, 2011. С. 154-156.
12. Живко З. Б. Методологія управління економічною безпекою підприємства : монографія. Львів, 2013. С. 74.
13. Романенко Є. О. Державна політика у сфері забезпечення прав і свобод людини. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. URL : <http://www.dy.nauka.com.ua>.
14. Гаман Н. О. Державне регулювання банківських установ у період кризи. *Ефективна економіка*. 2018. №6. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1265>.
15. Пархоменко-Куцевіл О. І. Теоретико-методологічний аналіз розвитку системи державної служби України. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2015. Вип. 2 (25). С. 251-259.
16. Адамик Б. П. Національний банк і грошово-кредитна політика: навч. посіб. для студ. вищ. закл. освіти України. Тернопіль : Карт-бланш, 2002. 278 с.

17. Барановський О. І. Банківська безпека: проблема виміру. *Економіка і прогнозування*. 2006. № 1. С. 7-26.
18. Дяконова І. І., Мордань Є. Ю. Особливості сучасного стану державного регулювання банківської діяльності. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. 2011. Вип. 31. С. 45–54.
19. Александров В. Т., Гусев В. О. Послуги системи державного управління. *Актуальні проблеми державного управління*. 2003. Вип. 3 (18). С. 208-213.
20. Примостка Л. О. Аналіз банківської діяльності: Сучасні концепції, методи та моделі: підручник. Київ : КНЕУ, 2010. 316 с.
21. Табачук Г. П., Бус О. Б. Основні цілі, завдання та принципи організації банківського регулювання й нагляду. *Вісник університету банківської справи*. 2011. № 2 (11). С. 156-161.
22. Холодна Ю. Є. Центральний банк і грошово-кредитна політика: навч. посіб. Харків : ВД «ІН-ЖЕК», 2003. 144 с.
23. Горалько О. В. Використання міжнародного досвіду у зменшенні ризикованості банківської діяльності та забезпеченні фінансової безпеки. *Наук. вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 1. С. 60–67.
24. Кудряшов В. Рекапіталізація проблемних банків з використанням державних ресурсів. *Економіка України*. 2010. № 1. С. 37-48.
25. Василькович І. М. Забезпечення фінансової стійкості банків України в умовах ринку: автореферат дис. ... канд. екон. наук. Львів, 2014. 19 с.
26. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення: монографія. Київ, 2001. 309 с.
27. Мараховська К. А. Основи концепції антикризового керування банківськими установами в Україні. *Фінансова компанія*. 2001. №15. С. 37–40.
28. Малиновський В. Я. Державне управління: навч. посібн. Київ : Атіка, 2003. Вид. 2-ге. 576 с.
29. Сімак С. В. Ефективність взаємодії державного та приватного секторів в системі державного управління. *Економіка та держава*. 2013. № 11. С. 108-111.
30. Плотнікова М. В. Підходи до визначення поняття державне регулювання діяльності банків в Україні. *Правовий вісник УАБС*. 2011. № 1(4). С. 71–74.
31. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121–III. Київ: Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2018. 30 с.
32. Петик Л. О. Банківська система України в умовах кризи. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vldfa/2010_18/Petyk.pdf.
33. Сліпченко Т. О. Незалежність центрального банку в системі факторів фінансової стабільності. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2012. Т. 2. № 1. С. 284–289.
34. Авер'янов В. Б. Адміністративне право України. Академічний курс

: у 2 т. : підручник. Київ : Юрид. Думка, 2004. 584 с.

35. Гладинець Н. Ю. Фінансова стійкість банківської системи України та особливості її забезпечення в умовах кризових явищ. *Економічний простір*. 2015. № 94. С. 152–161.

36. Коваленко В. В. Методичні підходи до діагностики і моніторингу фінансової стійкості банківської системи. *Актуальні проблеми економіки*. 2006. №11. С. 193–200.

37. Koval Y., Laptiev S., Sidak V., Mihus I. Actions to improve crisis management of economic security of banking institutions at the national level. *Management mechanisms and development strategies of economic entities in conditions of institutional transformations of the global environment* : collective monograph. Riga (Latvia), 2019. 216-224 p.

38. Куц О. Банківське регулювання в Україні: задзеркалля Базеля, або Прихована стратегія дефрагментації національної банківської системи. *Політика Національного банку України щодо подолання фінансово-економічної кризи і формування монетарних передумов розвитку економіки* : Матеріали науково-практичної конференції (Київ, 5–6 листопада 2015). Київ, 2015. С. 231–241.

39. Коваленко М. М. Сутність і складові механізму державного регулювання банківського сектору економіки. *Теорія та практика держ. упр.* 2011. Вип. 2 (33). С. 182 – 191.

40. Кремень В. М. Консолідація регулювання фінансового ринку: світова практика та перспективи в Україні. *Економіка: проблеми теорії та практики*. 2007. С. 914–923.

41. Лобозинська С. Функції державного регулювання банківської системи. *Формування ринкової економіки в Україні*. 2009. № 19. С. 365–368.

42. Мошенський С. З. Моделі державного регулювання діяльності фінансових установ. *Фінанси України*. 2008. № 6. С. 90–91.

43. Стеченко Д. М. Державне регулювання економіки: навч. посібник. Київ : МАУП, 2000. 176 с.

44. Хаб'юк О. Банківське регулювання та нагляд через призму рекомендацій Базельського комітету : монографія. Івано-Франківськ, 2008. 260 с.

45. Школьник І. О. Державне регулювання фінансового ринку: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка*. 2007. № 22. С. 140–145.

46. Кравченко І., Багратян Г. Криза та регулювання фінансової системи : уроки і перспективи. *Вісник Національного банку України*. 2009. № 1. С. 19–23.

47. Паласевич-Дрогобицький М. Б. Теоретико-методологічні засади державного регулювання банківської. *Економіка, планування і управління галузі. Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України*. 2007. Вип. 17.7. С. 245-250.

48. Скотар М. Я. Деякі аспекти адміністративно-правового регулювання національним банком України у сфері банківського кредитування. *Університетські наукові записки*. 2007. № 4. С. 340–345.

49. Петренко К. І. Банківська діяльність та механізм її регулювання в

умовах ринкової трансформації: автореф. дис. ... канд. екон. наук: Київ, 2004. 19 с.

50. Кизима Г. М. Моделі регулювання фінансових ринків: сутність та особливості. *Державне управління : удосконалення та розвиток*. 2011. №12. URL : <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=369>.

51. Сидоренко О. М. Функції, принципи, цілі та інструментарій банківського нагляду. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2012. № 2.

52. Шевцова О. Й. Професійна діяльність банків-емітентів на фондовому ринку. *Вісник ДНУ. Економіка*. 2007. Вип.1. № 12/2. С.67-73.

53. Малиш Н. А. Економічні засади державного управління у сфері реалізації екологічної політики в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 2009. Вип. 3. С. 229-240.

54. Васюренко О. О., Сидоренко О. М. Банківський нагляд : підручник. Київ : Знання, 2011. 502 с.

55. Котковський В. Р., Державне регулювання економічної безпеки в Україні : дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / Гуманітарний ун-т «Запорізький ін-т держ. та муніципального управління». Запоріжжя, 2007.

56. Дзюблюк О. В. Оптимізація формування ресурсної бази комерційних банків. *Банківська справа*. 2013. №5. С. 38–46.

57. Грушко В. І., Лаптев С. М., Любунь О. С. Банківський нагляд : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Центр навч. л-ри, 2004. 264 с.

58. Стельмах В. С., Єпіфанов А. О. Контроль: інспектування, аудит, банківський нагляд: монографія. Суми, 2006. 432 с.

59. Любунь О. С., Любунь І. В. Національний Банк України: основні функції, грошово-кредитна політика, регулювання банківської діяльності : підручник. Київ : Центр навч. літ-ри, Ун-т екон. та права «КРОК», 2004. 351 с.

60. Дяконова І. І. Інституційна організація банківського нагляду: уроки для України. *Банки та банківські системи країн світу*. 2008, том 1, № 1. С. 33-38.

61. Чуб О. О. Підвищення транспарентності українських банків в умовах глобалізації. *Фінанси, облік і аудит*. 2008. Вип. 12. С. 166–174.

62. Швець Н. Р. Формування нових правил та принципів банківського нагляду в Україні : монографія. Чернівці, 2009. 360 с.

63. Матвійчук Ю. Зміцнення безпеки банків як відповідь на нові виклики і загрози. *Вісник Національного банку України*. 2012. № 8. С. 48–50.

64. Сугоняка М. В. Формування механізму антикризового управління системним банком: монографія. Дніпропетровськ, 2013. С. 134–138.

65. Коваль Я.С. Державне регулювання економічною безпекою банківських установ України. *Вчені записки Університету «КРОК»*. Київ, 2018. №4 (52). С.118-134. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-52-176-190>.

66. Олефір А. О. Правові механізми антикризового державного регулювання економіки. *Теорія і практика виробництва*. 2015. Вип. 1(7). С. 1–18.

67. Бакуменко В. Д. Формування державно-управлінських рішень: проблеми теорії, методології, практики: монографія. Київ, 2000. 328 с.

68. Белай С. В. Державні механізми протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру: теорія, методологія, практика : монографія. Харків, 2015. 349 с.

69. Тридід О. М. Організаційно-економічний механізм стратегічного розвитку підприємства: монографія. Харків, 2002. 364 с.

70. Коротич О. Б. Класифікація та зміст механізмів управління державою. *Актуальні проблеми державного управління*. 2006. Вип. 2 (26). С. 122-128.

71. Вовк В. Я., Тридід В. Я. Концептуальні засади формування організаційно-економічного механізму антикризового управління банком. *Фінанси України*. 2009. № 1. С. 98-106.

72. Юрій С. І., Луцишин О. О. Ринок фінансових послуг як інституційна основа ринкової економіки. *Фінанси України*. 2010. № 11. С. 48–59.

73. Кузнєцова Л. В. Вплив глобалізації на розвиток банківської діяльності: кол. монографія. Одеса, 2011. 520 с.

74. Петик Л. О., Федорова С.В. Кризи банківської системи: характеристики та критерії класифікацій. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20.2. С. 225-230.

75. Чуб О. О. Концептуальні засади банківського нагляду в умовах глобалізації. *Фінанси України*. 2009. № 7. С. 49.

76. Смовженко Т. С., Тридід О. М. Антикризове управління стратегічним розвитком банку: монографія. Київ, 2008. 473 с.

77. Дергачова В., Савельєв М. Моніторинг національного розвитку як фактор економічної безпеки держави. *Економіка України*. 2010. № 1. С. 19-28.

78. Гордіна Т. М. Сучасні проблеми функціонування національної системи страхування вкладів фізичних осіб: теоретичний підхід. URL : <http://bukuniver.edu.ua/Applications/zbirnik/n8/29SPF.pdf>.

79. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 р. № 679–XIV. Київ: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2018. 238 с.

80. Дучинський А. П. Механізми розвитку банківських послуг у забезпеченні інвестиційної діяльності економічних суб'єктів. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка»*. 2011. Вип. 5(4). С. 98-103.

81. Школьник І. О. Фінансовий ринок України в контексті розвитку світової фінансової системи : монографія. Суми, 2007. 98 с.

82. Сисоєва Л. Ю. Проблемні аспекти регулювання системних банків. *Актуальні питання економіки та сучасного менеджменту* : Матеріали XXVII міжнар. наук.-практ. конф., Львів, 5–6 липня 2013. Львів, 2013. С. 40–41.

83. Стукало Н., Литвин М. Державне антикризове регулювання банківського сектору: досвід ЄС та України. *Вісник Національного банку України*. 2010. №6. С.20-25.

84. Гавловська Н. І., Рудніченко Є. М., Белінська О. В. Антикризовий

менеджмент банківських установ України. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2010. № 3. С. 107—110.

85. Поважний С. Ф., Єпішенкова Г. О., Нікітіна А. А. Державне управління національною економікою в умовах глобалізації. *Збірник наукових праць Донецького державного університету управління (Серія «Державне управління»)* : фак. вид. Донецьк : Вид-во ДДУУ. 2010. № 151. С. 3-14.

86. Романенко Є. О., Чаплай І. В. Сучасний інструментарій управління інноваційним розвитком підприємства. *Науковий вісник Полісся*. 2016. №4 (8), ч.2., С. 268-275.

87. Башлай С. В., Шумкова О. В. Роль банківської системи в розвитку фінансового ринку України. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. 2006. Т. 15. С. 336-345.

88. Загорський В. С. Центральний банк і грошово-кредитна політика : навч.-метод. посіб. Львів: Львівської комерційної академії, 2003. 180 с.

89. Тарасевич В. М. Про орієнтири і напрями виходу з кризи. *Економіка України*. 2013. № 9. С. 4–17.

90. Присяжнюк О. П. Моделі державного регулювання інформаційної та економічної безпеки в банківській системі. *Інформаційні технології та моделювання в економіці* : Мат. VII наук.-практ. конф. (Ірпінь, 23-24 квітня 2009). Ірпінь, 2009. Кн. 1.С. 418-420.

91. Шаманський Н. С. Концептуальні засади формування організаційно-економічного механізму антикризового управління банком. *Актуальні проблеми економічного та соціального розвитку виробничої сфери*: Мат. наук.-практ. конф. студ. і молодих вчених. 18 лютого 2009, Донецьк, 2009. С. 146–148.

92. Стрельбицька Л.М., Стрельбицький М.П., Гіжевський В.К. Банківське безпекознавство: навчальний посібник. Київ : Кондор, 2007. 602 с.

93. Міщенко А. П., Стельмах В. С., Крилова В. В., Ліквідність банку : окремі аспекти управління та світовий досвід регулювання і нагляду : *Науково-аналітичні матеріали*. Київ : Вид-во Національний банк України, 2008. Вип. 11. 220 с.

94. Нижник Н. Р., Машков О. А. Системний підхід в організації державного управління: навч. посібн. Київ : УАДУ, 1998. 160 с.

95. Стельмах В. С. Монетарна політика Національного банку України: сучасний стан та перспективи змін: підручник. Київ : УБС НБУ, 2009. 404 с.

96. Ребрик Ю. С. Система антикризового управління в банку Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. *Фінансовий ринок України: стабілізація та євроінтеграція*. 2014. Вип. 2(76). С. 204-210.

97. Чернявський А. Д. Антикризове управління : навч. пос. Київ : МАУП, 2000. 208 с.

98. Шварц І. В. Особливості та передумови ефективності антикризової політики підприємства. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету: Економічні науки* : зб. наук. праць. Кіровоград : Вид-во КНТУ, 2007. Вип. 11. С. 57-61.

99. Дзюблюк О. Грошово-кредитна політика в період кризових явищ на світових фінансових ринках. *Вісник Національного банку України*. 2012. № 5. С. 20 – 30.

100. Штарп О. М. Обґрунтування пріоритетності загроз економічної безпеки банку. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2012. № 39. С. 99–103.

101. Житний П. В., Карамишева Г. М. Вплив економічного аналізу на систему економічної безпеки банківської діяльності. *Економіка Менеджмент. Підприємництво*. 2011. № 23 (II). С. 231-235.

102. Губський Б. В., Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення: мон. Київ, 2001. 121 с.

103. Степаненко А. Деякі аспекти антикризового управління банківською системою. *Вісник КНТЕУ*. 2008. № 3. С. 77-84.

104. Барановський О. І. Проблемні банки: виявлення й лікування. *Вісник Національного банку України*. 2009. № 11. С. 18-31.

105. Сідак В. С. та ін. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання: монографія. Київ, 2008. 403 с.

106. Бас М. А. Антикризове управління банківськими установами: теоретичний аспект. *Регіональна економіка*. 2011. № 5. С. 111 – 115.

107. Яременко С. М. Комплексна система економічної безпеки банку і управління нею. *Фінанси, облік і аудит*. 2011. Вип. 17. С. 209–215.

108. Зубок М. І. Безпека банківської діяльності. URL : http://shron.chtyvo.org.ua/Zubok_M_I/Bezpeka_bankivskoi_dialnosti.pdf.

109. Козюк В. В. Незалежність центральних банків : навч. посібник. Тернопіль : Карт-бланш, 2003. 244 с.

110. Фалюта А. В. Державні методики оцінки фінансового стану банків. *Ефективна економіка*. 2012. № 5. URL : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1090>.

111. Сало І. В. Фінансовий менеджмент банку: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Суми : ВТД «Університетська книга», 2007. 314 с.

112. Богдан Т. П. Глобальна фінансова криза та виклики для економічної політики в посткризовий період. *Фінанси України*. 2010. № 6. С. 3–14.

113. Терещенко О. О., Пужтаевич Г. М. Антикризове фінансове управління на підприємстві : монографія. Київ, 2006. 268 с.

114. Котенко О. О. Напрямки впровадження елементів антикризового управління в комерційних банках України. *Сучасний соціокультурний простір 2010*: Сьома Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція. URL : <http://intkonf.org/antikrizovogoupravlinnya-v-komertsiynih-bankah-ukrayini>.

115. Барановський О. І. Стійкість банківської системи України. *Фінанси України*. 2007. № 9. С. 75-87.

116. Сухонос В. В. Концептуальні організаційно-правові засади функціонування системи економічної безпеки банків. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2011. № 1. С. 64–66.

117. Зачосова Н. В. Особливості управління економічною безпекою

комерційних банків. *Перспективи управлінської діяльності суб'єктів господарювання* : Мат. всеукр. наук.-практ. конф., 17 лютого 2012. Черкаси, 2012. С. 237–240.

118. Жаліло Я. А. До формування категоріального апарату науки про економічну безпеку. *Стратегічна панорама*. 2004. № 3. С. 99-108.

119. Варналій З. С., Білик Р. Р. Економічна безпека та конкурентно-спроможність регіонаів: кол. мон. Чернівці, 2018. 454 с.

120. Польова О. Л. Вибір стратегії антикризового регулювання банківським сектором України. *Ефективна економіка*. 2015. № 11 URL : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4597>.

121. Макухіна Я. О. Сучасний стан і принципи банківського нагляду в Україні. URL: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=63731>.

122. Мельниченко О. А. Антикризова політика держави: сутність та пріоритетні напрями. *Теорія та практика державного управління*. 2015. №2(49). С. 204-210.

123. Костоґриз В. Г. Аспекти антикризового управління банківською діяльністю в Україні. *Економічний аналіз*. 2010. №7. С. 156-158.

124. Шершньова З. С., Багацький В. М., Антикризове управління підприємством : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2007. 680 с.

125. Барановський О. І. Антикризові заходи урядів і центральних банків зарубіжних країн. *Вісник Національного банку України*. 2009. № 4. С. 8-19.

126. Перехрест Л. Теоретичні підходи до антикризового управління банком в умовах фінансової нестабільності. *Сталий розвиток економіки*. 2010. № 2. С. 149-154.

127. Мельник Ю. М. Маркетингові стратегії антикризового регулювання: класифікаційні ознаки та умови їх застосування. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011, № 4, Т. 2. С. 45-52.

128. Данилов Р. І., Мормуль С. О. Антикризове управління ресурсами комерційних банків. *Сучасний соціокультурний простір 2010*: зьома Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція. URL : <http://intkonf.org/danilov-komertsyynih-bankiv>.

129. Коваленко В. В., Крухмаль О. В. Антикризове управління в забезпеченні фінансової стійкості банківської системи : монографія. Суми, 2007. 198 с.

130. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством : теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій: монографія. Київ, 2001. 580 с.

131. Чернявський О. П., Шикіна Н. А. Фінансова політика в умовах соціально-економічної трансформації : навч. посіб. Одеса : ОДЕУ, 2006. 235 с.

132. Романишин В. О., Уманців Ю. М. Центральний банк та грошово-кредитна політика : навч. посіб. Київ : Атіка, 2005. 480 с.

133. Корнєєв В. О. Монетарний інструментарій посткризового відновлення: нові стимули центробанків. *Вісник Національного банку України*. 2011. №4. С.30-33.

134. Сімак С. В. Форми і моделі функціонування державно-приватного партнерства. *Наукові розвідки з державного та муніципального управління*. 2014. Вип. 1/2014. С. 105-114.

135. Карпова К. В., Блистів Т.І. Корупція у сфері державного управління як загроза національній безпеці України (політичний аспект). *Наукові праці МАУП*. 2014. Вип. 43 (4), с. 11-24.

136. Криль Я. М., Овчаренко Є. І. Вузько-функціональний підхід в управлінні фінансово-економічною безпекою банківської установи. *Управління проектами та розвиток виробництва*. 2012. №2 С. 45–52.

137. Кочетков В. М. Організація управління фінансовою стійкістю банку в ринкових умовах: монографія Київ, Особисті, 2003. 300 с.

138. Зарицька І. М. Передумови та особливості прояву сучасної світової банківської кризи. *Вісник Національного банку України*. 2009. № 6 (160). С. 20-29.

139. Джулай В. О. Чинники виникнення системних банківських криз у контексті фінансової глобалізації. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. 2009. Вип. 25. С. 158-165.

140. Самородов Б. А. Методологічні основи застосування теорії оптимізації у банківській справі. *Вісник Національного банку України*. 2012. № 7. С. 58–61.

141. Науменкова С. В. Формування нової фінансової архітектури: основні питання та можливі виклики для України. *Вісник Національного банку України*. 2010. № 1. С. 8-13.

142. Мельник С. І. Формування системи економічної безпеки банку. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2010. № 29. С. 149-152.

143. Мігус І. П. Управління системою економічної безпеки суб'єктів господарювання : обліково-аналітичне забезпечення: кол. мон. Черкаси, 2016. 466 с.

144. Дудченко Н. В. Сучасні підходи до трактування поняття «економічна безпека банківських установ». *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 17. С. 64–69.

145. Мельник С. І. Формування системи економічної безпеки банку *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2010. № 29. С. 149–152.

146. Узунов Ф. В. Підвищення соціальної відповідальності бізнесу як передумова рівноправного партнерства між державою і бізнесом. *Економіка та держава*. 2014. № 1. С. 125–128.

147. Латковська Т. А. Фінансово-правове регулювання організації та функціонування банківської системи в Україні та зарубіжних країнах: порівняльно-правовий аналіз: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2008. – 36 с.

148. Мороз А. М., Пуховкіна М. Ф., Савлук М.І. Центральний банк та грошово-кредитна політика : підручник. Київ : КНЕУ, 2005. 556с.

149. Кузьмін О. Є., Мельник О. Г. Теоретичні та прикладні засади менеджменту: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Львів : Національний університет «Львівська політехніка», «Інтелект-Захід», 2002. 228 с.

150. Мироненко М. Ю., Польова О. Л. Банки та банківська система: підручник. Вінниця : ТОВ «Меркьюр-Поділля», 2017. 416 с.
151. Самсонов М. І. Розвиток дистанційного ризик-орієнтованого моніторингу за діяльністю банків України : дис. ... кандидата економічних наук. Суми, 2013. 223 с.
152. Романенко Є. О. Комунікативна політика держави: теоретико-методологічний аналіз: монографія. Київ, 2014. 400 с.
153. Науменкова С. Проблеми підтримки фінансового сектору в умовах світової кризи. *Вісник Національного банку України*. 2009. № 6. С. 12-18.
154. Sidak V., Koval Y. Anti-crisis management economic safety of banking institutions on the state level: problems and ways of their solution. *European scientific journal of Economic and Financial innovation*. Київ, 2018. P. 20-29.
155. Конопатська Л., Раєвський К. Раєвський К. Банківський нагляд : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2008. 336 с.
156. Пономаренко В. С. Аналіз даних у дослідженнях соціально-економічних систем : монографія. Харків, 2009. 430 с.
157. Мороз А. М. Банківська криза та її подолання. *Фінансово-кредитний механізм активізації інвестиційного процесу*: Мат. міжнар. наук.-практ. конф. 10 травня 2010. Київ, 2010. С. 295-298.
158. Кривич Я. М. Управління ризиками у банківській діяльності. *Тенденції розвитку економіки у 2014 році: аналітичний та теоретико-методологічний аспекти*: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 28 березня 2014). Київ, 2014. С. 45–46.
159. Васькович І. М. Деякі аспекти фінансової стійкості комерційного банку. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2004. Вип. №2 (33). С. 40-43.
160. Костогриз В. Г. Іноземний капітал в банківській системі України: сучасна проблематика. *Фінансовий простір*. 2012. № 2(6). С. 85–92.
161. Лещенко В. В. Інформаційна прозорість діяльності банків. *Науковий Вісник академії муніципального управління. Серія: Управління*. 2012. Вип. 3. С. 222–228.
162. Коваль Я. С., Мігус І. П., Карпова К. В. Вплив державного антикризового управління на функціонування банківських установ у період фінансово-економічної кризи. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. №16. С. 80-88.
163. Коваль Я. С. Механізм державного регулювання банківських установ України в сучасних умовах. *Право та державне управління*. 2017. №4. Т.2. С. 74-82 .
164. Коваль Я. С., Мігус І. П., Карпова К. В. Важелі державного антикризового регулювання банківських установ з точки зору виникнення кризових явищ. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. №8. URL: <http://www.du.nayka.com.ua/?op=1&z=1108> (дата звернення 24.05.2018).
165. Коваль Я. С., Мігус І. П. Організаційно-економічний механізм протидії злочинам в економічній сфері: кол. монографія Черкаси, 2016. 466 с.

166. Коваль Я. С., Мігус І. П. Комплаєнс-ризик в антикризовому управлінні банківських установах України. *Економіка та управління в XXI ст.: виклики та перспективи розвитку*: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Умань, 18-19 травня 2017). Умань, 2017. С. 95-98.

167. Коваль Я. С., Мігус І. П. Моніторинг як складова антикризового управління банком у системі державного регулювання фінансової безпеки України. *Перспективи управлінської діяльності суб'єктів господарювання в контексті економічної безпеки*: Матеріали міжнародного форуму з безпеки. 25-27 травня 2017. Черкаси, 2017. С. 25-27.

168. Коваль Я. С., Мігус І. П. Взаємозв'язок антикризового управління із системою економічної безпеки банків. *Актуальні проблеми економічної безпеки держави, регіону, підприємства*: Тези доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції. 26 травня 2017. Львів, 2017. С. 153-157.

169. Коваль Я. С. Механізм державного регулювання системи банківського нагляду в Україні. *Сучасні детермінанти розвитку бізнес-процесів в Україні* : Матер. II Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції. 12 квітня 2018. Київ, 2018. С. 54-56.

170. Буковинський С., Корнівська В. Досвід використання інструментів рефінансування в монетарній політиці Європейського центрального банку. *Вісник Національного банку України*. 2010. №3. С. 7-13.

171. Гаман Н. О. Міжнародний досвід формування економічної безпеки держави: перспективи для України. *Ефективна економіка*. 2018. №5. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1264>.

172. Коваль Я.С. Банківські інновації як необхідність ефективного функціонування державного механізму. *ЛОГОС. Мистецтво наукової думки*. Вінниця, 2019. №6. С. 15-20. DOI: 10.36074/2617-7064.06.00.003.

173. Губарева І. О., Штаєр О. М. Визначення сукупності показників для оцінювання стану економічної безпеки банку. *Проблеми економіки*. 2010. № 3. С. 66-75.

174. Корнєєв В. Монетарний інструментарій посткризового відновлення: нові стимули центробанків. *Вісник Національного банку України*. 2011. №4. С. 30-33

175. Непрядкіна Н. В. Незалежність центральних банків країн СНД. *Економічний форум* : наук. журнал. 2014. С. 81-90.

176. Златіна Н. Діяльність міжнародних організацій у сфері банківського нагляду та їх вплив на правове регулювання банківського нагляду в Україні та інших країнах Європи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2011. № 86. С. 90–93.

177. Смірнов А. В. Аналіз фінансового стану комерційних банків: монографія. Харків, 2006. 345 с.

178. Тіхонов Ю. В. Бенчмаркінг і бізнес-розвідка як складові успішного розвитку бізнесу. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. №9 (75). С. 126.

179. Болгар Т. М. Проблеми створення мегарегулятора українського

фінансового ринку. *Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика* : Мат. VI Міжнар. наук.-практ. конф. 26–27 травня 2011. Суми, 2011. С. 165–168.

180. Єсіна О. Г. Інтернет-банкінг в Україні: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. Вип. 1 (48). С. 209.

181. Алимов С. О. Основні засади стрес-тестування в комерційному банку. URL : http://www.nbu.gov.ua/Portal//soc_gum/Suek/2011_6/Alym.pdf (дата звернення 10.06.2018).

182. Стельмах М., Сорока Т. Бенчмаркінг як інструмент визначення конкурентоспроможності підприємства. *Вісник THEU*. 2013. № 1. С. 53–61.

183. Кажан В. А. Етапи розвитку міжнародної системи оцінки ризиків. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2005. № 9. С. 23–27.

184. Консультативний документ Базельського комітету «Compliance and the compliance function in banks». URL : <http://www.bis.org/bcbs/compl.htm>.

185. Пуховкіна М. Ф. Регулятивно-наглядова функція НБУ та угода Базель І. *Фінанси, облік і аудит*. 2008. Вип. 12. С. 127–133.

186. Кротюк В., Куценко О. Базель II: розрахунок мінімально необхідної величини капіталу згідно з Першою компонентою. *Вісник Національного банку України*. 2006. №5. С. 16–22.

187. Поздишев В. Базель III – значне ускладнення вимог. *Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика* : Мат. VI Міжнар. наук.-практ. конф. 26–27 травня 2011. Суми, 2011. С. 106–108.

188. Офіційний сайт Національного банку України. URL : <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>.

189. Офіційний сайт НРА «Рюрік»: Аналітичний огляд банківської системи України. URL : http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_4_kv_2017.pdf.

190. Юрчишена Л. В. Дотримання економічних нормативів комерційними банками України. *Ефективна економіка*. 2011. № 10. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=687>.

191. Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду. URL : <http://www.imf.org/external/russian/index.htm>.

192. Koval Y., Mihus I., Haman P., Andriyenko M. The state of economic security of Ukrainian banking institutions and the effect of economic reforms on formation of anti-crisis measures. *Financial credit activity: problems of theory and practice*. Kharkiv, 2019. №2(29). P. 32–43.

193. Коваль Я. С., Мігус І. П., Карпова К. В. Оцінка заходів державного антикризового управління в банківському секторі з боку НБУ. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. №17. С.82–90.

194. Коваль Я. С., Мігус І. П. Оценка мер антикризисного регулирования банковского сектора со стороны НБУ. *Securitatea informațională 2017: conferința internațională*. 4-5 aprilie 2017. Chișinău, 2017. С. 22–25.

195. Коваль Я. С., Мігус І. П. Шляхи виходу з банківської кризи та напрями підвищення ефективності управління ризиками. *Стратегічні*

напрями підвищення конкурентоспроможності підприємств у сучасних умовах господарювання: Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції. 14 квітня 2017. Черкаси, 2017. С. 298-302.

196. Коваль Я. С. Соціальна діагностика як необхідний елемент механізму оцінювання державного управління. *Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком*: Матеріали XI Регіональної науково-практичної конференції за міжнародною участю. 01 грудня 2017. Дніпро, 2017. С. 83-86.

197. Коваль Я. С. Стан банківського сектору України з точки зору виникнення кризових явищ у державні. *Економіка України в умовах євроінтеграції: виклики та перспективи розвитку*: Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції. 19 квітня 2018. Умань, 2018. С. 163-167.

198. Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України: Постанова від 20.08.2014 №375. Київ: Кабінет Міністрів України. 2018.

199. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 №2469-VIII. Київ: Відомості Верховної Ради України, 2018.

200. Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг: Закон України від від 12.07.2001 №2664-III. Київ: Відомості Верховної Ради України, 2018.

201. Коваль Я. С., Мігус І. П., Денисенко М. П. Розрахунок інтегрального показника оцінювання економічної безпеки банку. *Вчені записки університету «КРОК»*. 2017. Вип. 46. С. 125-130.

202. Коваль Я. С., Мігус І. П., Карпова К. В. Удосконалення методики оцінювання кризового стану банківських установ України при державному антикризовому управлінні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. №18. С. 54-60.

203. Y. Koval Stress-testing of complex risks in the banking system, as an instrument of state anti-crisis management. *Public management*. 2018. №2. P. 124-135.

204. Коваль Я. С. Проблеми та перспективи впровадження інформаційних технологій в державному управлінні. *Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика*: Матеріали V Міжнародна заочна науково-практична конференція. 24 листопада 2017. Запоріжжя, 2017. С. 869-872.

205. Коваль Я. С. Формування системного підходу до реалізації антикризової стратегії в державному управлінні банківських установ. *Теорія та практика державної служби*: Матеріали наукової-практичної конференції. 8 грудня 2017. Дніпропетровськ, 2017. С. 161–163.

206. Y. Koval Mechanism of public anti-crisis management based on risk-management in banking activity *Cutting-edge science* : XIV International research and practical conference. 30 April – 07 May 2018. Sheffield, 2018. P. 95-98.

Додатки

Додаток А

Таблиця А.1

Результати узагальнення існуючих підходів до визначення терміну «державне регулювання»

№	Підхід	Автор	Визначення терміну
1	Комплекс заходів держави	Енциклопедії сучасної України [4] Швайк Л.А. [5]	комплекс заходів державних органів і органів місцевого самоврядування, спрямованих на виведення соціально-економічного розвитку села, умов проживання і праці сільського населення на рівень розвинутих країн світу комплекс економічних і політичних заходів, які здійснюють державні органи з метою координації економічних процесів, спрямованих на підтримку оптимальних пропорцій суспільного виробництва і запобігання в ньому кризовим ситуаціям. комплекс заходів держави, спрямованих на скерування суб'єктів економічної діяльності в напрямі, необхідному для досягнення поставлених органами державної влади й управління цілей. комплекс основних форм і методів цілеспрямованого впливу державних установ і організацій на розвиток суспільного способу виробництва (у тому числі продуктивних сил, техніко-економічних, організаційно-економічних та соціально-економічних відносин) для його стабілізації та пристосування до умов, що змінюються.
2	Вплив держави	Мочерний С.В. [6] Стеченко Д.М. [6] Гаман П.І. [7]	вплив держави на відтворювальні процеси в економіці відповідними засобами з метою зорієнтувати суб'єктів господарювання та окремих громадян на досягнення цілей та пріоритетів державної політики суспільного розвитку вплив держави на соціальний розвиток країни.

№	Підхід	Автор	Визначення терміну
		Міщенко В.І. [8]	вплив держави на відтворювальні процеси в економіці відповідними засобами з метою зорієнтувати суб'єктів господарювання та окремих громадян на досягнення цілей та пріоритетів державної політики суспільного розвитку.
3	Система дій держави	Крупка М.І. [9]	система знань про сутність, закономірності дії та правила застосування типових методів та засобів впливу держави на хід соціально-економічного розвитку, спрямованих на досягнення цілей державної економічної політики.
		Кундицький О.О. [10]	система взаємвідносин уряду з економічними агентами з метою державного впливу на економічні процеси, що є сукупністю фінансово-економічних, організаційно-адміністративних, інституційно-правових та соціально-психологічних методів та інструментів, за допомогою яких держава здійснює економічну діяльність на макро-, мезо- та мікрорівні.
		Адамик Б.П. [11]	сукупність елементів системи державного регулювання, таких як об'єкт, суб'єкти, завдання, методи, інструменти та ресурси, що сформувалися у певний період часу на певній території і являють собою загальноприйнятій стандарт вирішення проблем загальнодержавного характеру.
		Живко З.Б. [12]	система перерозподілу фінансових ресурсів, підкреслюючи, що джерелом регулювання обов'язково є додаткові фінансові ресурси, резервні фонди, невикористані асигнування тощо

Продовження табл. А.1

№	Підхід	Автор	Визначення терміну
4	Спосіб реалізації	Романенко О.С. [13]	спосіб реалізації державною владою розпорядчо-дозвільних функцій, спрямованих на виконання законів, інших нормативно-правових актів та політичних рішень.
5	Важелі дії	Гаман Г.О. [14] Пархоменко-Кучевіл О.І. [15]	спосіб реалізації за допомогою різних методів та інструментів у розвиток основних економічних процесів із метою забезпечення позитивних соціально-економічних результатів.
		Алькема В.Г. [16]	форми участі держави в економічному житті країни за допомогою методів і важелів дії на соціально-економічні процеси, що забезпечують ефективне формування ринкових відносин.
		Барановський О.І. [17]	заснована на законодавстві одна з форм державного впливу на економіку шляхом встановлення та застосування державними органами важелів, націлених на коригування економічної діяльності фізичних і юридичних осіб, що підтримується можливістю застосування певних інструментів санкцій при їх порушенні.
			своєрідний важелі дій держави для цілеспрямованого впливу на поведінку учасників ринкових відносин з метою забезпечення пріоритетів державної економічної політики.

Джерело: систематизовано автором

**Результати узагальнення існуючих підходів до визначення терміну
«державне регулювання діяльності банківських установ»**

№	Підхід	Автор	Визначення терміну
1	Система заходів	Василькович І.М. [25]	система заходів, за допомогою яких держава через центральний банк (або інший уповноважений орган), шляхом прийняття відповідних нормативно-правових актів, які визначають основи банківської системи, регулює напрями діяльності банків, забезпечує їх стабільне функціонування та визначає відповідні заходи впливу в особі відповідних органів на суб'єктів банківської системи.
		Ермошенко М.М [26]	це застосування державною системою заходів та інструментів впливу на банківську сферу для досягнення важливих суспільних цілей.
		Мараховська К.А. [27]	система елементів впливу держави на банківський сектор економіки та діяльність окремих банків, що реалізуються через нормативно-правове поле і застосування певних норм, обмежень, методів та інструментів, які є у розпорядженні спеціально уповноваженого державного органу регулювання діяльності банків, сформувалися у певний період часу і являють собою загальноприйнятій стандарт вирішення проблеми ефективного регулювання банківської діяльності.
		Малиновський В.Я. [28]	форма державного управління, що становить систему заходів, за допомогою яких держава через центральний банк (або інший уповноважений орган) забезпечує стабільне та безпечне функціонування банків, а також запобігає дестабілізуючим процесам у банківському сектор.
		Сімак С.В. [29]	формування та застосування державою системи заходів впливу на банківську сферу для досягнення державних цілей (забезпечення грошового обігу, стабільності банківської системи, уникнення монополізації, усунення недоліків міжнародної діяльності банків тощо).

№	Підхід	Автор	Визначення терміну
2	Форма державного регулювання	Плотнікова М.В. [30]	розробляє і упроваджує конкретні правила і приписи кризь формування та регулювання державного регулювання, а банківський нагляд здійснює всеохоплюючий контроль за їх виконанням або дотриманням
3	Система норм та правил	Закон України «Про Національний банк України» (ст. 1) [31] Петик Л.О [32]	одна з функцій НБУ, яка полягає у створенні норм, що регулюють діяльність банків та визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду та відповідальність за порушення банківського законодавства.
		Сліпченко Т.О. [33]	система норм та правил, які забезпечують стабільність розвитку банківської системи та захист інтересів вкладників і кредиторів банку, а також процес створення основ для економічного зростання в державі.
4	Комплекс заходів	Авер'янов В.Б. [34] Гладинець Н.Ю. [35] Коваленко В.В. [36]	відповідна правова база, тобто закони, що регламентують діяльність банків, а також ухвалення відповідних установ, уповноважених державою, що регламентують функціонування банків у вигляді нормативних актів, інструкцій, директив. створює комплекс інструментів для діяльності суб'єктів та об'єктів управління у напрямі, який є бажаним для держави і за яким відбуватиметься розвиток системи управління в цілому. застосування державою комплексних заходів та інструментів впливу на банківську сферу для досягнення важливих суспільних цілей. комплекс заходів та інструментів з боку органів державної влади із забезпечення ефективності та безпечного функціонування банківської системи, механізм координації проведення реформ цілеспрямованого вдосконалення грошово-кредитної політики й діяльності банків.

Джерело: систематизовано автором

Додаток Б

Таблиця Б.1

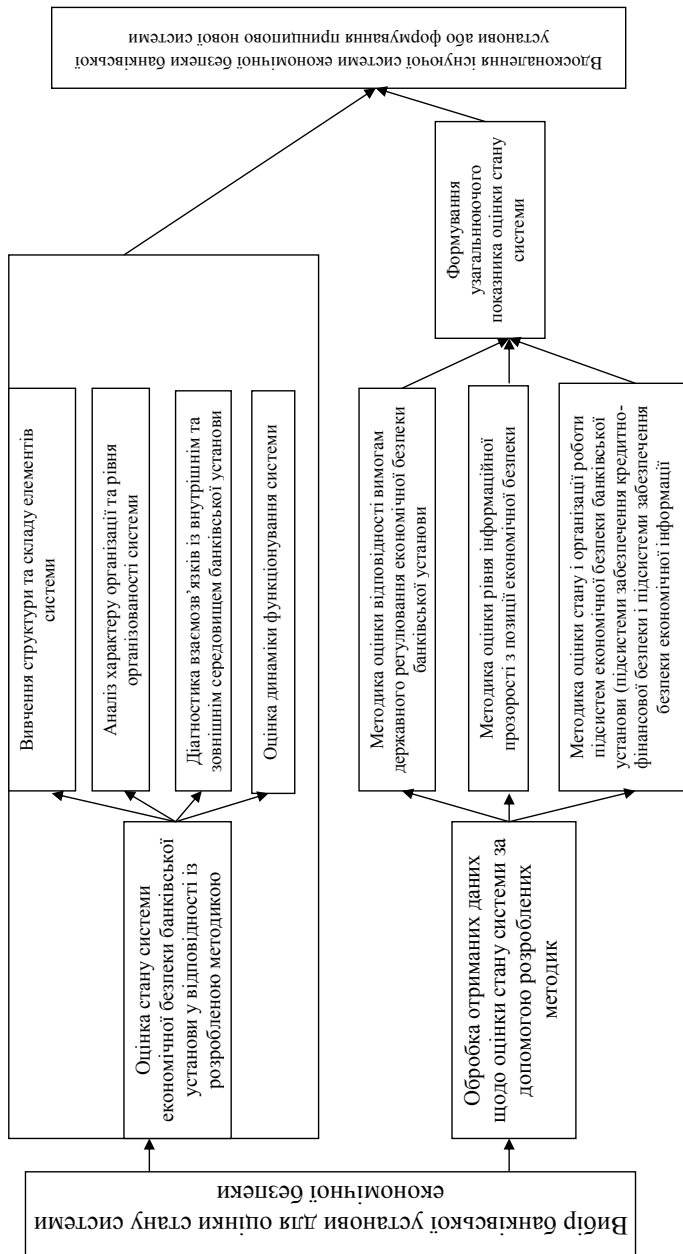

Рис. 1. Модель оцінки стану системи державного регулювання антикризовим управлінням економічного безпекового банківських установ
 Джерело: складено автором на основі [37-40]

Таблиця Б.2

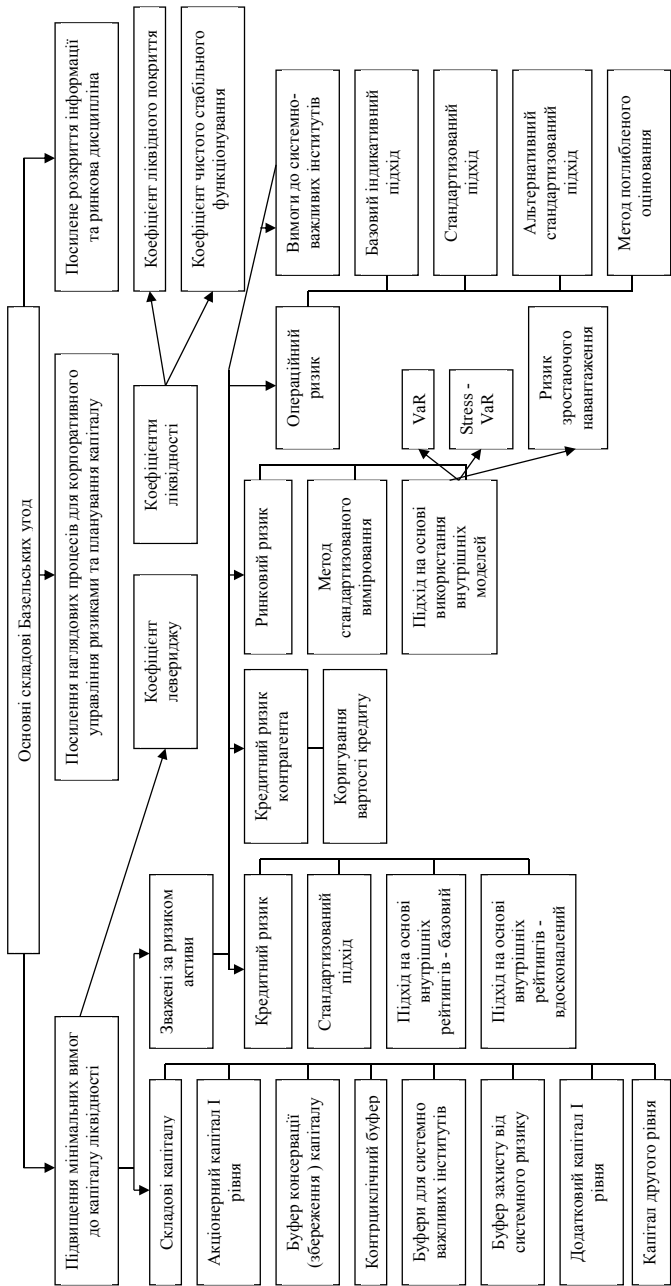

Рис. 2. Основні складові Базельських угод

Джерело: складено автором на основі [45-50]

Додаток В

Додаток В.1

Пропозиції щодо внесення змін і доповнень до деяких Законів України та інших нормативно-правових актів

**Закон України «Про Національний банк України»
від 20.05.1999 № 679-XIV (в редакції від 09.05.2018, підстава 2163-19)**

Розділ X

БАНКІВСЬКЕ РЕГУЛЮВАННЯ І БАНКІВСЬКИЙ НАГЛЯД

Стаття 61. Повноваження щодо здійснення регулятивних функцій

Використання методичного підходу до оцінювання результатів діяльності банківських установ, зокрема такі як: методика проведення стрес-тестування та методику розрахунку інтегрального показника оцінки економічної безпеки банківських установ.

**Закон України «Про національну безпеку України»
від 21.06.2018 № 2469-VIII (в редакції від 21.06.2018)**

Розділ V

ПЛАНУВАННЯ У СФЕРАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Стаття 25. Мета, принципи і види планування у сферах національної безпеки і оборони

4. Основні інструменти механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ повинно віднести економічні, юридичні та індикативні.

5. Основні принципи механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ повинно включати такі: правомірності, нормативності, системності, комплексності, стабільності, збалансованості;

Постанова «Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України»

від 20.08.2014 № 375 (в редакції від 20.07.2018, підстава 562-2018-п)

3. Основними завданнями Міністерства фінансів України :

- здійснення функцій мегарегулятора фінансового ринку України, (в тому числі регулювання діяльності банківських установ, страхових компаній, пенсійних фондів, інвестиційних компаній та фондів та інших фінансових установ) безпосередньо та через уповноважені державні інституції (в тому числі, Національний банк України, Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку, Національну комісію з державного регулювання ринку фінансових послуг).

**Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг»
від 12.07.2001 № 2664-III (в редакції від 01.01.2017, підстава 1792-19)
Розділ IV**

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКІВ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Стаття 22. Співпраця та координація діяльності між органами, що здійснюють державне регулювання ринків фінансових послуг.

Функції механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ до яких необхідно віднести такі:

- попередження;
- нейтралізації;
- контрольна;
- інформаційна;
- аналітична;
- захисна.

**Закон України «Про банки і банківську діяльність»
від 07.12.2000 № 2121-III (в редакції від 04.05.2018, підстава 2277-19)**

Глава 7

УПРАВЛІННЯ БАНКОМ

Стаття 44. Управління ризиками

1) Важелі впливу, залежать від функцій державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ залежать від функцій: організаційна, захисна, стабілізаційна, координаційна, аналітична, методологічна, інформаційна.

2) Основні завдання механізму державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ, які доцільно розділити на стратегічні та тактичні. Стратегічні – забезпечення стабільного розвитку банківської системи. Тактичні – забезпечення стабільної діяльності банків.

**Наказ Міністерства економіки України «Методичні рекомендації
щодо розрахунку рівня економічної безпеки»**

29.10.2013 N 1277

II. Визначення термінів

5. У цих Методичних рекомендаціях терміни вживаються в такому значенні:

Механізм державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ – сукупність взаємопов'язаних заходів, розроблених державою для діагностики, попередження, нейтралізації та подолання наслідків кризових явищ в діяльності банківських установ та забезпечення їх економічної безпеки та держави в цілому.

Монографія

**Механізми державного регулювання
антикризовим управлінням економічною безпекою
банківських установ України**

Коваль Яна Сергіївна

кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри управління фінансово-економічною безпекою,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»

Оригінал-макет підготував Гришаков В.І.

Підписано до друку 22 лютого 2020 р.

Формат 60x84/16. Папір офсетний

Гарнітура Times New Roman.

Друк різнографічний. Ум. друк арк. 9,2

Наклад 300 прим. Замовлення № 299

Надруковано департаментом поліграфії
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»

м. Київ, вулиця Табірна, 30-32

тел. (044) 455-69-80

e-mail: polygrafia.krok@gmail.com